

UNIVERSITETET I
NORDLAND

MASTEROPPGAVE

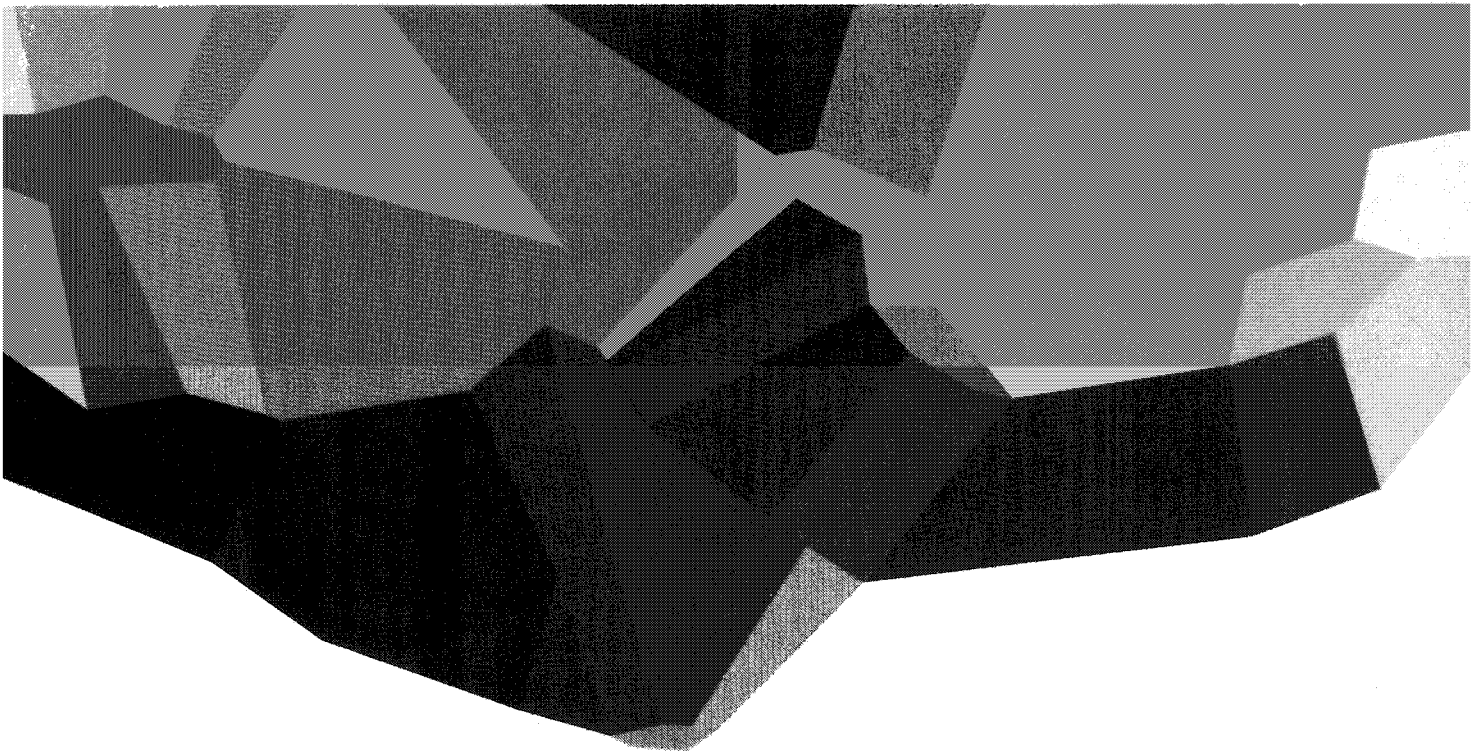
I glipan mellom en frusen vattendroppe och ett äpples gestalt

Essä om yrkestillvaro som joker och forumspelspedagog

Agneta Josephson

Praktisk kunnskap
Eksamenskode: MP 300P 004
Våren 2012

Senter for Praktisk kunnskap,
Profesjonshøgskolen

Sammanfattning

Genom textskapande och samtal med kolleger närmar jag mig, reflekterar och prövar några sidor av min yrkestillvaro som joker i forumteater och som forumspelspedagog.

Forumteater är en interaktiv teaterform som jag arbetar med i syfte att nå kunskaper i att förhindra diskriminering, kränkningar och förtryck. *Jokern* är den person som är länk mellan publik och scen i forumteater. Jag använder också forumteaterns arbetssätt inom grupper, som *forumspelspedagog*; då skapar deltagarna själva korta scener, *forumspel*.

Min text om detta är essäistiskt skriven och rymmer först tillbakablickar på tre problematiska situationer som genom texten gestaltas ingående och därefter prövas. Det sker dels genom eget resonering, dels via genomlysning med hjälp av texter till exempel hämtade från fälten sociologi, pedagogik och yrkeskunnande, men i synnerhet genom filosofiska texter.

Under textens andra hälft skriver jag bland annat fram kunskaper som framträtt genom reflektion med fem erfarna kollegor. Reflektionen har skett i flera steg. Först har jag varit med kollegorna i deras arbete som jag dels har filmat, dels har observerat. Därefter har jag filmat själva samtalen med kollegorna. Det som vi, genom att betrakta situationer från det arbete de utförde, lyfter fram i dessa samtal utgör grund för mitt fortsatta reflekterande i essän. Jag har också, särskilt under essäns andra hälft, sökt och skrivit fram min kunskap genom att använda flera olika liknelser och metaforer.

Arbetet med essän har gjort mig observant på vikten av att uppmärksamma de mer oväntade ögonblicken. Jag har fått möjlighet att utveckla tankar om hur reflektion görs, hur den uppstår och tankar om olika lager av reflektion. Vidare har jag begrundat hur man som forumspelspedagog drar gränsen mellan arbete med forumspel och terapi. Genom essän har jag också belyst tankegångar om hur personers ställning och makt påverkar mitt arbete. Jag har reflekterat över vikten av motstånd och risken att bli del av samhällets disciplineringsapparat.

Jag har genom texten i sig velat ge gestalt åt delar av dess innehåll. Genom att skriva essän har jag fått syn på glipor av olika slag, och på värdet av glipor. Jag menar att mycket kunskap kan nås genom vår rörelse i glipor. I gliporna skapas, menar jag, möjlighet till dialogisk rörelse.

Abstract

By means of text creation and in dialogue with colleagues I approach, reflect upon and try a number of aspects of my own professional existence (my professional “being-there”) as a joker in Forum Theatre and as a pedagogue of Forum Play.

Forum Theatre is a form of interactive theatre. The purpose of the work with Forum Theatre is to seek knowledge about how to prevent and stop discrimination, abuse and oppression. *The Joker* is the person who functions as a link between the audience and the stage in Forum Theatre. I also use Forum Theatre exercises within groups as a pedagogue. The participants create short scenes, forum plays, and I function as the pedagogue to support these creations.

This essay first specifically relates to three problematic situations. These three situations are described thoroughly and then they are tried by me. This is carried out partly by reasoning, partly by using for example sociological, pedagogical and above all philosophical texts in order to widen my understanding of my existence as a joker and pedagogue of forum play.

In the text's second half, I write, among other things, about knowledge that has emerged through reflecting with five experienced colleagues. The reflection has taken place in several stages. First I have observed my colleagues in their work: partly by filming them, and partly by watching without filming. Then the colleagues and I met to talk and I filmed our dialogue. We highlighted situations from the observations. On the basis of our discussions I continued the reflection in the essay.

I have also, especially during the second half of the essay, sought to articulate my knowledge by using several metaphors in my writing.

When writing this essay I realized the importance of paying attention to the more unexpected moments in my work. I have had the opportunity to develop thoughts about the way in which reflection is created and thoughts about different layers of reflection. I have also included thoughts about in what way a person's professional position and power influence our common work. Furthermore, I pondered over the way in which I distinguish between forum play and therapy as a forum play pedagogue. I have reflected on the importance of resistance and the risk of becoming part of society's disciplinary systems. In addition, my intention is to make my text in some ways illustrate its contents.

When writing this essay, I have detected different types of gaps, or openings. I believe that these gaps, or openings, have the potential to be the spaces to set knowledge in motion. I am inclined to believe the gaps to be the very means for continued variable dialogues.

Tack

Jag vill tacka er som på olika sätt hjälpt mig:

Tack alla lärare i praktisk kunskap på Södertörns högskola och på Universitetet i Nordland – ingen nämnd, ingen glömd.

Tack Karin, Lisa, Lotta, Pernilla och Sara för ert deltagande i undersökningen.

Tack Cecilia, Maria, Tone och alla andra klasskamrater i studierna för givande samtal.

Tack Maria, Christian och Anders för läsning.

Tack Arnt Myrstad, min handledare, för din uppmärksamma handledning och för fint samspel.

Tack Forumteatergruppen Breyta, andra kollegor, uppdragsgivare, deltagare och publik för allt ni genom åren har lärt mig.

I tänkt inre dialog med ett du, en läsare, har jag skapat texten. Utan dig hade texten inte tillkommit. Tack för att du i ditt nu sätter textens mening i rörelse.

Tyresö den 2 maj 2012

Agneta Josephson

Innehåll

Två veckor – delar av yrkesliv	1
Om en söndagskväll den första veckan, 2009	2
Om en måndag den första veckan – en fruföreställning, 2007	2
Undersökningens syfte och varför skriver jag min essä?.....	5
Vad utspelade sig också?	7
I gläntan, ett scenögonblick	9
Hur skulle jag ha kunnat göra?	12
Från en tisdag den första veckan – i närhet till tänkares texter, 2010	13
Forumteater och forumspel	14
Annan Theatre of the Oppressed.....	16
Om att i gliporna söka ordens och sinnenas riktadhet	17
Emotioner, aktning, makt och positioner	21
Barnmorskekonst	25
Om reflektion	26
En glimt från en onsdag första veckan då jag inte samarbetade, 2008.....	29
Om en torsdag den första veckan – dag med möten, 2007.....	30
Efterkänsla – eftertänksamhet.....	31
Från en fredag den första veckan – vardag med funderingar, 2010	36
Att i möten mellan tankestilar balansera anseende, likvärdighet, dominans	36
Att få kritik.....	39
Tystnad och gränsen till terapi – personligt och gemensamt.....	40
Tempo, rytm och rörelse	42
Från en stolladag den första veckan, konstruktion och dekonstruktion, 2010.....	43
Att konstruera nytt och att bevara gammalt	44
Det var nu – då för två år sedan.....	49
Söndagskväll två 2011	49

Måndag två – att möta de skapande oförutsedda ögonblicken 2011	49
Tisdag två 2011 – handlingar och reflektion	55
När nu är	55
Ögonblick och att utveckla etiskt handlande	57
Reflektionens ryska docka	60
Det är inte farligt, kanske som att hoppa i lite kallt vatten	62
Vad lärs genom dramapedagogik?	64
Från den tysta kunskapens liknelser till värdet av att drömma	67
Att röra	70
Onsdag två 2011 – katharsis, disciplinering och skrivande på näsor	71
Blick mot det egna med hjälp av att vara hos andra	71
Att skriva på näsan	74
Man ska inte lägga sig och låta allt få en happy ending	79
Katharsis och motstånd	81
Torsdag två 2012 – hur gör man paus i en text?	83
Fredag två 2012 – med blick mot forskning	86
Essäns frågeställningar	89
Övervägningar kopplade till etik	90
Att välja text	96
Som en iskristall	99
Är ett äpple ett äpple ett äpple?	100
Tilldag, till en dag 2051	103
Har tillvaron en stor berättelse? Fortsatt konstruktion och dekonstruktion	104
Före efter	108
Källor	109
Bredvidläsningslitteratur och källor	112

Två veckor – delar av yrkesliv

Idag, just nu, när du läser den här texten har tid förflutit sedan jag skrev den. Jag funderar ibland på hur tid ses. Ganska ofta gestaltas den som en linje och ibland skrivs händelser in längs denna linje och prickas ut. Men när jag nu blickar mot händelser och handlingar i mitt yrkesliv så känns inte det jag varit med om, och utfört, linjärt. Jag blickar från den punkt jag nu är i, men jag blickar inte längs en linje – jag blickar mer mot det jag upplever som en rymd. En rymd som rymmer mina handlingar och händelser. Via min kropp, med känslor och tankar gestaltar jag nu genom den här textens formande av tecken något av det jag varit i. I den närörelse jag är i när jag skriver dessa inledande ord är jag i tvivel. Vad är det jag gör i mitt yrke? Varför gör jag det jag gör? Vad innebär mitt yrke? Jag vill tro att jag genom mitt yrke ger möjlighet för andra yrkesverksamma och föreningsaktiva att utveckla praktisk etisk kunskap som leder till att kränkningar, diskriminering och förtryck minskar. Men tänk om det inte är det jag gör. Tänk om jag snarare ingår i en av samhällets påbjudna disciplineringsapparater? Det tvivlet kommer jag att återkomma till under min texts andra vecka.

Jag har valt att göra min undersökning och skriva min mastertext inom ämnet praktisk kunskap. Jag har länge velat undersöka mitt yrke och skriva fram vad det kan innebära att arbeta som joker och forumspelspedagog. Jag tycker att det är viktigt att kunskap åskådliggörs, och menar att det kan göras på olika sätt i olika sammanhang. En viktig arena för att undersöka, uttala och befästa kunskap är – i vårt samhälle, i vår tid – den akademiska. Jag håller före att den form och metod man använder för att gestalta kunskap, påverkar vad som görs möjligt att frambringa och se. Inom universitetskontexterna praktisk kunskap på Södertörns högskola i Sverige och vid Universitetet i Nordland i Norge är en bärande tanke att subjektet (i det här fallet jag) har kunskap om aspekter av sitt yrke som den som betraktar det utifrån inte kan få rätt på. Inom den praktiska kunskapen betonar man värdet av att, för andra och för sig själv, göra dessa aspekter iakttagbara. Det gjorde att jag valde att göra min undersökning just inom ramen för ämnet praktisk kunskap.

Halva min masterutbildning har jag gått på Södertörns högskola i Huddinge utanför Stockholm och halva har jag gått på Universitetet i Nordland i Bodø. Delar av den här texten är därför skrivna under åren när jag gick på Södertörns högskola, och andra delar är skrivna medan jag gick på Universitetet i Nordland.

Jag undersöker min yrkestillvaro genom att i essäns form med en prövande inställning avtäcka och skapa kunskap om mitt yrke. En del av mitt yrke är att som *joker* medverka till interaktivitet mellan scen och publik, att utgöra länk mellan det som händer på scenen och publiken, under forumteaterföreställningar. Forumteaterföreställningen varar i några timmar. En annan del av mitt yrke är att jag under någon eller några dagar möter grupper som själva skapar korta scener, forumspel, som de spe-

lar för varandra; också då arbetar vi interaktivt med scenerna. I de sammanhangen ser jag mig som *forumspelspedagog*.

I mitt yrke är jag i många olika sammanhang och på många platser – jag frilansar. Jag har, genom att formge min essä som dagar, givit den en form som liknar min yrkesvardag. Jag har försökt ge dig som läsare möjlighet att känna något av känslan av att frilansa. Under en del dagar är jag ute på fältet och arbetar i dialoger med människor, andra dagar förbereder jag mig; läser in mig och funderar tillsammans med texter eller samtalar med personer som har kunskap om det fält som jag ska besöka. Helheten i mitt yrke utgörs av många delar: estetik, syn på världen, människosyn, kunskapssyn, syn på värden, syn på mening, syn på ord; genom yrkesutövningen vill jag genom dialog och handlingar medverka till att motverka förtryck. Jag har å ena sidan mycket starka röda trådar, både i mitt yrke och förhoppningsvis i den text som nu ligger framför dig, jag har å andra sidan många olika berättelser. Jag tror att mycket kunskap finns i mellanrum mellan former, mellan form och berättelse och mellan olika berättelser. Själva textskrivandet har varit en viktig del av mitt utforskande. Jag har strävat efter att, för att få möjlighet att upptäcka och avtäcka vad mitt yrke innebär, skriva en öppen undersökande text som likt en flod meandrar sig fram. Jag har i synnerhet i början av texten utgått från situationer som jag har varit med om i yrket, som jag inte varit nöjd med. Jag har försökt bena ut hur jag handlade och inte handlade och genom att göra så har jag sökt kunskap. Min förhoppning är att jag har kunnat skriva en text där också du som läsare får syn på aspekter som framträder i mellanrum.

Om en söndagskväll den första veckan, 2009

... och så föddes i sekunderna min rörelse: svarta jeansen, tröjan, strumporna – oj ett hål. Boken om vackra trädgårdar, musiken, en iskristall och en gnistrande vattendroppe. En matrjosjka, ett äpple.. Jag går igenom och prickar av så att jag får med mig det som står på listan. Det är söndagskväll och jag packar inför morgondagens resa.

Så kan en av mina arbetsveckor börja. Varje vecka är den andra olik.

Välkommen till måndagen:

Om en måndag den första veckan – en fruföreställning, 2007

Här står jag i mina svarta jeans och tröjan som sticks mot halsen, står i den brandgula skolcafeterian efter att ha skramlat på tåg i många timmar. Bakom mig, på scenen, gestaltas hur den unga läraren Kristina vänder sig till rektorn David för att få stöd. Kristina kommer från ett möte där hennes lärarkollegor bokat in flera prov under Id-al-fitr, godkänt diskriminering på grund av religion, talat om

svartskallar, fuskare.¹ Kristina har kämpat emot utan att bli hörd. Publiken får nu se hur Kristina blir ignorerad, tillplattad och lätt förlöjligad av rektorn.

Då, just då, står jag där och tittar ut över publiken. Nej, jag tittar inte, jag ser. Bakom mig spelar skådespelarna forumteater. En kränkande situation spelas upp, på nytt föds den i varje publikgrupp. Pjäsen slutar med en fråga till publiken: Hur kan vi göra för att förändra det här? Pjäsen spelas igen. Publiken inbjuds att stoppa spelet, att bryta barriären mellan scen och åskådare – att komma fram på scenen, byta ut en av skådespelarna och prova alternativa handlingar. Med hjälp av den skildrade konflikten söker vi, ur allas våra erfarenheter, vägar ur förtryck – stigar till dialog. Det personliga finns som del i den gemensamma väven, vi förstår att ändra mönster som låser.

Jag står här och jag tänker: Ska någon stoppa spelet? Ska någon komma fram och prova eller visa handlingar som skulle bryta rektorns agerande, handla på sätt så att förtrycken på grund av religion och etnicitet inte sanktioneras? I publiken finns personal från en gymnasieskola, skolledare, lärare. De sitter lätt grupperade – de längst fram som nickar och ruskar sina huvuden i takt med skeendena på scenen, en klick med många i kjol, blåställsgruppen och några längst bak som tycks tro att de inte syns.

En ”lyckad” föreställning är en föreställning där många ur publiken väljer att byta ut och att undersöka tillsammans med oss. Vi undersöker hur förtryck kan brytas. Letar varianter av handlingar möjliga att använda. En lyckad föreställning är när publik byter ut, inte av plikt, utan av lust eller upprördhet. När åskådarna avbryter, inte för att tillfredställa mitt eller skådespelarnas behov, utan gör det sprunget ur egen drivkraft. En lyckad föreställning är kraftfull, ingjuter mod i oss att handla inte bara i nuet – utan även i nuen senare, i andra rum.

Och ja. Stopp! Rörelse. Nu ropar hon, som jag senare får veta heter Samira, ”stopp” med kraftfull och molnfri röst. Hon visar tydligt att hon vill ingripa. Det är inte alla gånger ”stopp” ropas med sådan tydlighet. Hur upptäcker jag då att en människa vill byta ut skådespelaren för att utforska sätt att bryta de skildrade kränkningarna? När människor själva ger röst till sin vilja är det lätt. Hur ser jag annars att någon är på väg? Det är något med ögonkontakten som tas med mig, den alldeles speciella manande ögonkontakten. Ibland är det det intensiva samtalet med den som sitter bredvid, suckarna och nejen, den lilla flytten från tillbakalutandet på stolen, framåtrörelse och muskelspänning. Vad gör jag? Jag ställer frågor. Kan det gå till så här? Vill vi att det ska vara så här? Hur skulle vi kunna prova att göra? Hur skulle vi mer kunna handla? Om vi tittar på och inte gör något, tillåter vi då? Var går gränsen? Jag är där i sinne och kropp, rör mig över rummet. Jag är lugn, men med intensitet. Jag sä-

---

¹ Id al-fitr [...] islamisk högtid vid fastans upphörande (Nationalencyklopedin).

ger: ”Jag kommer inte att tvinga någon att komma fram till scenen, då är ju vi kränkande mot er. Jag kommer att peppa och uppmuntra, för vi behöver lära gemensamt. Vi behöver utforska hur vi kan göra när det blir så här. Men ingen blir tvingad.” Jag säger ”välkommen, prova”. Jag talar om att man inte behöver veta eller ha tänkt igenom för att prova. Det kan vi ju inte i vardagen, då bara händer det. Vi finns där och måste handla eller icke-handla.

Finns icke-handlande? Doktoranden i filosofi, Christian Nilsson, menar med hänvisning till Aristoteles i sin text ”Fronesis och den mänskliga tillvaron” att frågan inte kan vara *om* vi ska handla eller inte ”vi håller alltid redan på att handla, vi står redan i en situation – frågan är *hur* vi ska handla” (2009a, s. 48). Han skriver om den praktiska kunskapen *fronesis*, och hur han uppfattar att Aristoteles såg på den: ”[F]ronesis kan bara existera i rörelse. Kanske kan *fronesis* därför visa sig bara i *hur* den teoretiska reflektionen kommer till uttryck [---]” som ”ett slags omdömeskraft [---][i] den punkt där överläggningen genom beslut övergår i handling” (2009b, s. 49-50, för mer om hur Aristoteles delar upp kunskap se s.46 i denna text).

Kanske är det i en sådan punkt som Samira, efter att i sitt inre ha överlagt börjar handla och det genom att ropa ”stopp”?

Det händer att jag efteråt inser vad jag har missat. Så kom det att bli den här gången i den brandgula cafeterian i Skåne. Efteråt hörde jag det som också blev sagt, som också sades i rummet, men som ingen, inte jag, inte skådespelarna, inte kollegorna, inte ledningen ... Nej inte heller jag, tog i.

”En så’n skulle man inte vilja ha till fru.”

Det springer runt i mitt huvud, telefonerar i mina öron. Fan, vad är meningen om vi är 80 personer i rummet i arbete mot diskriminering och låter det hända inför våra öron, ögon, kroppar, inför våra jag och inget gör?

Jag stod där och var fullt upptagen av att ta emot det Samira gjorde på scenen – det var vi nog flera som var. Hon var stark. Hon sa ifrån med skärpa. Hon tillät inte rektorns tillplattande. Hon använde röst, kropp, ord, sitt sätt att närma sig, sitt sätt att se honom rakt i ögonen. Hon tillät inte diskrimineringen.

Tillät vi den diskriminering som just skett i rummet? Med vilken rätt uttalar mannen sig om henne som presumtiv fru? Visst var det diskriminering? Diskriminering av henne som kvinna? Heteronormativ diskriminering? Kommenterade han henne för att hon inte var genomsvensk? För att hon var för ung? Eller för framåt?

Nu, just nu, sitter jag och tänker och känner åter händelsen i den brandgula cafeterian.

Hej Samira,

Vi träffades när jag och skådespelarna i Breyta spelade forumteater hos er. Jag har tänkt på dig efteråt. Du gjorde väldigt viktiga saker i dina utbyten på scenen och du gjorde det på ett sätt som för mig var förtroendeingivande. Såna som du behövs! En gång när du bytte ut var det en man i publiken som sa något i stil med "en sån skulle man inte vilja ha till fru". Han har fel.

Han själv vill antagligen inte (av någon anledning som jag inte vet) ha en fru som du. Men han har helt fel när han uttalar sig med "vill man inte ha" för han kan bara uttala sig om sig själv. I efterhand önskar jag att jag hade tydliggjort det där i rummet när vi spelade för er. Du, jag och alla andra hade rätt att förstå att det han sa gällde honom och inte alla andra.

Min erfarenhet är att vi är många män och kvinnor som uppskattar partners som är modiga, har civilkurage och väljer att stå på sig i viktiga frågor. Jag drog lärdom av det som hände!

Med värme

Agneta Josephson, Forumteatergruppen Breyta

Nyss, just nyss skickade jag det.

Undersökningens syfte och varför skriver jag min essä?

Jag skriver texten för att finna mina ännu oformulerade tankar, känslor och insikter, för att upptäcka det jag vet, det som redan är tänkt och känt, jämte det jag inte tidigare känt och tänkt om och i mitt yrke. Medan jag skriver kommer jag att fundera på vad du min läsare skulle vilja infoga, vad som skapas hos dig.

Jag har valt fyra citat som jag vill låta mig inspireras av när jag gör min undersökning:

"[D]en kvalificerade undviker det abstrakta och närmar sig verkligheten genom konkreta exempel", det menar professorn i yrkeskunnande och teknologi Bo Göranson, med hänvisning till Diderot och Dreyfus, och beskriver det som karakteristiskt för en person med djup kunskap i sitt yrke (Göranson 2001 s.28).

Mikael Alexandersson, professor i pedagogik, skriver "Jag vill bestämt hävda en intellektuell hållning i och till det egna arbetet. I den hållningen är reflektionen central [---] för att kunna ta ansvar för den egna kunskapsbildningen fordras en systematisk, kritisk attityd [...]" och han betonar att kunskapsstillväxt sker i växelverkan mellan åsikter snarare än i att finna lösningar på specifika problem (2007 s.33)

"[G]ennem de metaforer som visar sig i sproget, kan vi få et fingerpeg om de mere dybtliggende, *kognitive* metaforer – de metaforiske gestalte – som formgiver, strukturer og favorisere vor tænkning,

förståelse og praksis i relation til givne situationer og 'genstande' – herunder andre mennesker!” skriver professorn i filosofi Steen Wackerhausen (1997, s.17).²

Professorn i filosofi Fredrik Svenaeus formulerar: ”Genom att i det fenomenologiska studiet utveckla en viss begreppsapparat och vända blicken mot det generella i det individuella, överskrider vi det blotta beskrivandet och närmar oss en mer systematisk förståelse av innehållet och strukturen i våra upplevelser” (2003, s.49).

Det kan se ut som att de två jag citerat först, Göranson och Alexandersson, har olika uppfattningar men jag uppfattar dem båda som angelägna om såväl närhet genom konkreta exempel som av systematisk intellektuell hållning. Jag har i denna essä låtit mig inspireras av fenomenologi. Jag har valt att citera Svenaeus', Wackerhausens, Göransons och Alexanderssons texter för att jag vill belysa att jag finner det viktigt att betrakta såväl det systematiska som det högst individuella. Mitt syfte är att söka kunskap som finns i min yrkesutövning genom det essäistiska skrivandet. Jag närmar mig först några situationer som *jag* har upplevt, jag närmar mig sedan kunskap genom samtal med kollegor, men också genom att gestalta min förståelse metaforiskt och med hjälp av liknelser. Jag söker också i essäns form betrakta situationerna på avstånd med en mer intellektuell analytisk hållning.

Den tyske filosofen Hans-Georg Gadamer talar om förståelse som sammansmältning av horisonter, han betonar sammansmältningarnas dialogiska form. Han skriver: ”Horisonten är [...] något vi vandrar in i och som vandrar vidare med oss. För den rörlige förskjuts horisonterna” (1997, s. 152 - 154). Gadamer skriver också om dialogen mellan det historiska och nuet och att dialog mellan de två gör att de ständigt sammansmälter; det förflutna såväl som nuet kräver varandra för att bildas. Det dialogiska gäller även skriven text. Svenaeus formulerar det så här: ”Också när objektet för vår tillägnan är något som inte kan tala till oss direkt – en text – är det självt aktivt och förändras genom en serie av läsningar från olika historiska positioner” (2003, s.100). Genom läsning av texter hoppas jag öppna nya horisonter för mig, för dig, för oss att vandra vidare med.³

När jag i min essä reflekterar tillsammans med andra tänkare har jag sökt texter med horisonter hämtade från fälten sociologi, pedagogik och yrkeskunnande men i synnerhet låter jag min horisont vidgas genom filosofiska texter. Under textens andra vecka samtalar jag med personer också yrkes-

---

² [G]enom de metaforer som visar sig i språket, kan vi få en indikation av det mer djupliggande, *kognitiva* metaforerna - den metaforiska gestalt - som formger, strukturer och gynnar vårt tänkande, vår förståelse och praxis i förhållande till givna situationer och 'objekt' - inklusive andra människor!

³ Min masteressä rymmer frågeställningar, aspekter som jag undersöker. Jag har sammanfattat dem och skrivit dem på s.89 Jag är medveten om att det är brukligt att skriva frågeställningarna ungefär i det här skedet i en masteruppsats, men jag har skrivit en masteressä. Eftersom frågeställningarna delvis har genererats genom det essäistiska skrivandet och eftersom jag tror att frågeställningarna, om de placerades här, skulle förta något av den essäistiska läsoplevelsen så har jag skrivit dem senare i texten.

verksamma med forumteater och forumspel för att söka, för att med deras hjälp se det jag inte redan ser.

Jag använder skrift i essäns form för att ge dig och mig möjlighet att utveckla det kända, det tänkta, det förnimmade, det otänkta, det okända.⁴

Gör jag det för att ge rum att förundras, förstå, förändras, förbli, förtöja, förhöja?

Jag hoppas med mitt förstapersonsperspektiv kunna generera dialog mellan mig i min tid och dig i din tid. Jag hoppas i dialog generera kunskap även till andra verksamma med forumteater och angränsande yrken.

Mitt yrke består av ständig kommunikation. I min text liksom i mitt arbete låter jag tiders tänkares tankar möta våra. Välkomna med min rörelse, in i min tidslighet, först en måndag.

Vidare till mitt då, nu och sedan – via veckan, veckorna, dag för dag...

Vad utspelade sig också?

Direkt efter föreställningen dröjde Samira och hennes kollega sig kvar och pratade med några av skådespelarna, jag stod lite vid sidan av och deltog halvt om halvt i samtalet. Hon sa bland annat: ”Män i min kultur vill inte heller ha en kvinna som jag.” Det uttalandet och mannens utkastade kommentar dundrade i mitt huvud dagarna efter föreställningen.

Jag blev mer och mer förbannad på mig själv.

Det vred mig och sved i mig att jag inte hade tagit mitt ansvar under föreställningen och jag ville åtminstone försöka göra det i efterhand. Det gjorde att jag den här gången skickade ett mail – det är inget jag brukar göra. Hade jag kunnat leva skeendet i den brandgula skolcafeterian en gång till så skulle jag ha velat hantera situationen på ett annat sätt.

Hur började den här dagens arbete? När vi lite stela och trötta klev av tåget blev vi mötta, inte av den som tidigare sett föreställningen och beställt arbetet, istället av två ej insatta rektorer. De visste inte riktigt vad det var vi kom för att göra. Det är vanligt att vi kommer till skolorna när de har studiedag om diskrimineringslagstiftning. På förmiddagen brukar lärarna ha arbetat med och reflekterat över sin skolas likabehandlingsplan. Så var det inte nu. En av rektorerna berättade att lärarna på morgonen hade fått del av en undersökning som visade att de jämfört med andra skolor, hade använt mycket pengar, men nått dåliga resultat. Mina känslor och tankar for runt. Jag kände oro som jag inte ville sprida. Var det här verkligen rätt tillfälle för den här gruppen att vara med om en forumteaterföreställning? Hade de inte helt andra behov? Jag andades medvetet lugnt, var en stund hos min oro, sökte och såg så småningom för min inre syn ett annat tillfälle som hade börjat med dåliga premisser

---

⁴ För mer om metod se dels s. 49, dels s. 86 och framåt.

och slutat i en varm kraftfull känsla. Min oro släppte inte helt men förhoppningsvis spred jag den inte till rektorer och skådespelare.

När vi kom fram till skolan fick vi praktiska uppgifter som vi normalt inte ska behöva ha. De på skolan hade inte iordningställt spelplatsen, i det här fallet en skolcafeteria. Vi som teatergrupp fick flytta bord och stolar. Min och vår irritation började pyra. Att cafeterian låg i en korridor där folk kom och gick och att några reparerade en läskautomat gjorde oss störda. Vi vill gärna ha en koncentrerad stund för oss själva innan vi möter publiken.

Efter ett tag började lärarna anlända i grupper. När alla hade kommit på plats började vi föreställningen som vi brukar, med att vi presenterade oss och att vi utgör Forumteatergruppen Breyta. Vi fick anstränga oss för att inte vara ockuperade av irritation. Vi frågade hur många som stött på forumteater tidigare. Den här gången tror jag inte att någon hade gjort det. Jag berättade att Breyta betyder förändra på isländska och att publiken skulle få tillfälle att förändra det som händer på scenen.

Innan pjäsen började bad jag alla i publiken om att minnas tillbaka till sin egen skoltid och i minnet söka rätt på en situation där någon blev kränkt. Rummet blev helt stilla och jag fick ett starkt intryck av deras i nuet närvarande minnen. Jag var inte längre irriterad, det var skönt att publiken följde med oss in i skeendet. Nu fick de istället känna efter, och tänka ut, hur de hade önskat att de vuxna på deras skola från förr skulle ha gjort för att förhindra kränkningen eller för att hjälpa till när den hade skett. Jag bad dem också känna efter, och tänka sig någon vuxen från skoltiden som de hade haft förtroende för och som de skulle ha kunnat vända sig till. Avslutningsvis sa jag ”för det är väl de vuxna vi vill vara, vuxna som ungdomarna känner att de kan vända sig till”. Min känsla var att flera ur publiken nu var intresserade av det som komma skulle, men också att några inte riktigt förstod vad de hade hamnat i.

Jag tänkte inte på Samira i det här skedet, men hon satt tillsammans med en arbetskamrat på första raden. Vi spelade fem scener, en om sexuella trakasserier och diskriminering på grund av kön, en om diskriminering på grund av religion, en om heteronormativitet, en om kränkningar skickade via sms och slutligen en om diskriminering på grund av funktionshinder. Efter var och en av scenerna fick lärarna, mycket kort, i par samtala om hur man skulle kunna hantera situationerna på andra sätt än de som vi visat. Mitt under pågående föreställning körde en enorm långträdare fram och ställde sig så att den bullrande täckte de fönster som fanns längs väggen bakom scenen. Jag växlade blick med en av skådespelarna som just då inte spelade på scenen. Jag kände mig utmanad av besvärliga omständigheter. För lärarna var kanske detta vardag – detta att hela tiden bli störda av än det ena och än det andra. Tyst sa jag till mig själv: släpp inte, den här publiken har också rätt att få en bra föreställning. Det är inte deras fel.

Vems fel det var vet jag inte och jag är glad över att jag inte började fundera över det där och då. Även senare menar jag att det är en hindrande fråga att ställa sig. Jag är mer intresserad av hur situationen är möjlig att hantera trots att den rymmer praktiska problem. Varje gång vi spelar kommer det att finnas praktiska uppgifter att lösa och handha, de ingår i verksamheten. Och det är väl också något den som arbetar i skolan är mycket förtrogen med, det att oförutsedda saker inträffar.

Vi gick vidare i föreställningen utan att kommentera den bullrande långtradaren. När vi hade spelat hela pjäsen bad jag åter personerna i publiken att känna och tänka tyst för sig själva. Denna gång på hur de tycker att vuxna i skolan ska vara med varandra, för att en stämning av att vilja förhindra kränkningar ska infinna sig. Därefter bjöds alla i publiken att komma fram på scenen. Jag minns inte så noga just hur det var den gången men antar att några var kvicka på att gå dit medan andra lite mer motvilligt släntrade fram. Jag minns att alla kom. Framme på scenen inbjöds alla att delta i en övning där uppgiften är att skaka hand med varandra. I bakgrunden spelade vi musiken som ingår i föreställningen, Doris som melodiskt och glatt sjunger *What a lovely day to wake up in the morning*.⁵ Långt nere i mig gnagde att så helt *lovely* var inte början av den här dagen, men jag tillät inte känslan att komma helt i ljuset. Väl tillbaka på sina platser fick publiken genom röstning välja de två scener som de fann mest intressanta.

De valde bland annat scenen om diskriminering på grund av religion. Jag fick arbeta med min tillit till att även den här publiken skulle hantera föreställningen på ett sätt som skulle vara av värde för dem. Det är en förtröstan som jag oftast har naturligt, nu fick jag koncentrera mig för att få rätt på den. Jag tror inte att jag nådde helt fram.

Skådespelarna började spela och jag stod framme på scenen. Kanske stod jag från början på vänster sida av scenen, då gick jag sedan över till höger sida så att jag säkert kunde se och ha möjlighet att möta alla i publiken. Så ropade någon ”stopp” och skådespelarna stoppade omedelbart spelet. Men den här sekvensen av arbetet, den dagen i skolcafeterian, är helt borta ur mitt minne. Jag vet att flera ropade ”stopp” och att de kom fram till scenen och undersökte flera olika sätt att hantera situationen på, men hur det gick till skymts i mitt minne av det som senare hände när Samira var på scenen.

I gläntan, ett scenögonblick

Sven-Olov Wallenstein, lektor i filosofi och estetik skriver med hänvisning till Heidegger om varat som en rörelse ”som ger öppenhet åt tanken, som tingens och det varandes ’ljusning’ (*Lichtung*),

---

⁵ Doris är aristens artistnamn. Hennes fulla namn är Doris Svensson. Melodin är hämtad från hennes skiva *Did you give the world some love today, Baby* som kom ut 1996

möjligheten att formulera en ny relation till rummet, till platsen och vårt sätt att bebo den” (2009 s.20).

Genom att i text åter öppna stunden med Samira utforskar jag hur jag med forumteater har möjlighet att formulera nya relationer till rummen i den tid som är min. Genom forumteater ges vi – menar jag – möjlighet att utforska ett ögonblick som vi ger oss rätten att omta och förändra. Vi omskapar kanske och bygger genom livets rörelse ständigt vidare våra då i våra nu.

När Samira ropade ”stopp” frågade jag om hon skulle kunna tänka sig att prova hur hon skulle kunna göra. Jag frågade henne om hon ville komma fram till scenen och prova att göra på ett annat sätt och varifrån hon i så fall ville göra det. Hon ville, och skådespelaren som spelade den förtryckta gick åt sidan.

I det här skedet brukar jag vara koncentrerad på personen som agerar med oss på scenen. Jag står i kanten av scenen på ett sätt så att jag ser ansiktet på åskådespelaren, åskådaren som nu skådespelar. Åskådespelaren är på scenen så länge personen själv vill. Efter ett tag brukar jag stoppa spelet för att fråga om den som är framme på scenen vill fortsätta eller inte. Min erfarenhet är att de som kommer fram på scenen ibland går in i spelet så mycket att de glömmer att de har rätt att gå av scenen när de inte längre vill vara kvar. Så gick det förmodligen till den där gången också. Jag kan minnas att Samira hade varit aktiv innan hon ropade det stopp som ledde fram till mannens ogillande uttalande. Jag minns också att andra var framme tillsammans med oss på scenen; att det var trögare än det brukar vara, men att några ur publiken agerade. Jag anar att jag hade en befriad känsla när personer ur publiken även denna lätt kaotiska gång valde att medverka, men minnet av det som hände och vad jag kände är grumligt.

Av Samira minns jag att hon hade halvlångt mörkt hår, kanske var hon tjugofem, trettio år, ingen anmärkningsvärd klädsel. Med utgångspunkt från hennes agerande uppfattade jag henne som klok, ivrig och entusiastisk. När hon mötte scenens rektor använde hon ögonkontakt. Hon gav sig inte när han försökte slingra sig. Hon använde argument som inbegrep lagstiftning och skolans värdegrund. Hon stannade kvar och backade inte. Hon stod på elevernas sida i argumentationen och hon krävde att rektorn inte skulle fly sitt ansvar.

Jag var koncentrerad och tog in det Samira gjorde, hur hon gjorde det, vad hon sa. Patric som spelar rektorn, gav henne rejält motstånd. Men hon svajade inte. Jag var glad och imponerad över hennes handlingsförmåga. Det var skönt med ett så bottnat och modigt agerande. Jag tyckte om att hon inte var fördömande utan kunde beskriva vad som sagts och vad som hänt och sedan kräva att rektorn skulle ta sin del av ansvaret. Och mitt i detta så ropar någon ”En så’n skulle man inte vilja ha till fru”. Men jag hade varken sidoseende eller sidolyssnande. I efterhand vändades jag, men inte då. Kanske sa någon något till mannen som kommenterade, men jag hade senare ingen känsla av att det gjordes.

När Samira gick av scenen frågade jag, som jag brukar, någon eller några frågor: Vad fick vi se Samira göra? Hur rörde hon sig? Vad sa hon? Hur sa hon det? Hur använde hon sin röst? Använde hon sig av närhet och avstånd? Hur? Vad hände med rektorn? Minskade förtrycket? Vad gör hon som får det att minska? Vilka strategier använder hon som vi kan använda oss av? Vad kan hända om vi gör det här i verkligheten utanför scenrummet? Flera ur publiken formulerade på olika sätt det hon spelat framme på scenen. Sedan gick vi vidare. Jag frågade: Hur kan man mer prova att göra? Den frågan ledde i sin tur till att nästa person kom fram och utforskade andra sätt att hantera situationen. Eller gjorde vi det, undrar jag nu? Kanske vi avrundade efter att vi lyft aspekter av Samiras insats? Jag minns inte. Tidigare skrev jag att minnet skymdes av obehaget som jag kände. Så kan det vara, men jag vet också att jag ibland när jag varit mycket koncentrerad och närvarande i nuet senare inte riktigt kan framkalla minnet av det jag varit i. Här kan det nog ha varit en kombination av obehag och närvaro.

Jag tycker inte att jag fullt ut tog mitt ansvar. Jag var koncentrerad på Samira. Det var och är bra. Hon gör något stort när hon går fram på scenen och agerar. Det krävs mod att göra det. Hon tar ansvar när hon bjuder på att öppet inför alla utforska hur man skulle kunna handla.

Skådespelarna har sitt ansvar, till exempel att genom sina roller ge motstånd så att situationen blir en situation av lärande och inte bara ett uppvisande av kunskaper som redan finns. Skådespelarens ansvar är också att, parallellt med motståndet som skådespelaren ger med hjälp av rollen, låta nu-situationen rymma trygghet. Jokern, det vill säga jag, har ansvar både för trygghet och för utmaning. Jokern är den person som fungerar som länk mellan scen och publik.⁶ Som joker har jag huvudansvar för tryggheten i nu-situationen som åskådespelaren befinner sig i, men med tillit till åskådespelarens egen kraft. Det finns viss risk att som joker ta för stort ansvar, att inte ha tillit till andras kapacitet. Jag tog inte *för stort* ansvar när Samira var på scenen. Jag tog inte *tillräckligt* ansvar. Det räcker inte med att vara koncentrerad på åskådespelaren. Det räcker inte heller att vara noggrann med vilka frågor som kan ställas efter ett utbyte. Jag måste också kunna ta in publiken och det den framkallar.

För många år sedan när vi turnerade med en föreställning för tolvåringar framstod det tydligare att jag som joker hade ansvar för att hantera publikens reaktioner. Med vuxna har det inte framstått lika klart. Det gör det nu. Jag hälsade alltid tolvåringarna en och en genom att ta i hand och strävade då efter stor närvaro i det korta individuella mötet. Vi mötte också tolvåringarna i samtal om värdefrågor

---

⁶ Det jag huvudsakligen är när vi i forumteatergruppen Breyta har föreställningar är att vara joker och det är i den rollen du möter mig i den här delen av essän (senare också i rollen som forumspelspedagog).

I Breyta fungerar jag emellanåt, utöver som joker, också som skådespelare och regissör. I gruppen arbetar vi i en kollektiv process fram föreställningarna.

innan vi började spela. Vi var måna om att skapa en situation i rummet där vi alla gemensamt fick ta ansvar för en inkännande stämning. Vi talade med deras lärare före föreställningen och bad dem att delta på samma villkor som barnen. Vidare bad vi läraren att inte hålla i ordningen så att vi skulle få möjlighet att göra det på vårt sätt. Jag minns det som att lärarna och barnen ofta njöt av att slippa ha sin vanliga rollfördelning. Ofta lyckades vi skapa en stämning där barnen, och vi vuxna, delade livsfunderingar med varandra.

Om, eller när, någon tolvåring slängde en kommentar från publiken gick det att luta tillbaka på stämningen och det var lätt att få dem att kanalisera sina klagomål i ett kreativt agerande. En stor skillnad mellan arbete med vuxna och barn är att det framstår som naturligt för oss vuxna att säga till barn när vi anser att de handlar fel. Vi ville inte säga åt barnen. Risken fanns då att vi halkade tillbaka till ett klassiskt mönster av att jag som vuxen använder min makt till att tillrättavisa dig som barn. Det maktmönstret riskerade att spridas och stjäla den stämning som vi gemensamt hade skapat. Det var inte gynnsamt för arbetet. Men det hände förstås titt som tätt att vi sa till. Någon gång tyckte vi att det var rätt, ofta funderade vi på hur vi skulle ha kunnat förebygga så att det inte skulle ha behövts.

Kan jag säga till vuxna? Vill jag det? När vill jag i så fall det? Vad lär vi när vi säger åt varandra? Vem lär? När är det vår förbannade skyldighet att säga åt en medmänniska? Jag arbetar ju med rätten för oss människor att säga stopp och förändra. Det är klart att jag och vi ska stoppa kränkningar. Hur?

Hur skulle jag ha kunnat göra?

När jag nu går tillbaka till det som hände så blåser min ilska upp och jag vill skrika: Och vad i helvete gör du? Med vilken rätt kastar du ur dig uttalanden som kan kränka Samira och många av oss här inne. Sitt inte på din ända och kritisera, gör nåt!

Jag tycker inte att det hade varit helt fel att skrika så om känslan hade infunnit sig på plats, men det är inte ett handlande jag skulle sträva efter. När jag nu söker efter sätt att handla i situationen så finner jag inget som jag uppfattar som ”det rätta sättet”. I skrivande stund föds också känslan, tanken: Det som hände kan ha varit ett av de allra bästa sätten att lära. Frukomentaren var en krock mellan hur några av oss i rummet förstår/förstod värden och världen, det kan ha gjort att vi har utvecklats. Jag har definitivt utvecklats med tanke på att den här texten tar sin utgångspunkt i det lärande jag kan få genom frukomentaren. Samira kanske också utvecklades. Kanhända lärde även andra med utgångspunkt från detta, de kände ju varandra och kanske fann de i händelsen en utmaning som de senare tog tag i. Dessa möjligheter till trots så skulle jag ha velat handla på ett annat sätt. Nu utforskar jag det likt i en forumteaterföreställning genom att öppna för några möjliga sätt att handla:

När mannen säger ”En så'n skulle man inte vilja ha till fru” så stoppar jag Samiras handlingar på scenen för att fråga henne om hon är klar. Jag lägger mig vinn om att ha tagit in vad och hur hon har gjort. Jag säger till publiken att vi snart gemensamt ska ha reflektion om Samiras utbyte. Därefter vänder jag mig till mannen i publiken och säger: *Du sa 'En så'n skulle man inte vilja ha till fru' hur tänkte du då?* Eller bara: *Vänta. Vad menar du?* Hur sedan samtalet skulle kunna komma att utvecklas kan jag inte veta. Att tilltala mannen tycker jag är att göra mannen till ett subjekt. Efter samtalet återgår jag till Samiras utbyte så att vi gemensamt får syn på hennes handlingar och hur vi kan använda oss av dem. Ett annat alternativ är att säga: *Det som du gjorde nu i och med din kommentar ingår inte i det här arbetssättet, däremot är du välkommen att utforska hur du skulle kunna prova att göra i den här situationen.* Eller kanske skulle man kunna säga: *När du gör så blir du den som utsätter någon för kränkande behandling, något som liknar det som görs i pjäsen.* Sedan till Samira, *Nu, när han säger så här, vad önskar du då göra eller säga?* Ytterligare ett alternativ är att skådespelarna fångar och gestaltar hans kommentar och publiken får byta ut och möta den på olika sätt. Jag skulle också omedelbart kunna stoppa upp efter mannens uttalande och säga att jag uppfattar hans uttalande som diskriminerande och därefter lyssna till vad och hur han svarar. Eller jag skulle kunna bestämma mig för att han inte menade så illa och säga ungefär: *Det här lät illa, som jag uppfattade det, men menade du så illa? Vad menade du egentligen?* Ytterligare en väg skulle kunna vara att söka upp honom när publiken håller på att lämna lokalen för att samtala med honom. En variant är att be honom och Samira att stanna. Och att låta båda berätta hur de har känt och tänkt.

Några av de här förslagen går emot jokerns uppgifter. Som joker har jag, till exempel inte som jag ser det, till uppgift att döma och jokern strävar efter att använda sin makt till att fördela makt istället för att ta över den. Men kanske kan det vara okej att ändå handla utanför sin yrkesrolls gränser? Har jag inte i första hand ansvar som medmänniska? Om, eller när, jag finner att jokerns uppgifter går emot ett handlande som jag skulle finna etiskt så är väl det etiska handlandet överordnat det handlande som normalt ryms i yrkesrollen? Här och på andra ställen längs texten kommer jag på mig själv med att undra hur du som läser skulle resonera, i det här fallet om handlingsgränser mellan yrkestillvaron/yrkesjaget och hela tillvaron/jaget.

Från en tisdag den första veckan – i närhet till tänkares texter, 2010

Nilsson framhåller att ”skrivandet är ett sätt att arbeta, en *tänkandets praktik*” snarare än ett sätt att bara presentera något (2009 b, s.30). Jag har kallat de skriftställare som jag har använt mig av i essän för *tänkare* även om de i sina texter nog ger uttryck åt även annat än tankar och även om också andra är tänkare. Språket är ”varats hus” skriver Wallenstein med hänvisning till Heidegger (2009, s.22).

Blir essäns nu min rörliga tillvaros tillfälliga rum i varats hus? Våra liv levs som rörelse i den tid som är vår. Kan vår tillvaro vikas – bevaras? Texter har en tidslighet delvis skild från livsrörelser, de blir kvardröjande överlevor från liv. Texter blir öppningsbara veck, möjliga att söka i.

Tiden pågår oavbruten, varje ögonblick, varje pulsslag försiggår i den. Först kommer måndagen sedan tisdagen därefter onsdagen. De obenämnda sekunderna blir till tidsansamlingar som vi namngett, givit ord, och cykliskt låtit återkomma. Ett veck – min text – den varar två veckor. Nu tisdagen, med puls och repetitiva inslag från de stora kollektiven; från tänkare, kännare – tiders texter. Stundom uppträder de likt basstämmor och ligger taktfasta bakom oss andra. Då, nu och senare berör de med sina klingande överstämmor. De klär lika mycket som avkläder händelserna och texten, skapar genom såväl konsonanta som dissonanta klanger. Horisonter med eftertanke, efterkänsla – med reflektion.

Veckans dagar återkommer och kommer igen – också forumteater rymmer cyklicitet. Scenen som framvisar den kränkande situationen spelas om och om igen för att vi varje gång ska få utrymme att söka många möjligheter att klokt hantera det skildrade förtrycket. Genom texten har du som läsare fått följa med mig in i en konkret forumteatersituation och mitt undrande om den. Innan jag går vidare tänkte jag nu skriva lite om bakgrund till forumteater och forumspel.

Forumteater och forumspel

Forumteatern skapades i Peru 1973. Teatermannen Augusto Boal från Brasilien formade med publikens hjälp Forumteater och andra former av teater, som riktade sig mot förtryck och benämndes ”De förtrycktas teater”, *Theatre of the Oppressed* (1992).

FORUM-THEATRE presents a scene or a play that must necessarily show a situation of oppression that the Protagonist does not know how to fight against, and fails. The spect-actors are invited to replace this Protagonist, and act out - on stage and not from the audience - all possible solutions, ideas, strategies. The other actors improvise the reactions of their characters facing each new intervention, so as to allow a sincere analysis of the real possibilities of using those suggestions in real life. All spect-actors have the same right to intervene and play their ideas. FORUM-THEATRE is a collective rehearsal for reality (Boal 2004b).⁷

Ett maktförhållande skildras där någon eller några utnyttjar sin makt på ett sätt så att andra blir utsatta. Publiken ser ursprungsversionen av pjäsen, *grundspelet*, först en gång och sedan en gång till.

---

⁷ protagonist - 1 huvudperson 2 förkämpe (Nationalencyklopedin).

intervention - ingripande, intervention, medling (Nationalencyklopedin).

rehearsal - repetition, övning (Nationalencyklopedin), ordet består av beståndsdelarna: åter och höra (min kommentar)

spect-actors ~ åskådespelare, ordet består av beståndsdelarna: titta på (association till förvänta) och agera (min översättning och kommentar).

Den andra gången har vem som helst i publiken rätt att stoppa spelet när hen tycker att det som skildras på något sätt är kränkande.⁸ Skådespelarna avbryter pjäsen och personen ur publiken kommer fram till scenen och ersätter där den i spelet utsatta personen för att pröva andra handlingsalternativ än de ursprungliga. Många ur publiken stoppar och vi utforskar många olika sätt att göra och säga.

Forumspel är en dramapedagogisk form av forumteater och skapades med deltagarnas hjälp av läraren, dramapedagogen och handledaren Katrin Byréus. Så här skriver hon:

Forumspel [...] är en slags rollspel där gruppen gestaltar aktuella problem. Sen är det öppet för deltagarna att gå in i spelet och pröva olika lösningar. Syftet är att inspirera varandra att hitta olika öppningar i konfliktsituationer samt att få träna sig för liknande konfliktsituationer i verkligheten (2012).

Mitt arbete är bland annat att vara joker under forumteaterföreläsningar med Forumteatergruppen Breyta. En stor del av min yrkesverksamhet är också att som forumspelspedagog använda forumspel och andra dramapedagogiska arbetssätt. Syftet då är, till exempel, ett gemensamt lärande av hur vi kan hantera problem, orättvisor och förtryck i yrkessituationer. Jag frilansar, och arbetar bland andra med vårdpersonal, forskarhandledare, lärarstudenter, hemtjänstpersonal, skolpersonal och med människor verksamma i frivilligorganisationer, fackliga organisationer, enskilda organisationer, såsom Demokratiakademin och andra som arbetar för mänskliga rättigheter.

Jag kom först i kontakt med *Theatre of the Oppressed* (TO) via min pappa som under sjuttioalet gick kurser för Boal, senare lärde jag mig genom att gå kurser för Byréus i forumspel och Boal i forumteater och andra arbetssätt hämtade från *Theatre of the Oppressed*-fältet.

Byréus har genom åren skrivit flera böcker som är flitigt använda till exempel på lärarutbildningar, dramapedagogutbildningar och många andra utbildningar och kurser. Hennes mest kända bok är *Du har huvudrollen i ditt liv – om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring* (2010). Senare nu i vår 2012 ger hon ut en ny bok: "Kreativa metoder för grupputveckling och handledning".

---

⁸Hen använder jag som ett könsneutralt pronomen i en strävan att beskriva, och se, kön som ett kontinuum med ytterligheter snarare än som separerade grupper. Jag låter *hen* och *henom* innefatta, men inte åtskilja, hon och han respektive honom och henne; jag menar också med mitt sätt att använda *hen* att innefatta de av oss som identifierar oss som *hen* till skillnad från hon och han. I den fortsatta texten kommer jag använda *hen* när det inte är givet vilket genus en person har.

Annan Theatre of the Oppressed

Förutom forumteater (och den svenska varianten forumspel) rymmer *Theatre of the Oppressed* också *Image Theatre*, *Newspaper Theatre*, *Legislative Theatre*, *Invisible Theatre* och *Rainbow of Desire* (Boal 2006, s. 3).

I *Image Theatre* gestaltar man med sina kroppar stillbilder av situationer av maktutövning som man sedan använder för att bättre se hur makt kan ta sig kroppsliga uttryck och hur vi kan påverka även den sortens makt. Det är ett arbetssätt som också används i Sverige (Byréus 2010).

Newspaper Theatre är ett arbetssätt som bland annat användes under militärdiktaturen i Brasilien för att belysa aspekter av händelser som media undanhöll. Man läste till exempel en artikel om en händelse och använde simultant *Image Theatre* till att gestalta perspektiv som artikeln dolde (Boal 2006, s. 5). Jag har inte hört talas om att man använder den här teaterformen i Sverige.

Invisible Theatre är teater som spelas i offentlig miljö som de som är i miljön inte vet är teater utan uppfattar som ”verkliga” händelser. I *För en frigörande teater* beskriver Boal till exempel en scen som utspelade sig på en Djurgårdsfärja i anslutning till att prinsessan Victoria skulle födas, en scen som belyste att alla inte gavs samma förlossningsvård (Boal 1978, s.25). Jag har inte arbetat med osynlig teater eftersom jag tycker att det är etiskt tvivelaktigt att spela för publik som uppfattar en iscensatt händelse som ett verkligt skeende.

Legislative Theatre föddes när Augusto Boal blev vald till politiker i Rio de Janeiro. Han anställde då sin teatergrupp som åkte ut till de fattiga områdena, *favelorna*, och frågade människor vilka problem de stod inför. Därefter skapade man forumteaterscener om det man fått berättat för sig och spelade dem i favelorna. Invånarna stoppade scenerna, bytte ut och bjöd på idéer till hur problemen kunde hanteras. Med under arbetet fanns en jurist som sedan, med de olika förslagen som utgångspunkt, skrev förslag till nya lagar. Ett exempel på en lag som kommit till på detta sätt är en lag för skydd av den som vittnar i domstol – att den ska kunna vittna utan att namn och identitetsuppgifter lämnas ut (Boal 2006), s. 6 och (Boal 2007).

Slutligen tekniken *Rainbow of Desire* som är ett sätt att arbeta som föddes när Boal levde i exil i Europa. *Rainbow of Desire* började som ett psykologiskt orienterat arbetssätt för att arbeta med det internaliserade förtryck Boal tyckte sig möta i Europa. Han såg att vi även i situationer när vi inte hade en yttre påtaglig motståndare hade motstånd – motstånd som vi hade införlivat i oss själva. Senare har tekniken också använts i skådespelararbete för att fördjupa rollkaraktärer (Boal 1995).

En av de sista böckerna Boal skrev heter *The Aesthetics of the Oppressed*, i den diskuterar Boal vikten av att alla människor har tillgång till konstnärliga uttryck (Boal 2006). Jag har mött alla de ovan nämnda sätten att arbeta. Jag använder mycket *Image Theatre* (och andra arbetssätt hämtade

från andra fält än TO-fältet) i mitt arbete. De arbetsätten kommer att dyka upp då och då i essän, men jag har valt att koncentrera mig på forumteater och forumspelserfarenheter.

Om att i gliporna söka ordens och sinnenas riktadhet

Jag har arbetat med forumteater och forumspel i över tjugo år och det har givit mig erfarenhet, men att arbeta länge med något tror jag också kan frambringa viss blindhet eller åtminstone närsynthet, svårighet att se det man dagligen är i. Eller är det blundar jag gör? Blundar för skeenden möjliga att se? Jag vet inte.

Förmågan att omedelbart varsebli mening, gestalt och slutna enheter förvärvas först efter många upplevelser, eventuellt med en inskolning som grund. Samtidigt förloras helt visst förmågan att se det som strider mot gestalten (Fleck 1997, s. 94).

Så skriver Ludwik Fleck som var vetenskapsfilosof och läkare; Flecks tankar sägs ha inspirerat Kuhn till idén om paradigmskiften.

Jag vill med hjälp av forumteater, liksom med denna text, göra det kända okänt för att göra det okända känt. Jag hoppas både att själv kunna se det jag inte sett och att för dig skapa rum möjliga att se i. För att kunna göra det använder jag nu gestaltning och reflektion genom ett skrivande inspirerat av idévärlden inom det område som benämns som *praktisk kunskap*.

Min essä har en av sina utgångspunkter i en aspekt av min människosyn: Vår ständiga tillblivelse – som jag menar bland annat äger rum genom textskapande.⁹ Jag uppfattar textskapandet som en av flera centrala sidor av tillvarons rörelser. Som jag ser det kan textskapandet få hela sin betydelse först i någon form av dialog. Här i essän sker textskapandet och, den tänkta, dialogen främst genom ord och hur de organiseras. I mitt arbete sker textskapandet och dialogen med ord, med gester, rörelser, röst, musik, rytm, känsel, närhet, avstånd etcetera.

Själv har jag inte en bestämd röst, jag har flera. De ljuder som infall mest. Och samtidigt som en av rösterna berättar står minst en annan på lur och vill komma med sitt (Hammarén 2006, s 11)

---

⁹ I det nu som är stannar jag upp. Jag läser nu det jag tidigare har skrivit; jag har skrivit att utgångspunkten är människosynen. Men människosynen samverkar med min syn på vad det är att vara i livets rörelse och vad leva livet för mig innebär. Jag skulle nog i den punkt där jag nu är, snarare utgå från hur jag ser på *att vara eller röra sig i, med (och kanske mot) tiden* (någon skulle kalla det livssyn) och låta det göra utgångspunkt för min människosyn. Textskapandet skulle då vara delar både av att skapa mig, kanske också aspekter av dig och världen. Dessa syner samspelar i sin tur med hur jag ser på kunskap och kunskapande...

Också när vi skriver tar tanken form mellan mig och den andra. Och för att mitt skrivande ska arbeta *på mig* måste den andra etableras, *inside*, så att säga, som en läsare med främmande blick.[---] Glipan mellan den som handlar och den som betraktar sin handling öppnar sig när vi skriver (Hammarén 2009, utan sidnumrering).

Så formulerar Maria Hammarén, som är forskare i yrkeskunnande och teknologi, sig. Jag känner igen känslan av olika stämmor. Glipan mellan de sidor av mig som är läsare av min text och det av mig som är skrivare. Men jag skulle inte säga att dessa sidor hos mig uteslutande kommer med infall – de kan då och då också bjuda mig längre resonerande känslor, tankar och stämningsskapande rörelser. Jag tror att de här rörelserna tillhör de rörelser som vi kan behöva hålla om, bevara flygande, stanna kvar hos för att få rätt på – ibland behöver de tid, kanske rum... Vi kan behöva bråka med dem, öppna för dem, låta dem vara olandade – så att de kan söka sig till olika skrymslen och vrår, – så att vi kan lyssna till deras olika klangfärger, låta de spröda tonerna träda fram kanske i kontrast till de bombastiska. Mina lyssnande, kännande, tänkande sidor och mina gestaltande skrivande sidor påverkar växelvis texten. Kanske är det del av vad det är att filosofera.

Filosofi eller filosofisk är den rörelse varmed man, inte utan möda och ovisst famlande och drömmar och illusioner, kastar loss från vad som hålls för sant och söker efter andra spelregler. Likaså den förskjutning och förvandling som sker med själva ramarna för vårt tänkande, omvärderingen av våra övertagna värden och allt arbete som görs för att tänka på ett annat sätt, göra andra saker, bli något annat än man är (Foucault 2008, s.18).

Genom att handla och tänka på nya sätt blir vi enligt Foucault till som något vi innan dess inte var. Glipan som gör att jag kan tänka på ett annat sätt ger mig ett rum till vilket jag förnyad kan återvända bland annat för att än en gång möta skeendet i den brandgula cafeterian. I mitt arbete reflekterar vi i handling med hjälp av teaterns språk – här använder jag essäns form med bland annat ord.

EST jag – det – du ETIK

uttryck värld mening värde konst natur

förnimbara sköna avbildning

tecken

ord

sinnliga systematiska symbol

poetisk mimetisk metafor

skapa

språk

föreställande icke-föreställande a-estetisk anti-estetisk etisk stil

ETIK EST oui vi...

”Vad är ett ord? Avbildningen av en nervretning i ljud”, skriver Nietzsche, tysk filosof och klassisk filolog. Han skriver vidare att ”[d]e olika språken ställda vid sidan av varandra, visar att det i fråga om orden aldrig kommer an på sanningen” samt att ”man [genom ord] uppfinner en allmängiltig och bindande beteckning på tingen”. Nietzsche pekar på hur språket på det viset blir det raster genom vilket vi tror oss uppfatta sanning. Han skriver om nedtecknandet av sanning att det är ”att använda de brukliga metaforerna [det vill säga] kravet att ljuga enligt en fastställd konvention, att ljuga hjordvis i en för alla bindande stil.” Han fortsätter: ”Vad är alltså sanning? En rörlig här av metaforer [...] som efter långt bruk förefaller fasta, kanoniska och bindande för ett folk: sanningarna är illusioner, och man har glömt att de är det.” (Nietzsche 2005 s. 505-507).

Jag gör inte anspråk på att det jag skriver skulle vara objektiv sanning. Jag tvivlar på sanning, men jag har tilltro till att närma sig och att skildra och att det kan ge oss möjlighet att se, se på nytt, se nytt – gripa något vi tidigare har gripit på ett nytt sätt och ibland gripa om något helt nyfött. Det jag skildrar är min känslotankevandring, mitt sätt att gestalta händelser i mitt yrke genom skriven text.

Med Foucaults citat i bakhuvudet och då och då inspirerad av Nietzsches tankar om ord vill jag nu gå vidare i att med tänkarnas texters hjälp reflektera berättelsen om min måndag och på så sätt bli till som någon jag tidigare inte var.

Jag undrar i slutet av måndagsavsnittet var gränsen går mellan etiska handlingar i yrket och i tillvaron i stort. Har vi rätt att handla utanför de oskrivna regler man inom yrket brukar följa? Arbetslivsforskaren Lotte Alsterdal skriver i sin avhandling *Hertig av ovisshet* om vikten av att kunna avväga sina handlingar till den speciella situation man befinner sig i (2002, s.10). Hon beskriver en expert som en som bland annat är ”duktig på att pröva sig fram till gångbara handlingsvägar, rådgöra, ompröva sina bedömningar och reflektera i kritiska situationer” (ibid s.15). Hon skriver också, med

hänvisning till Dreyfus och Dreyfus, om skillnaden mellan den som är ny i sitt yrke som i stor utsträckning följer allmänna normer för yrket och den som har djup kunskap inom yrket som har utvecklat skicklighet i att hantera typiska händelser med större inkänning av behov just i de specifika situationerna (ibid).

Under måndagens forumteaterföreställning gav jag stort fokus till Samira när hon tillsammans med skådespelarna agerade på scenen, men jag uppmärksammade just då inte så mycket av mina förmågelser av publiken. I Alsterdals avhandling säger en av informanterna, en undersköterska som arbetar med patienter i respirator: ”En ovan person brukar koncentrera sig på en sak, till exempel bildskärmen. Det förslår inte” (2002, s.119). Som jag uppfattar det så talar informanten om vad man ger fokus till och att det finns risk att ge för mycket fokus till någon del på bekostnad av helheten. Kanske är delen ofta i sig väsentlig men trots det är det inte säkert att den är tillräcklig. Mina olika färdigheter kopplar kanske på och av olika lätt i de sammanhang jag befinner mig i. Getörat och getögat mot barnpubliken var uppenbarligen något jag vanemässigt hade påkopplat medan de var mer blockerade i situationen med Samira.

Filosofen Maurice Merleau-Ponty skriver om kroppen som platsen för tillägnandet och ”den transcendensakt varigenom subjektet öppnar sig” (1999, s.121) Jag tror att det gäller för mycket, det att vi öppnar oss mot någon/något för att kunna ge och ta emot. I ögonblicket med frukommentaren hade jag min öppenhet riktad mot Samira, men inte mot helheten. Merleau-Ponty skriver vidare om vår riktadhet och hur vi med synen riktar vår uppmärksamhet (ibid 1999 s. 13). Jag använde flera sinnen än synen i den situation jag beskriver. Jag riktade mina ögon mot scenen. Mina öron möttes av många ljud från rummet samtidigt. Ljud som jag på något sätt registrerade. Hörselmottagandet är ju i sig inte på samma sätt som synen riktad. Även om vi både med synintryck och med hörselintryck selekterar vilka av intrycken som vi låter få mest betydelse så kan vi inte styra öronen i samma grad som ögonen. I vissa fall tycks vi viljemässigt kunna styra selektionen medan vi i andra situationer mer eller mindre är tvingade att emotta ljud. I situationen i den brandgula cafeterian i Skåne var jag till exempel tvingad att ta in bullret från långtradaren, först därefter försökte jag använda min förmåga till att bortse från ljudet via en inre selektion – en annan typ av riktadhet än den yttre riktadheten hos själva ögonen.

Jag valde vidare, min vana trogen, att använda min blicks rörelse och hörsels inre riktadhet till att ta emot de känslor, tankar; känslotankar, som Samiras rörelser, röst, tonfall, ordval, ögonkontakt gav mig. Jag hoppas att erfarenheten från den situationen har gjort mig bättre förberedd att ta in mer av publikens reaktioner även när en åskådespelare agerar med i scenen.

Nu går jag vidare med att reflektera över två av de handlingar som jag skriver skulle kunna vara möjliga att använda om situationen jag var i skulle återupprepas.

Emotioner, aktning, makt och positioner

Jag skriver att jag kunde ha sagt:

- Och vad i helvete gör du? Med vilken rätt kastar du ur dig uttalanden som kan kränka Samira och många av oss här inne. Sitt inte på din ända och kritisera, gör nåt!

Det är inte ett förhållningssätt som jag lär ut till blivande jokrar och inte ett förhållningssätt som skulle stå i en regelbok för jokrar; om det finnes en. Det ingår inte heller som del av de oskrivna regler som hör till hur jokrar ofta gör. Och ändå skriver jag att jag skulle kunna tänka mig att säga så.

Är det vad Aristoteles skulle bedöma som klokt, eller vist? Nja, det är tveksamt. Jag går till *Den Nikomachiska etiken* för att läsa Aristoteles egna ord (om än översatta – viktet förstås påverkar betydelsen mycket). Han skriver dels om karaktärsdygderna som han menar utvecklas i ”växelverkan mellan handling och karaktär” (1993, s. 50) dels om de ”intellektuella förtjänsterna” (ibid s.64) – ”[d]ygders rationella tänkande sida och tänkandet” (ibid s.157). Karaktärsdygderna är till exempel mod, besinning, vänskap, rättrådighet och mellantinget mellan äregirighet och ambitionslöshet (s. 60-64). De intellektuella förtjänsterna är till exempel vetandet (episteme), kunnigheten (techne), klokheten (fronesis) och visdomen (sofia). Aristoteles skriver ”att man ska välja det intermediära och inte överdriften eller underskottet” (1993, s. 157). Vidare menar han att ” [d]et [inte] kommer [...] att ges en enda visdom om det goda för alla levande varelser, lika litet som det finns en enda läkekonst för alla individer, utan en skild visdom för var och en” (ibid 167). Det vill säga han betonar att visdom inte ska ses allmängiltigt utan snarare knyts till det enskilda. Aristoteles betonar också känslors betydelse när han skriver att ”[d]en moraliska förträffligheten har [...] att göra med känslor och handlingar” (ibid 58, för mer om Aristoteles intellektuella dygder se s. 4 och s. 46).

Och ändå så tror jag inte, med utgångspunkt i hans filosofi, att han skulle bedöma *Vad i helvete gör du*-svaret som klokt eller vist. Eller, kanske skulle han kunna tycka att jag använde min intellektuella dygd, fronesis – att jag handlade med hjälp av klokhet – men att jag inte använde karaktärdygden besinning.

Filosofen Marta Nussbaum skriver om bakgrundsomdömen, bakgrundsemotioner som varar över tid, om situationsomdömen och episodiska emotioner som dyker upp mer plötsligt och att dessa emellanåt flätas samman (1997, s. 218-221). Nussbaum skriver om det hon ser som kvinnors bakgrundsvrede (ibid 221). Mina tankar går till det av Yvonne Hirdman, professor i samtidshistoria, formulerade genussystemet – isärhållandet och hierarkin män och kvinnor emellan (2004). Vi i vår tid, i vårt samhälle (liksom i andra tider och andra samhällen) lever i en maktobalans där män som grupp har mer makt än kvinnor som grupp har.

Jag menar, inspirerad av Nussbaum, att detta maktsystem kan leda till att liv levs med

bakgrunds -vrede, -sorg, -fruktan, -hat, -ilska, -avund och -medlidande (1997, s. 201, 220-221). Att jag som kvinna i en situation av diskriminering av en annan kvinna skulle reagera med en stark emotion ser jag inte bara som troligt, utan också rimligt. Jag och andra skulle också av andra skäl kunna reagera emotionellt på mannen i den brandgula cafeteria's uttalande. Jag håller före att vi alla är påverkade av maktrelaterade bakgrundsemotioner, men att vi inte alltid är medvetna om dem.

Nussbaum, inspirerad av stoikerna, ser oss inte som ridna av våra emotioner utan hon ser emotioner som typer av insikter, visioner – omdömen möjliga att använda för att bättre förstå världen. Hon ger sin erkännelse till oss människor som behövande, emotionella, passionerade, känsliga. Vi kan också vara kloka, rationella och förnuftiga. Vi får och kan vara både och, inte blott antingen eller.

Hon delar upp emotionens beståndsdelar. Emotionen är riktad från en person som är subjekt, mot en annan. Nussbaum anser att dessa beståndsdelar liknar tankar och hon menar att de är att betrakta som en typ av omdömen. Emotionen liksom omdömet kan delas upp: Jag får impulsen och jag bedömer den. Jag tar till mig den, avvisar den, eller låter den vara och kroppen kan reagera. Nussbaum skriver om emotionerna att de "tar sig in i jaget med en enorm makt att sära eller hela" (ibid, s.225, s.197-233). Hon beskriver hur det inne i oss utspelar sig en kamp mellan erkännandet och förnekandet av betydelse hos emotionen. En kamp där förnuftet är inblandat, där det är del av emotionerna som är "en viss sorts vision eller insikt, ett visst värdeladdat sätt att förstå världen" (ibid s. 233).

Med det synsättet kanske det emotionella handlandet som *Vad i helvete*-repliken gestaltar kan vara ett rikt och klokt handlande som fångar upp, eller kanske snarare tillåter att fritt flyga, en emotion som fanns i rummet. Också nu önskar jag att jag kunde få del av det du tänker till exempel om, och i så fall när, du tycker att det är klokt att som ledare öppna för och öppet visa, ilska.

En annan av de handlingar jag föreslår som möjlig är att be Samira och mannen som säger kommentaren om att stanna. Och att därefter låta båda berätta hur de har känt och tänkt. Jag tycker att det är på sin plats att ställa sig frågan ifall Samira vill och ska stanna för att delta i ett samtal likt detta. Hon är ju inte i sig inblandad i det att mannen säger sin kommentar. Men det kan vara så att hon skulle vilja uttrycka sig i förhållande till honom och genom att stanna skulle få den möjligheten. Trots att det kan vara så, så är att be dem att stanna inte ett handlande som jag skulle säga normalt rymt i min yrkesroll som joker. Om jag vore forumspelspedagog i en klass med barn skulle jag eventuellt göra på det sättet och också kunna tycka att det vore ett värdigt handlande – men jag tycker inte att det vore helt värdigt i den situation jag ovan har beskrivit. Är det för att det är skillnad på barn och vuxna? Nej jag tror inte att det är skälet. Jag tror till exempel att en skolledare också på ett mycket

värdigt sätt, efter en konfliktfylld situation, skulle kunna stämma möte med två av sina lärare och sedan låta dem berätta delar av sina spektra av tankar och känslor.¹⁰ Men som joker – nej.

Carl-Göran Heidegren, professor i sociologi, skriver med hänvisning till sociologen Goffman om aktning:

Att visa respekt och aktning innebär [...] att implicit avlägga något liknande ett löfte om att behandla den andre på ett visst sätt. Vi förbinder oss att göra detta och går så att säga i god för att kommande handlingar gentemot denna ska vara av ett visst slag. Vilka framtida handlingar som detta löfte inbegriper beror naturligtvis på hur vår sociala relation till den andre ser ut; det kan till exempel vara genom olika sätt att markera och upprätthålla status som vi tillskriver denne i förhållande till oss själva (Heidegren 2009, s.19).

Han skriver om upprätthållandet av den andres status. Som jag ser det har denna värdighet med makt att göra. Jag avser här inte makt som något machiavelliskt myglande. Istället vill jag knyta an till engelskans begrepp *power* som ju kan stå för kraft och styrka, liksom för förmåga och kapacitet men även för makt och befogenhet att styra. *Power* associeras, med andra ord, inte främst i en negativt orienterad riktning. På svenska finns risken att *makt* uppfattas snarast som något negativt. Trots det väljer jag att använda denna benämning eftersom jag hoppas kunna medverka till att ordet tvättas och får en laddning mer lik den engelskans ord *power* har.

Skolledaren har, är satt att ha, mer makt än lärare på en skola. Ett sätt att visa aktning, eller snarare att ge aktning, till sina medarbetare är att använda makten till att hjälpa dem att kommunicera. Om jag är forumspelspedagog i en klass har jag på ett liknande sätt makt att aktningsfullt fungera som den som deltar i ett samtal mellan elever i en konfliktfylld situation.

Hur skiljer sig detta från jokerns sätt att ge aktning?

Kanske är det så att man i situationer där man har mer makt än andra kan välja att ge aktning, att akta det ömtåliga. Som joker har jag situationsbunden makt men jag tror inte att varken jag, Samira, mannen, skådespelarna eller övrig publik skulle tycka att jag handlade aktningsfullt om jag följde upp föreställningen med ett samtal. Jag menar att föräldrar med bibehållen aktning kan handla så mot – eller snarare med – sina barn, men som joker eftersträvar jag en symmetrisk relation till publiken snarare än den asymmetriska som kan behövas mellan barn och föräldrar. Att be Samira och mannen om att stanna kvar vore, som jag ser det, att på ett tvivelaktigt sätt upphäva eller utmana symmetrin.

---

¹⁰ Eller som jag skrev tidigare känslotankar.

Jag skriver ovan om hur viktiga frågor är i mitt yrke. Ibland kan det vara svårt att finna bra frågor. Jag använder frågorna på olika sätt, såväl här i texten som i min yrkesutövning.

Jag frågar till exempel tidigare i texten om vi tillät diskriminering när frukommentaren fälldes. Jag frågar: ”Var det diskriminering? Diskriminering av henne som kvinna? Diskriminering för att hon inte var genomsvensk? Heteronormativ diskriminering? För att hon var för ung? Eller för framåt?” och förmodar att det är uppenbart för dig som läsare att *jag* uppfattar det som diskriminering. Liknande frågor ställs genom forumteaterföreställningen. Det vill säga frågor där utgångspunkten är vårt, forumteatergruppens, ställningstagande *att* vi genom grundspelet i forumteaterpjäsen *har* skildrat ett förtryck inte *om* det är ett förtryck. Jag ser det som att de här frågorna å ena sidan rymmer ett ställningstagande, i det här fallet att vi menar att det *är* diskriminering, ett ställningstagande som är formulerat och möjligt att gå emot. Å andra sidan öppnar frågorna ett reflektionsfönster för *hur* man, om man anser att det är diskriminering, uppfattar och kan tolka den och sedan motverka den.

Gunilla Edemo, drama- teaterpedagog och journalist, skriver om vikten av

att skilja mellan människors identitetsprojekt och deras positioner i ett samhälle [---]. Som pedagog vill jag [...] utforma metoder och förhållningssätt som kan belysa att den som ingår i en norm sällan använder sina erfarenheter (av att exempelvis vara man, heterosexuell, vit, svensk eller ha en normativ kropp) för att förstå sig själv i ett personligt eller politiskt identitetsprojekt (2010, s.97).

Hon skriver vidare:

Det kan [...] vara nödvändigt att organisera ett förändringsarbete med utgångspunkt i kategorier, som exempelvis kvinnorörelser och hbt-kamp. Det gör jag samtidigt som jag vill arbeta för att kategorier ska vara mer flexibla, möjliga att röra sig inom och mellan och möjliga att upplösa när de spelat ut sin roll. Att samtala utifrån kategorier fungerar enligt min erfarenhet bra, om jag som pedagog kan bidra med att tydliggöra för deltagarna vilka människor som ofta *inte* framställs som kategorier (ibid 101-102).¹¹

Om jag hade uppmärksammat ”henne skulle man inte vilja ha till fru”-uttalandet så skulle jag ha kunnat använda det till synande av några av de normer som omger oss och vilka positioner vi genom dem får och tar. Det gjorde jag inte.

Jag uppskattar när deltagarna i publiken vill visa sina ställningstaganden. Jag strävar efter en dialog som snarare är samtalande än polemiserande. Men, den här gången i skolcafeterian tog jag inte

---

¹¹ HBT, förkortning för *homosexuella, bisexuella och transpersoner* (Nationalencyklopedin).

emot mannens uttalande – mannens ställningstagande. Jag skapade inte utrymme vare sig för polemik, eller för samtal. Jag använde inte heller tillfället till att granska normpositioner.

Barnmorskekonst

Jokern ska, enligt forumteaterns upphovsman Boal, i sitt förhållningssätt använda det av Sokrates inspirerade samtalande frågandet och sträva efter att vara som en barnmorska för publikens idéer och handlingar (Boal 1992, s.234). Genom Platon och många efter honom är Sokrates känd för att ställa frågor. Frågor som Sokrates inte ger egna svar på (Platon 2006, s. 147). Så görs också genom själva forumteaterpjäsen. Tanken är dessutom att jokern därefter ska ställa frågor som hen inte har färdiga svar på.

Kanske frågan i min text om hur jag skulle kunna ha gjort när frukommentaren fälldes är sokratisksåttillvida att jag inte har ett specifikt svar. Kanske hade en fråga till den frukommenterande mannen avseende vilken mening han lade i sitt uttalande kunnat göras till en sokratisk fråga.

Platon låter Sokrates beskriva sig som en barnmorska för själar med syfte att underlätta frambringande av sanningar (ibid 147-149). Kanske hade jag genom min fråga kunnat fungera likt en barnmorska, som jag ser det, inte för framfödande av sanning, däremot kanhända för frambringande av för oss tidigare ohörda nyanser av idéer? Vad avses med en sokratisk fråga? Jag knyter med ”tidigare ohörda nyanser av idéer” an till Boals tolkning av vad det är att vara sokratisks. Han betonar födelsen av idéer och handlingar:

[The] joker must be Socratic – dialectically – and, by means of questions, by means of doubts, must help the spectator to gather their thoughts, to prepare their actions. *Maieutics* – the joker is a midwife. But a *maieutics* of body and spirit, not simply a cerebral *maieutics*. The joker must assist the birth of all ideas, of all actions (1992, s. 234) .

Boal betonar att det maieutiska, barnmorskekonsten, inte ska involvera uteslutande hjärnan, själen eller anden utan också kroppen, vilket också jag avser när jag betonar handlandet. Boal avslutar med att alla idéer och handlingar ska understödjas. Hur menar han då? Om han avser att jokern inte ska censurera så håller jag med honom. Men jag tror att vi alltid genom våra frågor och uttalanden, både medvetet och utan att vi själva förstår hur, kommer att påverka vad som kommer i belysning. Dessutom skulle jag kunna tolka den avslutande meningen i citatet som att han menar att alla idéer och handlingar skulle vara av lika högt värde för att, underförstått, skapa en bättre framtid. Det är jag oenig med – jag tycker inte att alla idéer och handlingar i sig är bra eller goda.

Filosofen Hannah Arendt framhåller de sokratisks dialogernas aporetisks, utvägslösa, karaktär – att resonemangen inte ”slår sig till ro” (1997, s.53) Det är en aspekt jag ser i Platons text och som jag

känner igen från forumteater; att man inte väljer en av idéerna, en av handlingarna och ser den som ett slutgiltigt svar. Att vi istället använder situationen till att vända och röra runt. Kanske är det den aspekten Boal vill peka mot i citatets sista mening.

Att låta funderingar vara öppet rörliga är något jag också eftersträvar i den här texten och skulle ha kunnat eftersträva, om jag ställt min fråga till mannen i den brandgula cafeterian.

Filosofen Bengt Molander skriver i *Kunskap i handling*: ”Målet för den Sokratiska dialogen är, kan man säga, att finna kunskap som *deltagarna redan har*, även om de inte vet att de har den” (1996, s. 85, kursivering i originaltext). Jag tycker snarare att liknelsen att vara barnmorska pekar i riktning mot att en aspekt som inte från början fanns tillblir. När en människa föds får vi första mötet med ett livs rörelse som vi tidigare anat och genom hinner kunnat känna, men aldrig tidigare mött. Den som bär barnet, och andra, vet att barnet finns men inte vem hen är – hen är sin egen, inte bara en förlängning av föräldrarna. Molander talar som jag ser det mer om att, bildligt talat, lyfta på slöjan. Om att söka och sedan formulera något befintligt, men oformulerat – vilket jag finner nog så viktigt. Men att föda är väl mer?

Jag kan läsa Platon när han skildrar hur Sokrates frågar som att han, Sokrates, ibland har svar som han vill att dialogpartnern ska komma fram till. I texten påstår Sokrates saker och riktar ofta frågan i specifika riktningar, kanske rimmar det illa med det vi kommit att låta Sokratiske dialog stå för.

Och, enligt Arendt låter Platon inte Sokrates beskriva sig uteslutande som barnmorska, han säger sig också vara en stingande broms (Arendt 1997, s. 56). Kanske skulle frågan till den frukommenterande mannen, avseende vilken mening han lade i sitt uttalande, kunnat göras stingande likt ett bromsstick och då lett till att vi förstått att inte ”ostört sova vidare” (ibid)? När vi spelar forumteater låter vi oftast grundspelet vara som den stingande bromsen, medan jag som joker i samspel med skådespelarna under utbytesfasen agerar barnmorska och barnmorskor. I mitt nu, med hjälp av att jag skriver den här texten, blir det tydligt för mig att jag som joker ibland borde använda mer av min stingande sida.

Om reflektion

I min skildring av händelseförloppet i cafeterian skriver jag om de många frågorna. Jag använder frågor som får oss att beskriva med riktning mot handling, till exempel: Kan det gå till så här? Vill vi att det ska vara så här? Hur skulle vi kunna prova att göra? Hur skulle vi mer kunna handla? och Vad fick vi se Samira göra? Hur rörde hon sig? Vad sa hon? Hur sa hon det? Hur använde hon sin röst? Använde hon sig av närhet och avstånd? Hur? Vad hände med rektorn? Minskade förtrycket? Vad gör hon som får det att minska? Vad gjorde hon som vi kan använda oss av? Vad kan hända om vi

gör det här i verkligheten utanför scenrummet? Finner jag i texter tankar som knyter an till dessa frågor?

Vad är [...] reflektion? Reflektion innebär, som jag ser det, att ta ett steg tillbaka, för att se och tänka över sig själv och vad man gör, för att få perspektiv på en situation. Det man gör i den situation man befinner sig i skall >>speglas>> eller >>reflekteras>> för en själv. Man får då inte vara *helt upptagen av handlingen* (Molander 1996, s.143 kursivering i originalet).

Så skriver Molander. Frågorna ovan, liksom skrivandet av den här texten, skulle jag säga representerar det Molander kallar ”att ta ett steg tillbaka”. Under forumteatersituationen använde vi såväl frågorna som gestaltningen till att ta detta steg tillbaka. Ibland kan jag ha svårighet att förhålla mig till det jag själv tar för sant. För att finna villighet att ta in andras perspektiv krävs min nu-närvaro och att jag finner min lust till sökande – en villighet att undra och ändras. Här i texten använder jag skrivandet och reflekterandet tillsammans med andras texter till att få möjlighet till reflektion som jag inte kunde göra just när mannen fällde sin kommentar.

Frågorna som fångar upp vad Samira gjorde på scenen kan ses dels som frågor avsedda för beskrivning, dels som frågor för att gemensamt synliggöra. De är avsedda att tydliggöra det som kunnat ses med hjälp av distansen, men är också till för att befästa handlingsmöjligheter. Genom att vi sätter ord på det vi sett blir utbytet verkligare. Nu, i det att jag skriver, framträder frågor som jag inte ställde. Jag har under senaste året skrivit ett kapitel bland flera i en antologi om normkritisk pedagogik. I normkritisk pedagogik utgår man från en postmodern syn på makt som intersektionell, situerad och gestaltad.¹² En strävan med normkritisk pedagogik är att synliggöra normer i förhållande till makt för att problematisera på vilka sätt handlande i enlighet med normerna riskerar att utsätta grupper och individer för diskriminering (Bromseth & Darj 2010). I boken skriver jag om frågor som ”Hade det spelat roll ifall personen som blev kränkt hade haft annan ålder/etnicitet/annat kön till exempel? [---] Finns det normer som vi riskerar att befästa genom den här scenen? Vilka i så fall? Är det bra att vi befäster dem? Om inte, hur gör vi för att motverka att de läggs fastare?” (Josephson 2010 a, s.202) Om jag under arbetet i den brandgula cafeteria redan från början hade använt frågor för att granska normer så kanske jag också skulle ha hört kommentaren. Förmodligen skulle jag dessutom haft större möjlighet att vrida och vända på vad den sa oss. Kanske skulle jag, tillsammans med publiken, förstått att formulera tankar och nå kunskap om förväntningar med utgångspunkt i till exempel kön,

---

¹² intersektionalitet, samhällsvetenskapligt begrepp som syftar till att synliggöra specifika situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter för maktrelationer baserade på ras, kön och klass (Nationalencyklopedin). Sexualitet, ålder och funktionalitet till exempel är också brukligt att ta med här (min kommentar).

sexualitet och etnicitet samt hur dessa förväntningar förhåller sig till makt. De normkritiska frågorna skulle eventuellt, på gott och på ont, ha lett till att mannen inte skulle ha sagt sin kommentar. På gott därför att Samira, och andra som kanske indirekt kände sig utsatta av det mannen sa, skulle ha sluppit det. På ont för att jag inte hade fått möjlighet till detta lärande. Jag kan spekulera i vad som i så fall skulle ha undanhållit mannen från att kommentera. Kanske skulle han inte vilja säga så för att han helt enkelt inte skulle ha känt det som utlöste kommentaren efter att ha samtalat om makt i förhållande till normer. Ett annat alternativ är att han skulle ha känt det, men censurerat sig själv. Fler möjligheter finns, men jag skriver i syfte att reflektera i och om min yrkestillvaro, inte främst för att fundera över det han skulle ha kunnat erfa.

Min tisdag, liksom ytterligare några dagar, får i min text representera en viktig och stor del av mitt yrke: det trevande, tvetydiga, sökande, undrande – reflekterandet. Många av mina sekunders rörelser ägnas reflektion bland annat tillsammans med skådespelarna när vi skapar pjäser, när vi repeterar och efter föreställningarna när vi går igenom dagens händelser. Ofta reflekterar vi över reflekterande, om hur skådespelarna genom sitt agerande har skapat utrymme för handlande reflektion och hur jag som joker har förvaltad reflektionen vidare tillsammans med publiken.

Jonna Bornemark, filosof, skriver om ”erfarenhetsströmmens” olika karaktär om olika intentionaliteter, det vill säga olika sätt att rikta medvetenhet. En, som hon skriver, ”tvärgående intentionalitet [som] är riktad mot det sinnligt givna och innebär enstaka varseblivningar som kan följa ett objekt”, genom den är det ”möjligt att erfa sig själv som *något* i världen.” Till denna läggs ”en reflekterande långsgående intentionalitet” där man ”försöker begripa strömmandet självt” i den kan ”det jag som *har* världen träda fram” (2009b, s. 399-400 kursivering i ursprungstext). Hon går vidare, men jag stoppar upp här. Så som jag uppfattar det skriver Bornemark dels om det av mig själv som uppfångar världen (och mig själv), dels om det av mig själv som uppfångar detta uppfångande. Att jag både kan reflektera om världen (och mig själv) och att jag kan reflektera om reflekterandet.¹³ Under måndagstexten har jag skrivit min berättelse och sedan reflekterat om den, nu under tisdagen reflekterar jag vidare om berättelsen med hjälp av tänkare, men jag reflekterar också om den reflektion (den text) jag skriver. Jag reflekterar ofta i någon form av inre dialog; den kan vara med mig själv på vägen hem från ett uppdrag eller en repetition, eller i förhållande till litteratur när jag läser och nu i tänkt dialog med dig genom att skriva.

---

¹³ Hon skriver också att reflektionen här närmar sig sin gräns eftersom det av mig som reflekterar mitt reflekterande inte samtidigt kan reflektera denna reflektion.

En glimt från en onsdag första veckan då jag inte samarbetade, 2008

Vår blivande publik sitter vid bord i grupparbeten när vi kommer till den vackra kursgården. När de lämnar rummet för att äta lunch möblerar vi om, vi gör oss och rummet färdiga för forumteaterföreställningen.

Så kommer de in igen. De är ganska tysta. De känner nog inte varandra, tänker jag; känner jag. Vi presenterar oss och därefter inleder jag arbetet med att be publiken komma fram till scenen och skådespelarna lämnar för en stund rummet. ”Vad skulle ni säga är det största hindret för att få till en bra samverkan?” frågar jag och ger fyra svarsalternativ: ”a. Att ha ont om tid. b. Att vi har olika yrkeskulturer, olika diskurser. c. Lagstiftningen. d. Ett eget förslag.” Genom att förflytta mig visar jag att de ska ställa sig på olika platser på scenen beroende på vilket svarsalternativ de tycker stämmer bäst med den egna åsikten. De gör som jag säger – fortfarande ganska tysta. Jag ber dem prata i smågrupper i tre minuter. Jag vill att alla ska ha möjlighet att formulera en första fundering och bli lyssnade till. Sedan samtalar vi åter i storgrupp. Jag intalar mig själv att jag ska se till att ta det lugnt och att jag ska lyssna ordentligt till många deltagares röster. Jag vill att de i egen takt ska komma in i samtalet. Vi håller på ett tag, det känner jag. De problematiserar på intressanta sätt och säger, till exempel: ”Jag tyckte att lagstiftningen ibland komplicerar det för oss i skolan. Socialtjänsten har en tystnadsplikt som gör att vi inte får veta något om hur det går när man har anmält att ett barn far illa, så det händer nog att man drar sig för att anmäla.” Föreställningen handlar om samverkan i syfte att motverka att barn som far illa ska falla mellan stolarna för verksamheterna polis, skola, socialtjänst samt barn- och ungdomspsykiatri.

Jag tittar på klockan. Oj. Jag har använt mer än en tredjedel av tiden till uppvärmningen. Jag avrundar samtalen, ber publiken att sätta sig och skådespelarna att komma in.

Skådespelarna är stela. Inte glada. Mitt inledande arbete med publiken har tagit för lång tid. Vi hinner spela alla tre scenerna, men vi hinner inte tillsammans med publiken arbeta med att förändra alla tre.

När vi klär av oss scenkläderna och packar ihop våra saker är vi irriterade. De andra kastar sina strumpor – jag ser dem som en enhet nu, inte som individer – de säger att jag inte får ta så där mycket av tiden till uppvärmning.

Jag protesterar, försvarar mig och säger emot.

Jag handlade fel när jag försökte ro båten själv istället för att vi hjälptes åt. I efterhand kunde jag se att jag blev mer av mitt sätt att vara som forumspelspedagog än det som joker. Jag förstår mig själv och varför jag gjorde så, men finge jag göra om det skulle jag både vilja vara mer uppmärksam

på tidsåtgången och ha tillit till vårt gemensamma arbete snarare än försöka hålla i det på det sätt jag gör som forumspelspedagog.

När de andra kritiserade mig drog en känsla av oro och kanske av att inte få vara med igenom mig. Efter stund ville jag också lära av kritiken. Den var konstruktiv. Med tiden klingade obehaget av och jag kunde ta in det mina kollegor sa.

Nu kommer först en torsdag i denna första vecka och därefter återkommer jag med reflexion både om onsdagen och torsdagen.

Om en torsdag den första veckan – dag med möten, 2007

Någon ville träffa Nelson Mandela för att fråga honom varifrån han fått sitt mod. Någon annan ville skriva en roman där berättarrösten var ett gammalt hus som skildrade allt som under åren utspelat sig däri. En tredje vill träffa sin farmor som dött när hon var liten och ytterligare någon ville ge en lägenhet till sin dotter som inte hade någon bostad.

Så blev det Yasminas tur.

Yasmina vill möta sin bror och far.

De hade båda skjutits inför hennes ögon.

Vi andra stannade upp för en stund i vår rörelse.

”Strax ber jag er att i par var och en berätta antingen om varsin person ni skulle vilja möta, en gåva ni skulle vilja få, alternativt ge bort. Eller vilken bok ni skulle vilja skriva om ni skrev varsin bok? Personen kan, till exempel vara en person som du möter varje dag eller någon som du uppfattar som omöjlig att möta – så som drottning Kristina. Gåvan kan vara den röda sportbilen som du skulle vilja ha eller någon gåva av mer symbolisk art. Och boken kan vara av vilket slag som helst – kanske är den bok du tänker på en med många bilder?” Ungefär så kan det nog ha varit jag sa till läkarna – som alla gick en kurs för allmänläkare – innan de i par började berätta för varandra om den person, gåva eller bok som de kom att tänka på. I instruktionen låg också att de efter att ha pratat en stund i par, skulle berätta för resten av gruppen antingen om sitt eget uppslag eller om det parkamraten sagt, och att säga sitt förnamn.

Och Yasmina, hon berättade vilka hon helst av allt ville möta.

Lite vid sidan om mig kände eller såg jag en rörelse. Eller, kanske var det snarare en rörelse som stelnade. Hon hette Marie, hon hade sagt att hon skulle vilja skriva en bok om vackra trädgårdar. En rikt illustrerad bok med bilder från trädgårdar runt om i Europa. Jag hade nog redan under kaffet, som vi drack tillsammans innan vi började, känt en avvaktan från henne.

Jag brukar anlitas i den här kursen. Det är en kurs som äger rum under en vecka och mitt arbete varar en dag. Målet med min dag är att ge utrymme för arbete med situationer i allmänläkaryrket, situationer som deltagarna uppfattar som konfliktfyllda eller besvärliga. De som går kursen har varit läkare flera år och några går sin specialiseringsutbildning till allmänläkare. Andra är redan allmänläkare och går kursen för att höja sin kompetens. De har olika åldrar, olika kön, olika etnicitet, de är lika varandra liksom de är olika varandra. Två mycket erfarna allmänläkare, Lennart och Bengt, håller i kursen.

Marie sökte upp mig när det blev rast. Hon var upprörd över vad jag hade ”satt igång”. Jag lyssnade – jag kände hennes upprördhet.

Hon menade att jag inte alls förstod vilka strängar jag hade spelat på. Mitt inre var turbulent. Förnimmelse av Maries känslor, mina egna, och – tyckte jag – tusen känslotankar som trängdes om min uppmärksamhet.

Var det som hon sa? Stämde det att jag lockat Yasmina till att berätta det hon berättade? Hade hon egentligen inte velat berätta? Jag beslutade mig för att lämna det så länge – det kunde jag syna senare. Jag ville nu ta emot Marie, som var arg och kanske också rädd – det visste jag att jag indirekt varit delaktig i att ha satt fart på. Och, både tänkte och kände jag, det ingår i mitt ansvar att ta emot det Marie känner och säger.

Efterkänsla – eftertänksamhet

Jag tycker inte heller nu i efterhand att jag lockade Yasmina att berätta. Jag inledde dagen med att dels uttrycka att allt det vi skulle komma att göra tillsammans var frivilligt, dels att alla var välkomna att delta – att jag hade planerat ett arbete som jag trodde skulle komma vara till glädje och till nytta för dem, men också för mig. Vi gjorde först presentationsövningen och därefter fick deltagarna i par samtala om hur de tyckte att det var att göra den och vad de fick för uppfattningar om förfarandet. Jag frågade Marie, hon svarade undflyende, men jag minns inte riktigt vad. Varför frågade jag just henne? Frågar jag alla? Nej, jag frågar inte alla. Jag brukar dels lämna ordet fritt, dels frågar jag på måfå, eller kanske är det så att jag väljer några intuitivt? Hon var en av dem jag tillfrågade. Jag tror så här i efterhand att jag tog in hennes lite spända kroppsspråk och kanske hennes sätt att undvika min blickkontakt. Jag brukar nog göra så, fast det inte tidigare har varit tydligt för mig, det vill säga jag brukar fråga deltagare som jag tror är kritiskt inställda; men också andra deltagare. Jag förmodar att jag vill att eventuell kritik ska vara uttalad och inte finnas som en underström i rummet och genom att det uttalas får jag också möjlighet att förhålla mig till det personen är kritisk till under det fortsatta arbetet.

Yasmina då, frågade jag henne? Sa hon något? Antagligen, men inget som jag minns. Jag kommer ihåg henne som lugnt deltagande och lyssnande i ringen. Jag uppfattade Yasmina som tillfreds med att ha berättat. Jag tänker mig att hon lever med minnet av sin bror och far varje dag och att minnet påverkat mycket av den hon kommit att bli, hennes varande, hennes tillvaro, hennes stämning rörelse. Jag har funderat på hur jag minns de andra deltagarna. Trots att läkare i sitt yrke då och då får ta del av medmänniskors historier så är det här inte något som varken de eller jag vanligen lyssnar till – just när Yasmina berättade stannade rummets rörelse av för en kort sekund varefter jag tyckte mig förnimma en känsla av att många av oss lugnt tog emot Yasmina och det hon anförtrodd oss.

Men, kanske inte alla av oss emottog, eller kanske ska jag snarare uttrycka att inte hela våra jag tog emot Yasmina i det hon bjöd oss att dela. Att aspekter av våra jag inte klarade av att möta smärtan och rädslan. Jag tror inte att vi fullt ut kan ta in vidden av det som hänt andra än oss själva – inte alltid heller det som hänt oss själva. Inte kunde vi till fullo ta in det som hänt henne? Begär jag det av mig själv? Begär jag det av dem jag möter i arbetet? Nej, men jag tycker om när samspelet i en grupp utvecklas på ett sätt så att känslor, känslotankar, tankar, händelser och många sidor av våra jag får finnas med; allvar såväl som hänförelse, bus jämte intellektualitet, skutt liksom lugn.

Kan det ha blivit så att Marie fick bli bärare av, eller fick kanalisera, det obehag vi andra hade – den del av, till exempel smärta och ilska som inte klingade i stunden. Kanske fick Marie vara budbärare för mina och våra outtalade känslor.

Kanske brukade Yasmina berätta om sin far och sin bror i andra sammanhang eller kanske tog hon det här tillfället och slutade acceptera en förväntad tystnad – jag vet inte. Jag menar hur som helst att Yasminas historia är del av formulerandet av henne såväl som del av formulerandet av samhället och världen.

Jag ser det som en möjlighet. Från mitt nu ser jag också att jag, vad gäller Marie, blundade för... nej jag blundade nog inte, jag visste att den fanns men... jag mötte inte det som jag nu uppfattar som Maries aggressivitet. Jag kände ilska från henne, men jag valde inte att fånga upp den. Var det kanske för att skydda mig? Kanske för att jag utan att tänk-känna på det tolkade hennes aggressivitet som rädsla. Hur som helst, det jag istället gjorde var att vara lugn och lyssna till henne – till det hon *sa*. Marie lugnade sig.

Ytterligare en aspekt var att Bengt, en av läkarna som anordnar kursen, efteråt berättade att Marie redan när hon anmälde sig hade bett att få slippa vara med under torsdagens arbete med forumspel och drama. Men Bengt hade svarat att Marie fick välja antingen att gå hela kursen eller att inte gå alls. Det var en pusselbit som var viktig för mig. Bengt gick in en del i det samtal som Marie och jag förde och jag inser att ett av mina dilemman ligger där. Jag har inte bara samspel med den grupp jag

arbetar med, utan också med uppdragsgivarna. Jag tror att Bengt hade förhoppningar om att dagen skulle vara utvecklande för Marie. Kanske kände Marie det och tyckte att det var provocerande.

Efter Maries och mitt samtal gick jag ner till kafferummet och satte mig tillsammans med Yasmina som satt och pratade med några kurskamrater. Jag minns inte om vad – men jag minns att hon fortfarande verkade nöjd, att jag uppfattade stämningen i rummet som lugnt energirik. Varken Marie, Lennart eller Bengt satt vid samma bord som jag och jag kan i minnet inte framkalla hur de hade satt sig; jag tror helt enkelt att jag inte brydde mig så mycket om det. Men de var alla där, vet jag, för hade de inte varit det så skulle det ha skavt. Genom att formulera det här blir jag på det klara med att rasterna har stor betydelse i mitt arbete. Jag vet det sedan tidigare, men här framträder det tydligt. I det här fallet har jag ju dels använt rasten till att prata med såväl Marie som Yasmina, dels till att känna av stämningen i gruppen.

Maries tidigare reaktion märktes inte särskilt mycket när arbetet sedan fortsatte. Jag tror att både hon och jag påverkades av att många, kanske alla, i gruppen förhöll sig öppet och nyfiket till det vi tillsammans gjorde.

Efter rasten gick vi vidare till enkla korta gestaltningar. Till exempel fick kursdeltagarna sitta två och två och under en minut agera som om de vore patienter som pratade skit om sin läkare. En del tog ut svängarna, lekte med sina kroppars språk, fast det inte alls var något jag tagit in i instruktionen. Några skrattade glatt och i samtalet efter övningen uttryckte man både positiva och negativa känslotankar om det vi kallar skitsnack, om hur det på olika sätt kändes att agera som om man vore någon annan och om erfarenheter i samband med patienter som är kritiska. Alla deltog – Marie också. Kanske rycktes hon med av stämningen. Så småningom gjorde alla i grupper forumspel om skavande situationer från sin yrkesvardag. Här minns jag Marie tydligare igen. Eller, det jag minns är snarare hur jag agerade gentemot Marie, för jag tänkte på det efteråt. Jag tycker att jag gav henne lite extra stor uppmärksamhet och bekräftelse. Varför gjorde jag så?

När hon stoppade och bytte ut i forumspelen gjorde jag som jag brukar – jag frågade dem som just nu var i åskådargruppen vad hon hade gjort, konkret kroppsspråkligt, hur hon hade använt sina ord etcetera – men jag tror att jag fiskade lite extra. Jag tror att jag genom mitt sätt att fråga, genom min intensitet uppmanade åskådargruppen till att göra henne synlig i det hon gjorde. Varför? Jag antar att jag ville att hon skulle tycka om arbetssättet, att hon skulle omvärdera sin kritiska hållning.

Jag är kritisk till att jag låter mitt eget behov av att vara behövd och att kunna bjuda på något som har värde, påverka arbetet. Menar jag att de egna behoven inte får tillgodoses genom ens arbete? Får de aldrig det? Är det vettiga krav? Finns det inte också omtanke – kanske omkänsla (eller som min studiekamrat Maria sa *omhändertänksamhet*) – i mitt handlande? Jo, jag tycker att egna behov på ett

balanserat sätt får tillgodoses. Och jo, visst är det också omtänksamhet som gör att jag handlar som jag gör, men risk finns ändå att mitt eget behov ska ta över och det gjorde det i förhållande till Marie.

Jag tycker om när jag hittar, en balans där jag ger deltagaren möjlighet att ta emot; men inte påskyndar honom. *Ta emot*, skriver jag. Så jag är den som ger och deltagarna tar emot? Nej, jag hoppas att det inte är så. Jag tror att det ofta är ett samspel. När allt är bra tar vi i rummet emot varandra och det som händer i arbetet tillsammans. Vi tar åtminstone delvis in varandra. Att det inte fungerade med Marie berodde, till en del på *min* oförmåga att ta emot henne och hennes perspektiv. Och antagligen också på Bengts och Maries förhistoria. Hela gruppen är förstås del av samspelet, men när jag minns tillbaka så tycker jag nog att Marie, jag, Bengt och i någon mån Lennart var de som var mest involverade.

Och Yasmina då? Nej, jag tror att hon rörde sig i sitt eget tempo genom dagen. Jag har ingen eftersmak av komplikationer när jag återkallar och belyser mina inre bilder av Yasmina.

Lennart är nästintill osynlig i min text. Lennart har jag samspelat med över lång tid och i många olika uppdrag. Han höll sig i bakgrunden – från honom kände jag förlitan. Han lät mig ta ansvar för interaktionen med Marie, men han talade med Bengt när Bengt bekymrade sig över Maries reaktion.

Interaktionen med uppdragsgivarna tror jag påverkar oss och mig i utförandestunden både när jag arbetar med forumteaterföreställningar med Breyta och när jag är forumspelspedagog. Hur uppdragsgivaren och jag har samarbetat innan jag utför mitt uppdrag – vilka ramar mitt arbete görs inom – uppdragsgivarnas förväntningar och vilka överenskommelser vi har gjort inverkar på arbetet. Hur? Jag vill ta ett exempel.

Tidigare arbetade jag en del med skolklasser som hade det besvärligt. Skolledare eller lärare kontaktade mig och undrade om jag kunde komma och arbeta med eleverna i en klass. Innan jag började träffade jag den vuxna beställaren för ett samtal. Ibland kunde jag nästan ha känslan av att de trodde att jag hade ett trollspö som skulle kunna förändra en dålig stämning till god. Det trollspöet finns inte. Det hindrar inte att jag tror mig veta att stämning kan påverkas.

En av de saker jag brukade vara noggrann med var att det skulle finnas något skede när barnen, eller tonåringarna, fick ta ställning till om de tyckte att det vi gjorde tillsammans var något de vill fortsätta med eller inte. Rektorn och jag gjorde ett avtal om att jag skulle möta barnen vid sex tillfällen, en halvdag per tillfälle; men att eleverna som individer, efter det tredje tillfället, skulle få avgöra om de ville fortsätta med ytterligare tre gånger. De elever som inte ville fortsätta skulle få möjlighet att gå på ordinarie undervisning istället. Efter den tredje gången när eleverna själva hade valt blev det en väldig skjuts framåt. Eleverna ville fortsätta med drama och forumspel – inte alltid för att de älskade vårt arbete – ibland helt enkelt för att slippa andra lektioner. Hur som helst påverkade det mig och eleverna och vår gemensamma process att det var tydligt att *de* och ingen annan hade valt.

Med detta i bakhuvudet skulle jag om jag spolade tillbaka tiden, till exempel ha kunnat be Lennart och Bengt om att en presumtiv deltagare som tar kontakt angående det arbete jag ska göra, ska ges möjlighet att kontakta mig. Eller jag skulle kunnat föreslå att uppdragsgivare inte ska tvinga någon att gå på den dag som jag håller. Ett tredje alternativ är att jag för dialog med uppdragsgivaren där jag uttrycker att det inte är självklart att den som själv inte vill delta i det arbete som jag håller i ska uppmanas att göra det. Och sedan lyssna till hur de som uppdragsgivare ser på det.

Maria, min kurskamrat läser min text. Hon får mig att reflektera lite till över risken för paternalism. Med paternalism menar jag nu risken att behandla en person eller en grupp personer som om de inte skulle kunna handla i egen sak. Den risken föreligger i mitt arbete och jag tycker att jag ofta får känna in och fundera tillsammans med uppdragsgivare, skådespelare, publik och deltagare i förhållande till denna risk – var gränserna går och hur vi kan hantera risken.

Jag tycker att risken framträder i flera plan. a. Om jag och/eller teatergruppen är för försiktig/a med publiken och deltagarna så skulle det kunna vara ett tecken på att jag/vi inte ser dem som att de har kraft att handla i egen sak. b. När publikgruppen/deltagarna utforskar hur de kan handla för att de som ses som andra (patienter eller elever enligt exempel ovan) inte ska bli utsatta, så finns risk att det som utforskas är paternalism. Det vill säga att publik-, deltagargruppen utforskar handlings sätt där den som själv är utsatt framstår som en som inte har kapacitet att agera själv. c. Risken att vi som teatergrupp eller jag som forumspelspedagog kommer till olika sammanhang för att arbeta med utsatthet i tron att de personer som befinner sig i sammanhangen inte själva skulle kunna hantera dessa problem. Tror jag eller vi oss om att veta att de behöver teater för att klara av det? d. Risken att uppdragsgivarna beställer en föreställning eller ett pedagogiskt arbete kan vara ett tecken på att uppdragsgivarna inte tror deltagarna om att kunna hantera problematiken och då finns risk att forumteatergruppen eller forumspelspedagogen fullföljer en paternalistisk idé från uppdragsgivaren. Jag tycker att dessa frågor är väsentliga att ställa sig i ett yrke som mitt.

Ytterligare en aspekt som jag vill reflektera över är något som synliggjordes för mig när jag en gång muntligt återgav sekvensen där Yasmina berättade om mordet på sin far och bror. Då fick jag kommentaren: ”Åh det gick över till att bli en terapeutisk situation”. Eftersom jag inte höll med fick det mig att fundera. Jag tycker inte att en situation är terapeutisk för att en människa berättar något otäckt som har hänt honom. Jag vill att vi ska ha åtskilliga rum att vara många aspekter av våra jag i. Jag vill att vi ska ha möjlighet att inför varandra som medsyskon kunna berätta och ta emot varandra; att det inte ska bli något som uteslutande kan göras i terapeutiska sammanhang.

Jag vill säga stopp när vi löper risk att utveckla, eller har, en syn på levandet som leder till att vi inte kan berätta om det vi har varit med om.

Jag vill säga stopp för jag tror att, till exempel den som kommer hit på grund av flykt från sitt sammanhang får svårt att leva som den person hen kommit att bli, är, och har möjlighet att vara, om inte hen kan berätta och uttrycka sig annat än i vissa av andra bestämda skikt.

Jag vill säga stopp och medverka till att vi skapar en värld där vi vill vara i allvarlig dialog inte bara i terapeutiska rum.

Från en fredag den första veckan – vardag med funderingar, 2010

Fredag – den enda av veckans dagar som bär femininitet; är uppkallad efter en gudinna, Frigg. Jag börjar mina reflektioner hos en annan kvinna.

Att i möten mellan tankestilar balansera anseende, likvärdighet, dominans

Idéhistorikern Ulla Ekström von Essen beskriver hur skilda yrkesgrupper genom tiden har fått olika anseende – värderats i olika grad. Präster högaktas länge – från och med att bland annat Darwins utvecklingslära börjar få genomslag cirka 1850 börjar man uppvärdera läkares kunskap och därmed läkare som yrkesgrupp (Ekström von Essen 2009).

Med det resonemanget i bakhuvudet undrar jag: Påverkar det anseende en grupp brukar ha, mig i mitt arbete? Påverkade det hur jag mötte Marie och borde det påverka? I så fall varför? Och vilket anseende har mitt yrke?

Som jag ser det håller mitt yrke på att födas. Fleck myntade termen ”tankekollektiv” och beskriver det som en ”...gemenskap av människor som utbyter idéer och tankar och står i tankemässig växelverkan med varandra” (1997 s.48, hans kursivering).

Ekström von Essen skriver, med hänvisning till Fleck, om hans begrepp *tankestil* som ”innefattar en kunskapsteori där de grundläggande och ofta implicita föreställningar och idéer – ibland oerhört långlivade, ibland historiskt situationsbestämda – som människor bär på spelar en viktig roll” (1998, s. 20, kursivering i ursprungstext). Som jag ser det finns en tankestil i mitt yrke, men den håller också på att utvecklas.¹⁴ Mitt yrke är ungt, det har sin tankestil hämtad ur sin förankring i sjuttioalet. En kort tid har förflutit sen dess. Jag tror att få människor – om de inte är verksamma i yrken som angränsar till mitt – har en uppfattning om den tankestil, som kan ses som vår. När jag mötte läkarna vid kaffet innan vi började dagens arbete så fick jag frågor som jag ofta får: ”Vad arbetar du med? Vilka möter du i ditt arbete? Är du här för att lära oss att spela teater? Är du psykolog? Är du här för att vi ska få skratta?”

---

¹⁴ Kanske skulle jag föredra att kalla det känslotankestil, men jag väljer att hålla fast vid Flecks begrepp.

Jokern i forumteater och forumspelspedagogen har inte, i alla fall inte så som jag gestaltar dem, i förgrunden gycklande sidor. Men kanske rymmer mitt yrkesutövande andra potentialer som hovnarr-en och gycklaren hade; möjligheten att provocera till reflektion av det förgivettagna – potential att få människor att grunna. Jag frågar mig om inte del av den potentialen ligger i att jag frilansar. Jag har möjlighet att möta olika tankestilar eftersom jag arbetar på många platser med människor från olika tankekollektiv, till exempel med olika yrken. Mitt yrkes tankestil möter deras och i bästa fall ger glippan mellan det som är deras tankestil och den tankestil som är min, rum för reflektion. Jag hoppas att jag genom att vara i dessa glipor kan ta med mig sätt att undra, frågor att ställa, från ett tankekollektiv in i nästa. Jag skulle tro att gycklare som drog från hov till hov hade denna möjlighet. Gycklaren använde, som jag har uppfattat det, ofta humor som skapade utrymme för begrundande. Kanske skapas också, med hjälp av mitt yrkeskunnande, rum för en sådan begrundan, inte främst genom humor utan istället genom de forumteaterinspirerade dramapedagogiska arbetssätten. Och kanske är ett skäl till att det kan göras att yrket, som jag ser det, inte är insorterat i en – i tiden någorlunda gemensamt uppfattad men ofta outtalad – yrkesstatusskala.

Jag leker med idén om att våra yrken skulle kunna representera roller i en familj. Skulle man då kunna tänka sig läkarnas roll som det nutida samhällets föräldrar? Läkare får ta stort ansvar. De är vana vid att andra vänder sig till dem för att få hjälp och lindring. Fungerar jag i mitt yrke på ett sätt som vi i ett västerländskt tankekollektiv ofta tillskriver tonåringen; som en som utmanar, i det här fallet hierarkier?

Helst vill jag se mig som ett syskon, – en syster med barnets undrande blick, – en syster som kan stödja, – en syster som har mandat att störa mönstren.

Jag tror inte att jag som person ses som så provocerande även om jag med hjälp av arbetssätten kan utmana. Och jag vill att läkarna, liksom andra i grupper jag möter, ska ha rätt att få växla mellan sina barn-, vuxen- och föräldrasidor. Att de, till exempel, ska få möjlighet att växla mellan att vara den som blir lyssnad till, vara den som är i jämlik dialog och att vara den som lyssnar till andra.

Kanske bemödade jag mig om att lyssna till Marie för att jag ville ge henne rätten att slippa det som kan liknas vid ett föräldraansvar? Agerade jag förälder och hon skulle vara barnet? Ville jag vara förälder till en förälder? Var det värdigt? Jag stod kvar. Intuitivt antog jag att om hon såg att jag tog ansvar, så skulle hon veta att hon slapp ta ansvar för det som jag startade, att jag skulle komma att ta ansvar för det.

I arbetet med läkarna, liksom med andra grupper, månar jag om att försöka få till ett möte där vi i rummet kan vara utan att axla alltför mycket av mallförväntningar. Jag har tidigare lyft fram det situerade, värdiga behandlandet. Jag skrev om vikten av att ”upprätthålla den status som vi tillskriver”

den andre (Heidegren 2009 se s. 23 denna text). Nu vänder jag väl närmast på det och skriver om vikten av att inte påtvinga någon en förväntad status – att låta personen slippa sin status för ett tag.

När vi arbetade med forumteater med tolvåringarna strävade vi efter att alla gemensamt skulle ta ansvar för stämningen. Tolvåringar är, eller ses ofta som, barn. Om läkarna löper risk att bli behandlade som föräldrar så löper väl barn på motsvarande sätt risk att bli behandlade som alltför barnsliga. Kanske är det så att jag beroende på grupp gör på olika sätt när jag försöker skapa en situation där deltagarna får vara små såväl som stora. I situationen med Marie skavde det, jag utmanades och får nu möjlighet att förstå min yrkestillvaro på nya sätt.

När jag blev ombedd att arbeta med ”besvärliga” klasser så fanns det ögonblick när jag inte sa *till* eleverna, utan i stället resonerade med dem. I de ögonblicken använde jag mig inte av ”att markera och upprätthålla den status som vi tillskriver denne i förhållande till oss själva” (ibid). Kan det vara så att jag med Marie, som är läkare, gjorde på motsvarande sätt men då i förhållande till en person som på grund av sitt yrke är van att röna högt anseende? Min vilja i båda fallen är att mitt handlande ska leda till god dialog i det fortsatta arbetet – risken är att det i stunden är provocerande. Men kanhända är det en risk jag är villig att ta om jag tror att det gynnar oss i det längre loppet.

Filosofen Simone de Beauvoir skriver att:

människan endast definieras genom sin relation till världen och till andra individer, hon existerar endast genom att transcendera sig, och hennes frihet kan inte fullbordas annat än genom den andres frihet. Hon berättigar sin existens genom en rörelse som, liksom friheten, springer fram ur henne men som mynnar ut utanför henne (1992, s. 123)

Sett ur detta perspektiv är det problematiskt att jag inte gav Marie frihet att välja sitt sätt att delta. Jag använde mig av en typ av belönande maktutövning kanske en slags paternalism. Jag styrde genom att se till att hon fick uppmärksamhet under arbetet. Tolkat genom de Beauvoirs text skulle det indirekt leda till att också jag står ofri.

Foucault skriver om hur individen disciplineras och formas till det samhället vill att hen ska vara. Han menar att detta inte bara sker genom yttre disciplinering såsom tvång, utan också genom träning på normalitet – träning på att förstå vad som förväntas av honom och att handla i enlighet med denna förväntan (2003, s.178-184).¹⁵ Även det sammanhang jag verkar i, i det här fallet forumspelssam-

---

¹⁵ Foucault använder inte ordet honom, men jag finner det inte helt osannolikt att han skulle ha gjort det om han levde idag.

manhanget, styrs av förväntningar och syn på vad som i den kontexten ses som normalt beteende – styrt av det som jag ovan benämnt som *tankestil*.

Det kan ses som maktfullkomligt av mig att jag, när Marie söker upp mig, lyssnar till henne utan att själv formulera mig särskilt mycket. Om jag istället hade uttryckt hur jag såg på det vi hade gjort tillsammans och framfört mina motiv så hade det kanske varit mer jämlikt och givit större frihet.

Boal var influerad av den brasilianska pedagogen Paulo Freire, Freire skriver:

Att undervisa är inte att programmera utan att problematisera, inte att ge svar på frågor utan att kasta fram frågor, inte att överföra uppfostraren till eleven utan att provocera eleven till självbestämning (1976, s.15)

Freire myntade uttrycket *pedagogik för förtryckta*. Boal benämnde sitt arbete, influerad av Freire, till *teater för förtryckta*. Freire arbetade, bland andra, med analfabeter i Sydamerika. Han skriver: ”Dialog är [...] uppgiften för ansvariga subjekt och kan inte existera i ett dominansförhållande” (ibid s. 91). Min medvetna avsikt när jag lyssnade till Marie var inte att vara dominant. Men mitt sätt att möta henne med lyssnande var kanske en typ av dominans. Situationen så som den är konstruerad med mig som pedagog och henne som deltagare, rymmer i sig en asymmetri där jag i utgångspunkten är parten med mer makt. Kanske, känner jag på och tänker från mitt nu, är det mindre maktfullkomligt att i relationer som denna tydligt ta på sig den makt man faktiskt besitter.

Att få kritik

Genom min text söker jag insikt bland annat med hjälp av min kritiska blick. Berättelserna från min onsdag och torsdag beskriver i sig situationer där jag får kritik.

Michel de Montaigne, skriver i sin essä *Om erfarenheten* utgiven 1588 med hänvisning till Vergilius:

Det krävs starka öron för att höra en uppriktig kritik av sig själv. Och eftersom det är få människor som orkar höra sådan kritik utan att ta illa vid sig, så gör de som vågar sig på att kritisera oss en ovanlig väntjänst. Ty det tyder på sund vänskap när man ger sig in på att såra och kränka en människa för hennes eget bästa (1992, s. 424).

Jag tycker att Montaigne tar det lite långt när han skriver att det är sund vänskap ”att såra och kränka”, men tycker att det är av värde att ha tillgång till medmänniskor som kan ge uppriktig kritik. Under onsdagen fick jag kritik från mina kollegor, under torsdagen fick jag den från en av mina deltagare och jag reagerade på olika sätt. Med mina kollegor reagerade jag med ilska och övergivenhetsängslan; med Marie hade min reaktion en mer rationell sida. Såväl onsdagens som torsdagens kritik

riktade sig mot mig i mitt yrke, men kritiken som kom från mina arbetskamrater berörde mig djupare. Mer stod på spel – de är också mina vänner. Men det gjorde också att jag, när jag hade lugnat ner mig trodde dem om att ge mig kritik för mitt eget bästa, för att vårt arbete ska utvecklas och för vårt gemensamma bästa. Jag tog in kritiken, smakade på den, strävade efter att använda mig av det den lärde mig. Maries kritik har jag använt mig av genom den här texten för att söka kunskap. Det har skett mer på avstånd och utan att Marie har tagit del av det.

Tystnad och gränsen till terapi – personligt och gemensamt

Jag skrev tidigare att jag blev provocerad av att höra en person säga att det att Yasmina berättade om sin dödade bror och far gjorde att situationen övergick till att bli psykoterapeutisk.

Tänk om det var så – tänk om situationen blev terapeutisk? Vad gör en situation till terapeutisk? Och vad gör att jag slår bakut?

Jag är inte terapeut. Blir jag rädd för att bli betraktad som en som tror att hon är terapeut eller för att grupper eller individer ska vilja använda mig terapeutiskt? Kanske både och.

Jag tror att en del av de metoder jag praktiserar skulle kunna användas i terapeutiskt syfte. Men den psykoterapeutiska kunskapen är en kunskap som jag inte har och ett område som jag vill avgränsa gentemot. För att få mer kunskap om vad en terapeutisk situation kan ses som frågar jag en Södertörnskurskamrat som utbildar terapeuter om hur hon skulle beskriva en terapeutisk situation, hon skriver:

För att det ska bli det måste man ha vissa rammar. En person söker hjälp för något slags lidande eller frågor som behöver ett svar. Terapeuten och personen kommer överens om vad målet är. [---] Ja, det kan handla om mycket, men förutsättningen är att terapeut och patient/klient är överens om [...] målet och att ramarna för dessa samtal upprätthålls (tid och rum) och konfidentialitet om inte patienten själv vill att den släpps eller går med på det.¹⁶

Av hennes svar framgår att överenskommelser är avgörande. Hur gjorde jag överenskommelser med läkargruppen? Jag inledde dagen med att uttrycka frivilligheten och att välkomna deltagande. Jag beskrev att jag arbetar med såväl forumteater som forumspel, varifrån arbetssätten kommer samt gestaltade kortfattat, visuellt och med ord, vad forumspel är. Jag berättade också något om vilka jag brukar möta i mitt arbete och angav tiderna för dagens arbete. Jag frågade då och då om det var något de ville uttrycka och om de ville påverka något i ramarna innan vi inledde arbetet. Trots att jag inte

---

¹⁶ Ulla Bertling i e-post om psykoterapeutens kunskap 2010

gör överenskommelser liknande terapeutens, händer det att jag under arbetet måste förhålla mig till det som jag betraktar som mitt uppdrags gränser, till exempel det som angränsar till psykoterapi.

Hur gör jag när jag avgränsar? Som jag uppfattar det skulle övningarna om de användes i ett psykoterapeutiskt sammanhang, till exempel kunna användas till att söka det som är omedvetet; eller till att omprogrammera automatiserade tankemönster och känslomönster, beroende på terapityp. Hur gjorde jag? Använde jag övningen så? Jag tackade Yasmina för att hon berättade för oss, hennes allvar var hos oss i rummet en stund och sedan förde jag oss vidare genom att fråga nästa par vad de hade kommit att tala om. Det ledde till att stämningen efter hand förändrades eftersom de berättade något helt annat än det Yasmina hade berättat. Jag föreställer mig att man om man har en psykoterapeutisk överenskommelse, till exempel skulle ha kunnat stanna upp längre och låtit Yasmina gå vidare, söka inåt bakåt, till exempel efter det som är omedvetet. Jag tog oss, efter att bara kort ha stannat upp, istället direkt tillbaka till skeendet i vårt rum.

Jag vill inte undvika samtal om det som har hänt oss som är otäckt, men jag söker inte heller efter dem. När de visar sig finner jag dem oftast värdefulla. Den polske sociologen Zygmunt Bauman, citerar Mathiesen och beskriver ”>>tystande i tysthet>> – [...] en process som är stillsam snarare än högljudd, dold snarare än öppen, oförmärkt snarare än märkbar, osynlig snarare än sedd, icke fysisk snarare än fysisk>>”. Bauman skriver om det i vardagslivet strukturellt inpräntade tystandet som sker i tystnad (Bauman 2007, s.12, hans klamrar). Jag tycker att det är viktigt att lyssna till berättelser som Yasminas bland annat för att inte delta i det tysta tystandet. Jag tror att vi allt för sällan får möjlighet att förstå det som händer och har hänt den person som just nu sitter bredvid oss. Deltar vi i tystandet i tysthet? När och hur?

Det blir problematiskt om rädsla för, eller försiktighet med, att uppfattas som terapeut ska stoppa Yasminas och andras berättelser. ”Personal problems that receive vivid responses in the group are no longer private and should not be considered as uniquely individual” skriver universitetslektorn i dramapedagogik Eva Österlind, (2008 s.76-77). Hon menar i sin artikel att de tekniker som man begagnar sig av i *Theatre of the Oppressed* kan vara möjliga att använda till att förändra företeelser som vi annars riskeraroreflekterat överta från vår omgivning. Ett skäl till det är att man arbetar med såväl det personliga som med sociokulturella dimensioner (Österlind 2008, s.79-81).

Yasmina berättade om sin bror och far för hela gruppen. Vi, var och en, fick genom hennes ansiktes möte med våra ansikten del av just hennes unika berättelse. Våra ickeslutna ögon gav, eller tvingade oss till, ett ögonblicks närhet. Kanske till närvaro med glimtar från allvärldens liknande berättelser och att vi lever sida vid sida med upplevelser som hennes. Ibland ser vi inte. Nu just i det nuet såg vi (i alla fall något).

Hon delade med sig av sin upplevelse till oss. Jag ser det som en rörelse från det individuella till det kollektiva. Det som kan uppfattas som hennes eget dilemma uttrycks och på så sätt blir det en del av den värld som är vår, inte bara hennes. Del av något som då konstrueras som en händelse som representerar företeelser i den värld vi äger gemensamt.

Jag hoppas att skrivandet av min essä i praktisk kunskap gör något liknande med mina all dagliga dilemman. Genom att jag framställer dilemman från min yrkestillvaro lär jag mig å ena sidan själv och å andra sidan gör jag beskrivningar av dem och min yrkestillvaro tillgängliga. Essäns text blir, när jag har lämnat den ifrån mig, kvarvarande och möjlig för andra att reflektera över. Det som var personligt för mig får via dig en rörelse mot det gemensamma.

Tempo, rytm och rörelse

Jag vill för en stund stanna upp inför tidens rörelser, fundera över tidslighet, rytm. Jag skriver att jag gissar att en skillnad i terapeutens förhållningssätt och mitt skulle ha med tid att göra. Under onsdagen skriver jag om deltagarna som är ganska tysta, att jag vill att de ska kunna komma in i egen takt i samtalet och senare under torsdagen att det finns risk att jag inte låter deltagare använda sitt eget tempo.

Jag tror att vi kommer in med våra egna tillfällesmelodier i situationer. Var och en med sin egen rytm, sina egna tempon, accelerandon, ritardandon och pauser. Någon möter situationen som Oe Hiskaris *Nocturnal Capriccio*, en kommer in och är *Proud Mary* med Tina Turner, en tredje *O Superman* av Laurie Anderson, en *Birima* av Youssou N'Dour, och ytterligare en Jan Johanssons *Visa från Utanmyra*. Inledningen av gruppens liv kan vara stumt och ändå samtidigt en kakofoni, men gradvis söker melodierna, om än trevande, varandra. Blickarnas klang möts, rörelser synkroniseras. Melodierna sammanfogas och vi förvandlar oss till vår situations instrument, till vår orkester; gruppen skapas. Med utgångspunkt i den impuls som jag som forumspelspedagog ger – eller, i forumteatersammanhanget, impulsen som ges genom forumteaterpjäsen – påbörjar vi vår i nuet improviserade melodi. Vi skapar våra egna stämmor och får i bästa fall en gemensam puls med plats för allas rytm. Som forumspelspedagog strävar jag i början emot att vara dirigenten som anger tempo och markerar när vem ska in. Senare söker jag mig mot att spela basgången eller kanske trummorna och att finnas för helheten, men står inte längre framför orkestern. När jag är joker under föreställningar vill jag att mina rörelser, tillsammans med skådespelarnas, ska vara mera av dem hos en dirigents som visserligen står framför orkestern men som månar om att alla stämmors improvisationer ska höras och att de också i någon mån utgör något gemensamt.

Det är viktigt att höra alla orkesterns instrument. Det gjorde jag inte under måndagen, jag hörde inte stämman som mannen i den brandgula skolcafeterian spelade, trots att den för en stund ljudade

starkt och påverkade vår gemensamma melodi. Jag dirigerade ensam deltagarna alldeles för stor del av tiden under onsdagens forumteaterspelning på den vackra kursgården – det påverkade vårt arbete, vi fann inte vår melodi och inte heller gemensam puls. Jag hörde under fredagen Yasminas melodi och ville att alla skulle följa den, varpå Marie först tystnade och senare spelade ett solo för mig. Sedan anpassade jag kanske min rytm alltför mycket till Maries instrument under andra hälften av torsdagen. I mitt nu saktar jag genom texten in; försöker se de spelade tonerna, lyssna till pauserna, känna klanger som kunde ha använts. Jag lär.

Min inre tankerytm är ofta hög, min känslorytm ser jag som lugnare medan min kropps rytm växlar. När tanken och känslan inte är i sina ytterligheter – när jag är i känslotanken som har en och samma rytm trivs jag bäst, då har jag tillgång till ett stort rörelsespektrum. Min text är ett tidsveck, jag gestaltar den som två veckor. Fredagar möter oss utdraget rytmiskt åter och åter.

Jag saktar inne i mig själv

Jag saktar in mig själv

Mitt själv saktar in

Jag saktar skälvande in

Jag saktar mig själv

Sagt till mig själv

Från en stelladag den första veckan, konstruktion och dekonstruktion, 2010

Liksom dagarna i veckan återkommer – aldrig på samma sätt men ändå alltid enligt samma mönster – återföds i mitt arbete vissa aspekter igen och igen, de får nytt liv i stunden. Genom forumteatern reinkarneras en situation som sedan publiken omskapar, söker göra värdig. Hur har det präglat min syn på levandet? Tänk om vi som håller på med forumteater luras att tro och lurar andra att tro, att allt är omtagbart, cykliskt och reparerbart? Är levandet det – omtagbart? Skapar vi en illusion? Är det inte så – att jag lyssnar, känner och fattar livet som att det tas om med möjlighet till ständig utveckling? Jo också så ser jag emellanåt levandet. Till skillnad från den cykliskhet där allt återupprepas och inget utvecklas ligger min betoning på upprepningens förändring.

Nyfödd tid mellan Frigg och Saturnus. En stund innan veckan genom solens dag och månens dag cykliskt börjar om låter jag min text föda en dag. Jag har benämnt den som stjärnans dag: *stelladag*. Veckocykeln är kulturellt skapad, skriver Kimmo Eriksson, professor i tillämpad matematik, till skillnad från till exempel dygnsrytm och årsrytm som kommer ur jordens rotation runt sin axel respektive dess lutning och rotationen runt solen. Romarna hade åttadagarsvecka medan vår vecka med sju dagar har sitt ursprung i Babylonien (Eriksson 2010). Den franska revolutionskalendern hade 30

dagar i varje månad med tre veckor som hade tio dagar. Vår sjudagarsvecka kan ses som konstruerad med utgångspunkt i månfaserna. ”Naturen ’i sig’ har bara en högst problematisk existens, eftersom världen såsom en struktur av *mening* alltid är tillvarons värld”; så skriver Wallenstein med hänvisning till Heideggers tankar om att vi uteslutande kan uppfatta, gripa oss an världen genom oss själva, vår tillvaro (2009, s.18, kursivering i ursprungstext). Ofta ser och beskriver vi vår värld med utgångspunkt i de förutsättningar vi tänker oss att naturen har givit. Som jag ser det deltar vi i att konstruera varat, världen. Vi konstruerar med utgångspunkt i vår i-världen-varo, i vår syn på natur men också med utgångspunkt i tradition.

Att konstruera nytt och att bevara gammalt

”Den trognaste bild av ett helt äppelträd har i en viss mening oändligt mycket mindre likhet med det än den minsta tusensköna har med trädet” (Wittgenstein 1993, s. 29). Varför då så bilder genom text och inte vara på ängar av tusenskönor? ”[...] Hur kan vinden röra vid trädet, den är ju bara luft? Hur som helst, den *rör* vid det” (ibid 1993, s. 45), skriver Wittgenstein år senare, i ett annat sammanhang. Är språket som vinden; det är, rör och gör? I möten. Och vi som läser och lyssnar är de osynliga vindar vilka rör bilderna och gör fröspridning för livsrörelser möjliga.

Att se det man nyss inte såg handlar, tror jag, ibland om hur saker kombineras. Forumteater är fiktion, friktion. När någon går fram på scenen, och gör ett utbyte, skapas iakttagbara oförutsägbara skeenden i ögonblicken. Är de då? Tillblir de som möjliga handlingar? Eller rör det sig bara om fiktion? Beauvoir anser att autenticitet är att fullt ut begripa att vi är människor som iakttar oss själva (1992, s.27).¹⁷ När vi på scenen åskådliggör en kränkning så ropar någon i publiken ”stopp” och kommer fram till scenen, går in i pjäsen och motverkar kränkningen. Det utbytet kan med de Beauvoirs syn ses som ett ögonblick där vi iakttar att vi *i akt tar* oss – ett ögonblick av autenticitet. En vändpunkt skapas där den inte fanns. Friheten att välja handling blir bestämd. Beauvoir skriver om det medvetet ansvarsfulla i att som människa ta sig an sin frihet. För att kunna göra detta måste människan acceptera att vara på avstånd från sig själv (ibid s. 41). Bornemark beskriver, med hänvisning till Jaspers, Sartre och de Beauvoir, detta som att vara *för sig*, det vill säga det att vi har vårt medvetande riktat mot oss själva, det att vi erfar oss själva (Bornemark 2009a). Genom att skriva istället för att själv *vara i* de dilemman jag beskriver – kan det ske att idéer och handlingsvägar skapas.

---

¹⁷ Många skulle nog säga att vi är som mest autentiska när vår iakttagande sida slumrar. När vi så att säga *är* utan att tänka på det. Kanske som i det som kallas flow. Det är ett skönt tillstånd, men för mig ryms i att vara människa att också iaktta. Jag tror att vi ibland vill slippa iaktta, men frågan är om det är då vi är autentiska. Jag lutar just i detta nu mer mot de Beauvoirs uppfattning.

Jag har i texten tagit in en del nyare ordkonstruktioner, till exempel *hen* och *henom*, när jag inte vet personers könstillhörighet. Jag har gjort det eftersom jag störs av att använda uttrycken ”hon *eller* han” och ”honom *eller* henne” därför att de så starkt poängterar könsåtskillnad. Jag har använt ordet *åskådespelare* som är ett försök till översättning av Boals term *spect-actor*. Jag har också själv konstruerat ord såsom *stelladag*, *känslotankar*, *omkänsla* etcetera. ”Redan i språkets uppbyggnad finns en tvingande filosofi rotad i samhället, redan i enstaka ord finns invecklade teorier implicit givna” skriver Fleck (1997 s. 51). Inspirerad av såväl Nietzsche som Fleck har jag, när jag själv har syn på att jag blir störd av språkets ”tvingande filosofi”, då och då i texten lekt med mina ord. Inspirerad av Nussbaums resonemang om emotioner har jag genom ordkonstruktionerna lekt med idén om känslan och tanken som ytterligheter av samma aspekt. Jag kan finna det störande att språket hela tiden förmedlar till oss att tankar och känslor är olika. För mig framstår det som att jag ibland erfar en ren tanke som rymmer mycket lite känsla och ibland en känsla som rymmer mycket lite tanke. Men ofta kan jag inte skilja dem åt.

Ord kan lägga fast, ord kan öppna. Ord kan förändra och de kan förändras. Språket är föränderligt – forumteater betonar föränderlighet. Mitt vara är rörligt, min tillvaro rör sig – essäskrivandet gör att jag ändras.

Form bär innehåll. Språk bär värld.

Värld bär språk. Innehåll har form.

Professorn i filosofi Cavalcante-Schuback skriver med hänvisning till Platon om det skrivna språkets rigiditet. Hon skriver om skriftspråket där orden tycks vara ett varande på det oreflekterade förankrade sätt på vilket, till exempel en sten är i världen, ett varande som benämns som ett varande *i sig*. Detta leder, menar Cavalcante-Schuback, till att vi förlitar oss på skrift som ett löfte om ”en verklighet mer verklig än verkligheten själv” (2008, s. 87). Om det skrivna har en verklighet, verkligare än verkligheten, så skänker jag kanske genom mina ord mina dagar med deras händelser en realitet, ett tillfinnande. Ett då som finns nu. Cavalcante-Schuback menar att litteratur använder sin form till att inifrån texten göra revolt mot att det tycks skrivet i sten (ibid 86-87). ”Vad litteraturen låter framträda i det redan sagda är *hur* det sägs, sägandet själv som tilldragelse” (ibid s. 87).

Det är en uppgift som essän som form också bör bära, menar filosofen Theodor W Adorno till exempel genom att ge prov på det allmänna och utan att fixera det (2000, s. 33-37).

Livet förändras, pågår nu och kommer att upphöra. Mitt liv pågår i mitt nu, ditt liv pågår i ditt nu, våra liv pågår i vårt nu, liv som kommer att upphöra och förändras.

Kanske upprepar jag en stor myt? En myt om att vi kan göra världen till en bättre värld. Eller löper myten som en av flera trådar i min texts väv snarare än att vara varpen som håller väven? Perry Anderson, professor i historia och sociologi, skriver med hänvisning till Lyotard om postmodernitetens

ankomst där samhället inte längre ses som ”ett dualistiskt konfliktområde [...] utan som en språklig kommunikationsväv” där vetenskapen bara är ett av flera språkspel. Anderson pekar på hur idén om vetenskapens privilegium vilar på ”[m]odernitetens stora rättfärdigande myter” (2000, s 33-34). I det postmoderna tillståndet använder man sig istället av ”paradoxer och paralogier” med många små konkurrerande berättelser som skapar tillfälliga kreativa kontrakt snarare än en konsensusöverenskommelse som skulle medföra ytterligare ett nytt system (ibid).¹⁸ Jag lever inspirerad av känslotanken att vi kan förändra, men ser det också som att vi sitter fast i strukturer. Ibland tvivlar jag, men jag vill att forumteater ska vara en väg att *av slöja* dem. Jag vill i någon mån bråka med form så som forumteater bråkar med teaterns form, såsom en masterressä i praktisk kunskap pekar mot att kunskapande och vetenskaplighet kan genereras på olika sätt. ”*Poiesis* beskriver Aristoteles i den *Nikomachiska etiken* som en planerad form av handling, där slutmålet är känt från början: att baka ett bröd, att bygga ett hus” (Nilsson 2009 b, s.31). *Techné* är den kunskapsform som vägleder den planerade handlande formen *poiesis* (ibid). *Poiesis* är en aspekt av min tillvaro som joker och forumspelspedagog. Forumteater och forumspel innehåller vissa ingredienser och jag ”knådar” på vissa sätt. Det är också en aspekt av essäskrivandet, jag bygger min essä på specifika sätt för att det ska bli just en essä i praktisk kunskap och inte till exempel en masteruppsats inom ett annat ämne. Men jag följer i essän inte bara riktlinjer och jag antar att det genom essäns dilemman framgår att det inte heller inom mitt yrke är möjligt att uteslutande följa riktlinjer. Nilsson skriver om *praxis* att det ”[pågår] hela tiden ungefär som livets egen process. [...] [Vi] rör oss i en intersubjektiv väv, en delad värld”. Vi kan inte planera denna form av aktivitet eftersom vi inte vet på förhand vad andra kommer göra och hur vi kommer reagera. ”Den blick på världen som vägleder *praxis* kallar Aristoteles för *fronesis* [...] förmågan att göra klok bedömning av vad som är >>lagom>>” (ibid s. 33, kursiveringar i ursprungstext, se också s. 4 och s. 21 denna text). I de dilemman jag har beskrivit gjorde jag inte kloka bedömningar; jag hoppas att jag genom att arbeta med den här texten utvecklas så att jag kan göra klokare bedömningar framöver. Aristoteles skriver också om den teoretiska kunskapen *episteme*, om den skriver Nilsson bland annat att ”*episteme*, eller >>vetenskap>>, är en form av kunskap vars objekt är konstant: har vi en gång upptäckt förhållandet mellan en cirkels radie och dess omkrets, så behöver vi inte mäta upp det varje gång” (2009 a, s.44 kursivering i ursprungstext). Genom läsning av teoretikers texter tar jag bland annat del av det som kan ses som epistemisk kunskap. Med hjälp av essäns dilemman, texter och i samspel med mina kurskamrater och lärare börjar min blick på världen

---

¹⁸ dualism [...] uppfattning som räknar med två skilda grundprinciper se (Nationalencyklopedin). Anderson hänvisar t.ex. till Marx' syn. Paralogier förklarar översättaren som ”ett slags >> talande vid sidan om>>”(Anderson & Torhell 2000, s.34).

så smått att ruckas och mina ord att röra sig. Genom skrivandet har jag bland annat kommit till insikt om hur viktig samstämmigheten mellan form och innehåll är för mig i mitt yrke. Jag fördjupar min kunskap om, i och igenom reflektion. Genom belysning av tid, rytm och tempo får jag möjlighet att begrunda dessa aspekter av mitt arbete omsorgsfullare än tidigare. Vikten av genomtänkt samspel med uppdragsgivarna framträder. Min kunskap om makt i förhållande till förväntad aktning stärks. Genom mitt essäskrivande öppnas helt enkelt fler rum i min joker- och forumspelspedagogtillvaro.

Jag bråkar med ord och vad de säger, ibland har jag direkttilltal till dig som läsare. Jag har lagt till en veckodag och kommer strax till att jag störs av formelementet där man hänvisar till individer snarare än till kollektiv. Försiktigt bråkar jag med normerna också för hur den här texten förväntas vara skriven.

Att skriva en text om mitt yrke ser jag som del i att ta makt att formulera vad mitt yrke kan ses vara, är, och blir. Kanske är det extra viktigt att ett nytt yrke som jokerns (och forumspelspedagogens), formuleras inifrån tankekollektivet? Jag har tidigare, när jag skrev min C-uppsats, lyssnat till vad jokrar från elva olika länder beskriver är deras yrkeskunskap (Josephson 2006). Nu koncentrerar jag mig på att få insikt i hur jag själv begriper mitt yrke. Jag uttrycker mig nu för framtiden i ett fortsatt formulerande, etablerande och konstruerande men jag skulle också vilja fundera lite på hur jag genom textkonstruktion förhåller mig till någon aspekt från det förflutna.

I essän har jag hittills blickat tillbaka på dåtidssituationer som jag i någon mån uppfattar som misslyckade och dragit lärdom för framtiden ur dem, men jag ser inte det förflutna enbart som misstagens tid. Fleck framställer inte heller det förflutna uteslutande som tid fylld av misstag, men han skriver om att "[...] det förflutna med alla dess misstag [...] lever vidare i övertagna begrepp, i formuleringen av problemen, i undervisningen, i det dagliga livet, i språket och i våra institutioner" (1997, s. 32). Min text och mitt arbete är, anar jag, fyllt av det som jag oreflekterat tagit över från det förflutna. Ibland kanske jag och vi har syn på att vi tar över något som vi skulle kunna sätta ifråga. Finns det element i min text där jag har bevarat eller anpassat mig till tradition och i och med det, det förflutna? Ja det har jag redan uttryckt att det gör, men finns det element som jag har bevarat fast jag har syn på att de stör mig? Ja, formen jag använder när jag hänvisar till tidigare tänkare med att namngiva en specifik individ. Jag tycker å ena sidan att erkännandeprocesser är angelägna, men å andra sidan kan jag störas av att skriva *vem* som har skrivit ner en idé.¹⁹ Det erkännandet skymmer, som jag ser det, en hel grupp – ett helt kollektiv – av människor som också varit med vid tankeut-

---

¹⁹ Det jag här på svenska använder termen erkännande för – benämns så vitt jag förstår, som anerkjennelse på norska.

vecklingen. Tanken har fötts i ett sammanhang men alla dess människor får inte erkännelse, den går till den individ som har skrivit och därmed bevarat och tanken.²⁰

Det kollektiva utvecklandet av tankar framstår så tydligt i mitt arbete – hur hela publikgruppens arbete genererar tankarna, känslotankarna, även om det är individer som iscensätter dem. Stämningen som publikkollektivet skapar är, som jag ser det, avgörande för vilka handlingar vi får se spelade framme på scenen. I avslutningen av våra föreställningar pekar vi ofta på de stämningsskapande rörelser som har skapats i publikkollektivet och tackar för dem. Vi brukar också avsluta med vikten av att ta med sig lärdom från det nu vi är i, till det vi är i utanför teaterrummet. Om, eller när, handlingskänslotankar från vårt gemensamma arbete nedtecknas så blir i och för sig den texten en individs skapelse, men som jag ser det, utgör den kollektiva processen textens källa.

Fast, när jag känntänker efter så inser jag att jag inte är helt enig med mig själv. Jag inser att jag ofta också *vill* lyfta in och benämna den som skrivit ner en tankegång. Till exempel vill jag gärna på pränt sätta kvinnors verk och verk av andra som ingår i grupper som genom historien blivit osynliggjorda. Och jag kommer till insikt om att jag så gott som alltid vill lyfta fram i nuet levande personer, medan jag ofta hellre skulle vilja bekräfta kollektivet av tänkare med dem som har dött. Samma individer Platon och Aristoteles, till exempel, namnges igen och igen; fast de levde med andra som tänkte, kände, handlade i dialog med dem men som inte formulerade sig i skrift och därmed inte omnämns i våra texter. Det står klart för mig att jag, när idéerna hämtas från en annan tid, vill – eller riskerar att – se nedtecknaren som en representant för en idéströmning.²¹ Med den ström av tankekänslor som min livsrörelse rör sig i och rör, möter jag genom tidernas alla läsningar något av den ström av tankekänslor som de då rörde och som andra rört.

Den här texten kommer att stå som min. Den är min, men den har också tillkommit i dialogen med många i ett kollektiv av tänkare, kännare, handlare som tänkt, känt, handlat med och mot mig; och som jag tänkt, känt och handlat med och mot. Texten kommer tillsammans med andra texter i efterhand att säga något om den tid vi lever.

---

²⁰ Här tvingades jag åter bråka med mina egna begrepp. Skulle jag istället skriva känslotanke? Nej, jag väljer begreppet tanke här liksom på många ställen i texten när jag skriver om vad andra nedtecknat. Jag kommer i den fortsatta texten, liksom tidigare, växla mellan begreppen tanke, känsla och känslotanke.

²¹ Jag förstår att det finns flera orsaker till att vi har bruket att referera. En orsak är till exempel att du som läsare ska kunna gå till de texter jag har använt för att kontrollera hur det verkligen står skrivet i dem.

Det var nu – då för två år sedan

Det jag skrev är nu ett då, min rörelse genom tid har fortsatt. Veckor har gått blivit till år, en ny vecka föds. En vecka som ligger många veck senare än den första. Veck med nya och nygamla tvivel undringar och utforskningar. Veck i dialog.

Söndagskväll två 2011

Jag vill gå vidare i mitt utforskande om hur jag handlar, förhåller mig och resonerar som joker och forumspelspedagog. För att få syn på hur jag gör och vad jag tycker mig se vill jag nu möta några andra från mitt land som är verksamma i samma fält som jag, det vill säga som arbetar med forumteater och forumspel. I mitt samtal under denna andra veckas måndag riktar jag min blick mot handlingar och reflektion i mitt yrke. Jag vänder mig först till kollegorna Lotta och Sara, för att få del av hur de ser på det egna arbetet. Några månader senare möter jag ytterligare tre kollegor – Karin, Lisa och Pernilla – också då i samtal med utgångspunkt i yrkespraxisen.

Måndag två – att möta de skapande oförutsedda ögonblicken 2011

I mitt då innan jag började mina samtal med kollegor flödade solen över Bodö och jag tog en promenad. Jag hade för länge sedan läst en avhandling (Alexandersson 1994) i vilken forskaren filmade lärare som undervisade och sedan intervjuade dem med utgångspunkt i det som visade sig med hjälp av filmen. Jag var fascinerad av det jag läste. Under promenaden insåg jag att ett liknande förfarande skulle jag vilja prova. Solen värmde mitt ansikte, men den var inte het. Het var solen den gången i Swaziland. Jag bodde i Moçambique, men den här dagen var jag på resa i mitt dåvarande grannland. Jag satte mig i skuggan bakom den lilla affären medan jag väntade. Där satt redan två kvinnor; en med sin baby på ryggen, hon kunde engelska och började fråga mig saker: ”Hur många barn har du?” ”Hur många fruar har din man?” ”Varför föder ni så få barn?” ”Bor din svärmor hos dig” när jag svarade nej sa hon ”Det ska du vara glad för” när jag såg undrande ut berättade hon om hur det var för henne. Jag hade bott i grannlandet i drygt ett år när den här händelsen inträffade. Jag hade frågat många om mycket. Men den här gången var det hon och de som frågade mig. Deras frågor gjorde att jag lärde om det jag inte visste att jag undrade. Solen skiner också ibland i mitt nuvarande hemland Sverige. Senaste åren har många studenter intervjuat mig när de skriver sina C-uppsatser. För ett tag sedan föll solens strålar med ett vackert sidoljus över mig och den studenten som satt mitt emot mig i en hotellfoajé. Hon avslutade intervjun med att säga ”Är det något du vill säga som vi inte har talat om?” Jag kom inte på något särskilt, eller kanske sa jag något. Men jag visste att då och då under intervjun hade det i mitt huvud dykt upp aspekter som jag hade funderat över, men som jag låtit glida

iväg eftersom det nu var hon som skulle undra och jag som förväntades ge av mina svar snarare än av mina undringar. När man gör en undersökning kanske man kan få rätt på en del av andras infallsvinklar, infallsvinklar som man själv inte föder. Jag ville att informanterna skulle bidra med aspekter som de funderar över.

Jag har om och om igen lyssnat till de ljudfiler och sett igenom de filmer som fångade upp sekunderna, minuterna, timmarna då jag samtalade med mina yrkesfränder. Jag har transkriberat och under tiden smakat på vad som sägs i samtalen och fram träder värdet av ögonblickshändelser:

Jag mötte Lotta och Sara. Innan dess hade jag filmat Lotta när hon arbetade med forumspel och normkritik (för normkritik se s. 24 och 27) i en klass med gymnasieelever. Sedan utgjorde filmen utgångspunkt för Lottas, Saras och mitt samtal. Ursprungligen var min tanke att filma såväl Sara som Lotta när de höll lektioner. Den lektion som Sara och jag hade avtalat blev inställd och vi kunde inte finna ny tid som passade elever, Sara och mig. Eftersom jag trodde att det skulle vara av värde att Sara, trots det, deltog i samtalet så frågade jag Lotta hur hon skulle ställa sig till det. Lotta ville att Sara skulle vara med, och Sara ville delta.

Så infinner sig dagen för samtalet: Sara, Lotta och jag slår oss ner vid det runda vita bordet som vi har lyft in i Lottas dramarum. Vi har tre olika förhållanden till filmen från lektionen med Lottas elever. Lotta kan vi se i arbete på filmen, jag var närvarande bakom kameran under hennes arbete och Sara var inte med och hon har heller inte sett filmen innan samtalet. Filmen utgör, i alla fall stundtals, konkret utgångspunkt för vårt samtal. Lotta har fått en kopia av filmen (hädanefter kallad *lektionsfilmen*) som hon har gått igenom. Jag har gått igenom den på mitt håll. Både Lotta och jag har valt ut sekvenser ur filmen som vi på olika sätt finner intressanta.

I lektionsfilmen är Lotta joker. I hennes rum spelades forumspel, de tillfälliga skådespelarna är gymnasieelever och de egna klasskamraterna är publik. På så sätt liknar det här det arbete med läkare som jag skrev om under första veckans torsdag då läkare spelade scener för läkare. Eleverna i filmen spelar upp sina redan skapade forumspel och Lotta jokrar, det hon gör liknar det jag gjorde under första veckans måndag, men då med för mig och forumteatergruppen okänd publik. Lotta känner alla i rummet eftersom de är hennes elever.

Sara, Lotta och jag pratar om än det ena, än det andra. Lotta har förberett sig noga. Hon har ett datorskrivet papper med egna anteckningar framför sig.

Vi stoppar och samtalar om några ställen, jag vill här i texten börja med att lyfta en odramatisk händelsesekvens från lektionsfilmen:

I stunden: *Lotta står mitt i publiken som sitter i två rader riktade mot scenen. Hon har stått där ett tag. Hon ser ömsom åt vänster och höger. Så går hon istället och ställer sig till höger om scenen*

*precis mellan publik och scen. Hon vänder sig till publiken och säger: - ”Stopp! Känns det här bra?”*²²

Vi stoppar filmen, jag frågar ”Vad fanns i dig? Vad ryms i dina handlingar?”. Lotta talar om att hon bytte plats för att kunna se både spelet som försiggår på scenen och gruppen, det vill säga publiken. Hon vill kunna se deras små rörelser för att kunna plocka upp saker. Hon vill ha ”helikopterperspektiv” på det som händer. Lotta säger:

När jag [står] mitt i publiken känns det som att jag [står] mitt i skogen ...då ser jag inte träden för att allting är runt omkring mig så jag behöver ha lite fysiskt avstånd för att kunna ta in helheten [...] för att mina tentakler ska nå ut ... Jag brukar prata om att man ska ha parabolkoncentration, att man är som en parabolantenn snarare än en sån där riktad antenn som bara har *en* riktning, man behöver parabolkoncentration och den är svår att ha när man står mitt i någonting.²³

Hon tycker sig nästan kunna ta på eller känna energin som publiken sänder, säger hon; hon lyssnar. De rör sig, ormar sig, ”det blir som någon slags gruppreaktion, de blir som en organism, så ser jag och känner av ... då stoppar jag”. Som jag uppfattar det så har Lotta inte från början bestämt att hon först ska ställa sig i publiken för att därefter flytta sig så att hon står mellan publiken och scenen. Som jag uppfattar både det Lotta säger och gör så föds denna rörelse i ögonblicket, men med utgångspunkt i vad Lotta berättar menar jag att handlingen inte föds på ett uteslutande slumpartat sätt. Lotta vet att hon vill kunna känna av publiken för att kunna bedöma om hon ska, eller inte ska, stoppa spelet som försiggår på scenen. Lotta ställde sig från början i publiken, men när hon står där säger hon sig erfara att hon står mitt i skogen istället för på en plats där hon får överblick. Hon flyttar sig som jag ser det, för att hon har kunskap om att hon behöver ta in publikens rörelser. Eftersom hon är erfaren så känner hon att hon inte fullt ut kan det om hon står för nära – hon känner att hon behöver det rent kroppsliga avståndet för att ta in det som händer. Jag tror att hon i ögonblicket intuitivt – på grund av djup kunskap – kunde fånga ett sätt att handla som ledde till att hon kunde ta in elevernas rörelser och sedan, med dessa som utgångspunkt, agera.

Några månader efter samtalet med Lotta och Sara träffar jag Karin, Lisa och Pernilla. Jag sitter på förmiddagen först med i publiken när de spelar forumteater för kommunala chefer. Därefter går vi till lunch hem till Karins köksbord där vi för ett samtal om föreställningen, om forumteater och vår syn

---

²² Skildringar hämtade från lektionsfilmen skriver jag med kursiverad stil. Citat från samtalen som vi (Sara, Lotta och jag, samt Karin Lisa Pernilla och jag) hade, skriver jag med citattecken eller som blockcitat.

²³ Jag har i citaten i någon mån förändrat talspråk i riktning mot skriftspråk genom att t.ex. ta bort en del upprepningar, men jag har försökt att inte ändra på uttryckssätt. Jag har i citaten visat tankepauser genom tre punkter ... När jag använder [...] så visar det att jag har tagit bort ord. När jag använder [---] har jag tagit bort någon eller några meningar.

på det vi gör. Uppdragsgivaren, det vill säga den avdelning inom kommunen som hade anlitat Karin, Lisa och Pernillas forumteatergrupp, ville inte att jag skulle filma föreställningen. Istället antecknade jag och vi träffas direkt efter föreställningen för att samtala. Vi kunde inte använda en film att stoppa och åter se, men vi kunde återblickande använda våra nyfödda minnen från förmiddagen.

Stunden visar: Också här ger betydelse hos ögonblick sig till känna – ögonblick där de handlade med utgångspunkt i det som hände just den dagen, med just den publiken, i just det nuet. Den föreställning som Karin, Lisa och Pernilla arbetar med handlar om diskriminering som har med sexuell läggning och kön att göra. Scenerna skildrar hur homo-, bisexuella, transpersoner och queera blir förtalade, osynliggjorda eller på annat sätt diskriminerade, den rymmer normkritik.²⁴

Lisa fungerar som joker och i ett skede av föreställningen samtalar hon med en av rollpersonerna, hon frågar något där hon utan att tänka på det underförstått uppfattar hans roll som heterosexuell. Joakim, som spelar den roll som intervjuas, låter då rollen svara med att undra om hon inte är lite heteronormerande nu. Jag sitter i publiken – jag känner det som att vi alla lystrar till lite extra. Lisa som jokrade lyfter under vårt efterföljande samtal ögonblicket när Joakim gav henne motstånd i det att han frågade henne om hon inte var heteronormativ. Lisa beskriver att hon blev glad över att han pekade på hennes heteronormativa uttalande. Pernilla säger att hon tycker att det ledde till ”att det inte blir så stor distans, att vi inte kommer här och är så pålästa [...] Vi är människor vi utforskar det här” hon cirkulerar med händerna framför sig i ett rumsskapande, ”men vi har tagit ställning, vi tror på alla människors lika värde”. Lisa fortsätter: ”Jag blev så glad över att han sa som han gjorde. [...] att han tog tillfället – då blev det ju synligt direkt vad man utgår ifrån. [...] Jag fick ju bjuda på det, [publiken] fick se att vi inte sitter på alla svar. Att man [ofta] gör de grejerna [...] omedvetet”. Pernilla lägger till ”Det blev mer jämlikt, just i det ögonblicket suddas den där gränsen mellan publiken, jokern och skådespelarna ut. Det kändes mer som att vi var ett.”

Teatergruppen har inte planerat att detta ska hända. Det bara händer. Men de har beredskap – de blir inte rädda över att göra det som kan uppfattas som fel. De blir snarast glada över den närvaro och det utrymme till gemensam process som ögonblicksnärvaron föder. Vi samtalar om huruvida det

---

²⁴ Transperson [är] en person vars könsidentitet och eller könsuttryck inte stämmer överens med det biologiska och/eller juridiska kön den blev tilldelad vid födseln. En transperson kan till exempel vara en person som biologiskt och juridiskt är »man« men som definierar sig som någonting annat än det. Transpersoner är ett paraplybegrepp med många undergrupper och det går att vara transperson på många olika sätt. Begreppet rör könsidentitet och könsuttryck och har ingenting med sexuell läggning att göra. »Trans« är latin för att överskrida (Åkerlund 2011, s.115).

Queer [är] ett begrepp som kan betyda flera olika saker men i grunden är ett ifrågasättande av heteronormen. Många ser sin könsidentitet och/eller sin sexualitet som queer. Queer kan åsyfta en önskan att inkludera alla kön och sexualiteter eller att inte behöva identifiera sig (ibid s. 114).

skulle vara möjligt att lägga in det som hände som något inrepeterat till nästa tillfälle. Karin säger att ”man skulle [...] vilja behålla det men det kommer inte att gå”. Vi andra håller med Karin, vi tror inte heller att det skulle få samma värde att lägga in det som hände som en del av föreställningen. Det skulle förstås kunna läggas in, och det skulle kunna ge ett värde att ha det med, men inte samma värde som när det föddes i det nu som var. Pernilla börjar fundera och sedan säger hon att hon tror att det går att förbereda sig så att man kan ta emot ögonblick som detta: ”Det har med ett arbetssätt att göra, tror jag, som man kan utveckla vidare. Joakim hade ju inte fångat upp det om inte han visste att du skulle ta emot det”. Lisa svarar ”Nä då hade han inte vågat”. Pernilla fortsätter ”Det handlar ju om att man har gått in i en gemensam process där man vågar utmana varandra; att man vet att det är OK. Det är ett klimat, att arbeta upp det. Det arbetet kan man ständigt göra. Man kommer inte kunna ta just detta, det kommer ju andra situationer – inte precis samma, men liknande. Det kräver [...] att man är trygga att samspela, att man arbetar på ett sätt där man får lov att ’mucka’ lite med varandra”. Lisa går vidare ”En annan god grund tror jag är att man har diskuterat ämnet mycket tillsammans. [Vi pratade] om hen, om normer hur vi själva levde, hur vi ville leva – de bitarna måste också ha landat för att man ska våga ta de där ögonblicken”. Jag lyssnar och gläds över det de säger – de får mig att se kunskap som jag nog har, men som jag inte brukar formulera. Jag är glad över att jag genom undersökandet med kollegor nu i texten kan skriva fram värdet av att förbereda sig. Värdet av att skapa en stämning inom teatergruppen som till exempel inger mod och låta det oförutsedda som händer i nuen träda fram.

Efter stunden: Vi lyckas inte alltid fånga det som händer just nu. Lotta, som bland annat har skrivit kapitlet ”En skola i frihet – med ’misstagens hjälp’” (Björkman 2010, s. 155-182), där hon betonar vikten av att lära av det som man ser som misstag, bjuder under samtalet mellan Sara, henne och mig på en händelse från lektionsfilmen. Det som hände besvarar henne och hon vill dela det med oss. Hon säger ”Jag har en situation som jag har tänkt mycket på [...] det händer tusen saker i rummet samtidigt” vi tittar på lektionsfilmen som visar den sekvens Lotta har valt som avslutas med att Lotta säger: ”Nån kommentar från publiken?”, ”Jag tycker att Ted lyfte lite på rumpan” säger Måns som också tidigare sagt ”Åhh” och garvat. Lotta frågar lite till och avslutar med att säga ”Jag förstår din poäng”. Vi stoppar filmen och fortsätter samtalet:

”Men varför sa jag så? Jag förstår inte alls vad han menar”. Lotta beskriver att hon ser att hon tittar väldigt länge på Måns och de som sitter runt honom, men att hon inte gör något – att hennes tankar snurrar runt. ”Jag tänker så här: Nu händer ett normbrott på riktigt. Nu händer det någonting på riktigt i det här rummet. Det som händer är att Ted ska gå in och agera tjej. Om man ser det som att maskulinitetsnormen är mer värd än femininitetsnormen så kliver ju han ner på stegen och kliver in

och ska vara tjej, plus att det blir någon slags homoerotisk tanke, det blir två killar [...] så det händer ju i rummet och jag gör ingenting med det”.

Lotta är bekymrad, men hon berättar också att hon senare under andra lektioner, mellan lektionsfilmningen och vårt samtal, när liknande händelser har skett i samband med forumspelen har satt ord på det som på riktigt händer och på så sätt fått ett bra samtal i rummet. Sara och jag lyssnar till Lotta medan hon berättar. Vi uttrycker att vi också varit med om att känna (eller käntänka) ”varför gjorde jag inget”-känsla. Det jag skriver om i den här textens inledning när jag inte tar tag i mannens fru-kommentar handlar ju just om att inte ha tagit tag i något som hände i rummet.

Att fånga upp ögonblick antingen just i ett nu eller i reflektion senare, tror jag spelar stor roll. Att fånga dem just i nuen tror ger en stärkt närvaroupplevelse. Karin, Pernilla och Lisa belyste tidigare hur förarbete kan skapa förutsättningar för närvaro. Lotta tycker jag istället talar om värdet av efterarbete – värdet av att reflektera över det som man inte var nöjd med. Att i efterhand lyssna till sina tankekänslor, att låta sina lyssnande sidor och de sidor som sänder tankekänslorna mötas i samspel (och ”motspel”) så att man kan ha ännu lite större öppenhet framöver.

Om inför stunden: Sara, Lotta och jag samtalar om hur det går till när eleverna skapar scenerna och att det blir skillnad om eleverna, som Sara säger, utgår från ”en situation som de tyckte var svår, en situation som de har hört om som verkar svår eller en situation som de skulle tycka var svår [som ger krympt] livsutrymme” å ena sidan eller å andra sidan något tema som rasism, könsmaktsordning, heteronormativitet, funktionalitet.²⁵ Lotta säger att starka scener ”när det blir på riktigt” gör att personer ur publiken stoppar och byter ut, utan att tänka på att de spelar inför andra – utan att tänka på sin inre ”prestationspolis”. Att hon talar om prestationspolisen kan vara påverkat av att hon arbetar med elever i skolan som hon faktiskt ska betygsätta, men jag tror inte bara att det har med skolkontexten att göra. Jag tror att scener med mer eller mindre ”det är på riktigt”-upplevelse påverkar publikpersonernas sätt att beskåda sig själva. Sara belyser, som jag ser det – i det hon säger ovan – att engagemanget i det framspelade forumspelet beror på vad som gjorde utgångspunkt för spelskapandet. Och med hjälp av Lotta framträder att engagemanget hos dem som spelar forumspelet sen har avgörande betydelse för hur publikpersonerna använder uppspelssituationen.

Vi talar mer om hur vi kan påverka så att rum ges för nerv (som är det ord Lotta använder för något jag uppfattar som något som liknar ’det är på riktigt’-upplevelsen; engagemang, en uppmärksam närvaro, ibland intensiv uppmärksam närvaro) i själva uppspelssituationen. Jag beskriver att jag tycker mig se hur hon på lektionsfilmen med sina kroppsuttryck bjuder sin närvaro, att hon knyter

---

²⁵ Här har jag skrivit exempel med utgångspunkt i normer som var det Lotta använde i sin klass

näven till ett Yes! att hon riktar sig kroppsligt och med koncentrerad blick. Det utgör för mig ett nervskapande. Ett nervskapande just i ögonblicket. Lotta håller med. Jag säger ”att kroppskänslan är i det som sker”. Ja, säger Lotta ”jag lägger mitt fokus i det som händer och eleverna tittar lite på mig och de tittar på spelet” medan hon säger så rör hon sina händer som om de gick via henne i riktning mot en tänkt spelplats. ”Mitt jobb handlar om här och nu”, hon säger att det skulle påverka om hon tittade bort eller tittade på klockan till exempel. Ja, säger jag, eftersom du vill se alla så sitter du så att du blir synlig för varje elev; det för med sig ett ansvar. Lotta nickar.

Sara sammanfattar, säger att det är en ganska stor uppgift; Lottas energi, riktning och synlighet påverkar och samtidigt ska Lotta se eleverna. Sedan går Sara vidare och pekar på hur viktig angelägenhetsgraden i reflektionen efter ett inlägg är, att frågorna blir viktiga och intressanta för mig säger hon. Hon låter vikten av närvaro också i de reflekterande momenten framträda och hon tycker att närvaron föds bland annat genom hur intresserad jokern är. Jag frågar henne hur hon jobbar med att vara intresserad. Sara tänker efter en lång stund och säger sedan att hon inte kan ”skapa ett mekaniskt intresse, det är klart att det finns en professionalitet hur jag riktar mitt fokus ... men man är också en av alla som just har varit med om någonting”. Och åter riktar hon ljuset mot närvaron i nu-upplevelsen, det att man är med om det som sker.

Tisdag två 2011 – handlingar och reflektion

Vi är i nu

I nu är vi, i oss, i då.

Vi är i nu

I nu, i oss, är vi i sen.

Vi är i nu

När nu är

Livssammanhanget ”består av en följd av händelser >>i tiden>>” skriver filosofen Martin Heidegger (1993, s.172, klamrar i ursprungstext). Han pekar på att verkligheten bara finns ”i det rådande nuet” (ibid) men att självet (eller ”tillvaron”) trots det inte bara existerar som summan av dessa nu-erfarenheter (ibid 173). Genom den här texten betraktar jag från det som är min verklighet nu, det som var min verklighet då och samtidigt är jag det som i sig sträcker sig, rör sig mellan nu och då – mellan min och ögonblickens födelse och död, i händelseföljden – följderna av handlingar.

Vad är handlingar?

Arendt skriver om handling som en typ av aktivitet som sker mellan människor utan att något tillverkas men som kommer att ändra livssammanhangen (1988, s. 221, 231). Man kan inte veta om

motiven för handlingarna sammanfaller med den betydelse de får (ibid, s.233). Arendt skriver att tal gör handlingar begripliga (ibid, s. 215). Trots att hon skriver så, så uppfattar jag henne som att hon ser tal som en aspekt av handling, kanske också som en typ av handling (ibid).

Hon skriver också om handling i förhållande till teater. Teatern, skriver hon, är ”den politiska konstarten *par excellence*” (ibid s. 228, kursivering i originaltext). Jag håller med om att teater har stor politisk potential. Hon skriver vidare att hon anser att teatern inte främst låter handlande framträda utan istället ”personernas unika sätt att vara” och att handlingarna lika gärna skulle ha kunnat berättats. Jag är enig med Arendt i mycket men här är jag oenig med henne. Jag tror att hennes uppfattning haltar bland annat för att hon utgår från att teatern börjar som skriven text (ibid s. 227, se också s.79). Teater utgår ofta från skriven text, men det är inte helt ovanligt att det skrivna på något sätt kommit till med utgångspunkt i improvisationer eller verkliga händelser i livet. Att återberätta handlingar och att framställa dem genom att agera ger som jag ser det inte samma värden och inte heller samma grund för reflektion – det ger delvis olika värden och olika grunder för reflektion. Det att *åskådaren* kan se, *åhörarskaran* kan lyssna, att luftens rörelse, liksom ibland lukt och fukt, kan kännas i nuets rum påverkar hur vi reflekterar. Jag vill nog mena att Aristoteles, snarare än Arendt, hade rätt när han sa att dramat belyser just handling: ”Viktigast [...] är kompositionen av händelseförloppet ty tragedin är inte efterbildning av människor utan efterbildning av handlingar och liv” (Aristoteles 1994, s. 33). Dramat är också i sig ett handlande. ögonblick.

I forumteater går man ett steg till genom att handla i reflektion och reflektera i handling. *Åskådespelaren* – åskådaren som stoppar och prövar handlingar – reflekterar genom handlingar som direkt genom samtal reflekteras med publiken. Varpå andra i publiken stoppar och prövar handlingar. I forumteater läggs inte mening fast och bestäms till exempel av en kör som i, av Arendt beskrivet, de Grekiska dramerna (Arendt s. 227-228). En stor del av meningsskapandet genereras i forumteater av den medhandlande publiken. Arne Engelstad, Førsteamanuens i humaniora og utdanningsvitenskap, som är den förste nordiska doktorn i TO (*Theatre of the Oppressed*) – han disputerade 2004 i Finland med avhandlingen *Poetikk og politikk – Augusto Boal och De undertryktes teater* (Engelstad 2004) skriver om forumteaterns andra del som ger fokus till *hur* saker sker och hur handlingar kan förändra skeenden (2004, s.81-82, kursiv i ursprungstext).

Nilsson skriver ovan (se s.4) om Aristoteles som visar oss att vi alltid redan är i en situation och att det är tvingande att handla – möjligheten att inte handla finns ej, men möjligheten att ta ställning till sitt handlande finns.

Verksamhetsteorin vidare, betonar att handlingar och handlingars mening uppstår i en dialektisk process (Methi 2007). Førsteamanuensen i filosofi, Jan Selmer Methi, hänvisar till Leontjev och skri-

ver att handlingar alltid har mål och att de är avhängiga det sammanhang i vilka de utförs – handlingen svarar här på vad som ska utföras men inte hur (ibid s. 65).

Meløe menar att handlingar är del i att definiera de sammanhang som de utförs i (1972, s. 340). Som jag uppfattar det så betonar Methi dialektiken mellan handlingar och kontext hur de skapar varandra, medan Meløe betonar handlingar som en av utgångspunkterna för att bestämma ett sammanhang. Aristoteles och Arendt riktar blicken mot handlingars ändrande men ej producerande karaktär.

Det jag gör nu är att framställa mina iakttagelser skriftligt, jag söker bland annat se vilken betydelse handlingar i detta sammanhang kan ha. Methi skulle då mena att handlingar fötts ur sammanhanget samtidigt som handlingar föder sammanhanget, medan Meløe mer pekar mot att jag i detta definierar sammanhanget.

Ögonblick och att utveckla etiskt handlande

Är att ta emot ögonblick en av de aspekter vi tränar i forumteater? Genom att spela om skeenden och handla på olika sätt i förhållande till dem, kanske vi tränar en inre förmåga att möta stunder. När vi i handlingsögonblicket stannar upp för att utforska handlingar genom teatern så föds kanske i och för sig handlingarna i nuets rörelse, men om de tas med från teaterrummet till livsvärlden, i-världen-varon utanför teatern, som färdiga handlingspaket, färdiga don/tyg snarare än förmåga att möta nu'n så görs kanske närvaro om till något tekniskt. Om, eller när, idén om att följa en särskild teknik leder till ökad nu-och-här-varo tror jag att tekniken kan vara bra att använda. Jag tycker att det är skillnad på att ta emot livets ögonblick och att tänka sig att levandet är att uppnå specifika på förhand bestämda mål (jag menar mål inom livet, inte dess upphörande). Jag ser det som att vi i våra liv riktar våra levnadsrörelser, och jag ser riktningarna som möjliga att påverka. Riktningen kan vi bland annat påverka genom hur vi handlar. Vi kan med hjälp av olika tekniker (såsom till exempel forumteater) öppna för sätt att tänk-känn-handla som vi inte tidigare hade tillgång till. Om arbetet har fokus på att genomföra tekniken istället för att ge ökad förmåga att utgå från det som i nuen händer, vill jag sätta det lärandet i fråga. Jag tror att jag, Karin, Pernilla och Lisa ovan grunnar i dessa riktningar när vi funderar över om det skulle vara möjligt att lyfta in Joakims spontana fråga om heteronormerandet som en fastlagd del av föreställningen. Det är förstås möjligt att ta med hans fråga i själva föreställningen och jag tror att det kommer att skapa en möjlighet för kunskapande.

Kunskapande som redan ligger inom ramen för föreställningen kanske riskerar att vara mer tekniskt, än en beredskap i att närma sig det som faktiskt är? I det att jag ger form till mina tankekänslor om detta framträder för mig min egen syn. Blicken som pekar i riktning mot värdet av att stanna upp i de oförberedda ögonblickens händelser och att i mötet med dessa ögonblick öppna sig för det som

föds. Under min texts första dag i den brandgula skolkafeterian stannar jag inte upp inför det oförberedda ögonblicket, det ögonblick när mannen ropar sin kommentar. Jag tror inte att det berodde på att jag behövde stor koncentration på hur jag tekniskt skulle göra. Jag har på många sätt utrett vad jag tror att det berodde på, men efter att ha samtalat med mina kollegor har ytterligare en aspekt letat sig fram som formulerbar: Jag förväntade mig något annat. Min förföreställning av vad som sker i ett forumteatersammanhang gjorde att jag inte såg det som hände i just det nuet. Jag var kvar i idén om (eller bilden av) vad som brukar hända, snarare än emottog det som nu hände. Förhandsbilden och det som sedan är, är inte samma sak. Min inställning, hur jag ställer mig till det jag på förhand tror, liksom hur jag låter mig ställas av det som sker, är påverkat av många aspekter: Hur mitt livs händelser har förberett mig. Vad som hänt mig just den dagen. Vad som hände senast vi hade samma föreställning. Vad som brukar hända när vi spelar. Men också av: Hur den tidsanda i vilken jag lever upplåter möjlighet för mig att ställa mig. Hur den ”kulturanda” jag lever i erbjuder möjlighet att förstå. Kulturandan kommer bland annat ge mig olika möjlighet att förstå beroende på dess syn på min ålder, mitt kön, min sexualitet, min funktionalitet, min ras, min klasstillhörighet, mitt språk etcetera. Jag går in i situationer med det jag kan låta mig vara med om. Förberedelse kan göra att jag kan upplåta mig till att vara med om det jag tidigare inte skulle ha uppfattat. Händelser kan göra att jag tvingas, eller får möjlighet, att ställa in mig på sätt jag tidigare inte har kunnat. Det jag skriver om att jag förväntade mig något (annat), visar också att jag och vi ser längre än det vi nu ser – vi ser i förtid. Också i nuen ser vi i framåt (liksom bakåt), inför det som är kommande. Annars skulle det vara meningslöst att korrigera tidigare gjorda handlingar med nya, till exempel be om förlåtelse (som att skicka mejlet till Samira). Om vi inte tidigare i nu'n hade sett framåt så skulle vi inte ha kunnat överraskas (som av fru-kommentaren eller av Joakims fråga). Om vi inte såg framåt skulle vi inte kunna lova någon något.

Såväl Pernilla och Lisa som Lotta kopplar i samtalen ovan ihop möjligheterna att handla med reflektion. Pernilla och Lisa lyfter förarbetet de gör inför en föreställning där de reflekterar om ämnet för föreställningen i förhållande till sina egna liv och i förhållande till faktakunskaper som begrepp och företeelser (hon talar om ordet hen och om normer). Det förarbetet ger som jag uppfattar henne, dem utrymme att kunna fånga det oväntade som händer i ögonblicken under föreställningarna.

Lotta beskriver att hon efter att ha varit med om att hon inte varit nöjd under den lektion jag filmade, har varit med om liknande händelser. Hon har då valt att sätta ord på det som händer. Att Lotta inte var nöjd med sitt handlande tror jag beror på att hon inte tyckte sig handla etiskt klokt, att hon inte tycker att hon handlade gott. Vad är en god handling?

Jag har under några år varit involverad i ett forskningsprojekt på Linköpings Universitet mot kränkningar i vården, jag har givit worksops i forumspel i syfte att utveckla kunskap i att förhindra

kränkningar av patienter. Min föregångare i projektet var den amerikanska etikern doktor Susan S. Stocker och i hennes rapport *Staging the Moral Imagination in the Health Care Setting* stöter jag på Robert Sokolowski, fenomenologiskt orienterad professor i filosofi (Stocker 2011). Stocker skriver:

Sokolowski describes how our recognizing and then articulating the “categorialities” in the world happens in moral action, the way our moral judgments give expression to moral performances we see in the world. This intentionality, realized as it is, in the moral use of the imagination, is central to the “Patients Feel Violated in Health Care” project (Stocker 2011, s. 64).

Stocker betonar, med hjälp av Sokolowski, bland annat att vi bedömer intentionen i etiska handlingar liksom vi ”kategoriserar”, eller sorterar, den riktade handlingen i efterhand som god, ond eller i aspekter av ondska och godhet. Jag vill veta mer om vad Sokolowskis har att bjuda. Jag söker upp texter av honom och börjar läsa, men inser också i samband med denna läsning att det här är en tänkare som jag stöter på utan att vara i dialog med andra om hur vi uppfattar det han skriver – en tänkare som jag bara mött genom Stockers text och genom hans egna skrivna ord. Det gör att jag tvekar inför att lyfta in honom, har jag verkligen vänt och vridit tillräckligt på det han skriver? Hur kan han på olika sätt förstås? Jag landar trots min tvekan i att ta med något av det han skriver – inte minst för att jag skulle vilja till dialog om hans tankar.

Han skriver om etiskt agerande i sin bok *Moral Action* (Sokolowski 1985). Han undersöker vad som konstituerar mänskligt handlande, vilka former av tänkande (som han uttrycker det) det utgörs av. Han vill i Husserls anda klargöra det interna liksom det externa, i det här fallet som aspekter av det etiska handlandet, det avsiktliga etiska handlandet (ibid s. 2). Han skriver:

[...] the core of the being of a moral act is not something that comes before or something that comes after, but the performance itself. The before and the after, the anticipation and the consequences, are derivative upon the activity itself (ibid s.59).

Han pekar också på att det som är gott för mig kan vara gott för dig, men det behöver inte vara det. Det kan dessutom vara gott på olika sätt. Det som är ont för mig kan vara det också för dig, men det behöver inte vara det och det kan vara ont på olika sätt. Samma handling kan bedömas olika, beroende på synvinkel och vi kan inte ge erkännelse till handlingen som god på ett specifikt sätt utan att ta med i beaktande att den kan uppfattas som god eller ond på ett annat sätt (ibid). När Lotta i efterhand funderar över sitt handlande uppfattar jag det som att hon förstår det som att hon ville väl, hade goda intentioner – men att hon i bedömningen som hon gör i efterhand, kommer fram till att hand-

lingen trots det inte var god på det sätt hon ville att den skulle vara. Lotta gör bedömningen genom att reflektera.

Reflektionens ryska docka

Lotta är irriterad, hon tycker när hon ser sig på filmen, att hon tappar gymnasieeleverna i reflektionen. ”Jag tar tag i dem genom upplevelsen” – sen säger hon att hon tappar dem: ”jag pratar jättesvårt”. Hon säger att hon vill nå det Vygotskij har kallat ”den proximala utvecklingszonen” genom upplevelsen. Hon vill med hjälp av den kunskap hon har, vidga det av eleven personligt i nuet upplevda och ”göra [upplevelsen] begriplig genom begrepp – greppa verkligheten”, men hon tvivlar på att hon når annat än vissa elever i sina resonemang. Hon vill

börja i upplevelsen, gå vidare till reflektionen sedan generalisering, agering ... Kolbs fyra steg, det är det jag vill [---] vårt verktyg [...] är ju upplevelsen och den kraft som den sätter igång, jag tänker ibland att [upplevelsen] är som en slags krok, någonting att fästa saker vid.

Lotta lägger till att det förstås är svårt att se på eleverna vad de har tagit in, men att hon tycker sig se på filmen att de inte hänger med.

Jag undrar om Sara också tycker att hon börjar i upplevelsen och sedan tar det till reflektion. Sara tvekar, funderar och säger att det beror på. Spelen skapas ofta med utgångspunkt i reflektion i grupper där eleverna pratat om vad spelen skulle kunna handla om. Men, säger Sara, man kan ju också göra någon form av övning som ger en upplevelse och med den upplevelsen som utgångspunkt ha reflektion som leder fram till spel. Jag vill veta vad hon menar med övning och hon svarar att det till exempel kan vara ”en känslomässig upplevelse som kanske inte främst handlar om att gå i roll, kanske en provokation”. Hon gör en av och an rörelse med händerna och säger att hon nog tycker att upplevelse och reflektion går i varandra. Som jag ser det uttrycker Sara en dialektisk rörelse mellan reflektion och upplevelse. Ja, vi arbetar ”med eleverna – inte inför dem”, säger Lotta.

Hur ska jag göra för att hålla rätt på alla den här textens reflektionsplan? Jag reser mig från stolen lämnar datorn, sträcker på mig, går runt, tar en paus. I det gamla avslutade kemiskåpet som finns i mitt vardagsrum står bakom de lite skeva glasdörrarna många olika föremål: gamla kemikalief flaskor, några lergökar, en liten kinesisk fiskare, en gasmask och tre sinsemellan ganska olika ryska matrjosjkor – ryska dockor. Matrjosjkorna kan öppnas. Jag lyfter ut min lindblomsgröna matrjosjka – den med sagomotiv – och ställer henne på bordet bredvid datorn. Jag öppnar henne och finner en något mindre docka som också kan öppnas. Hon rymmer också en saga; men en annan än den som gestaltas på den yttersta dockan. Också den andra dockan går att öppna, liksom den tredje, den fjärde, den femte... Alla äger sagor, olika sagor. Dockorna bor inne i varandra; de syns inte alltid. Dockan

måste öppnas för att sagorna i henne ska komma fram. Allteftersom de öppnas nås docka efter docka av solens ljus och framträder. De utgör insidor och utsidor av en och samma docka. Jag betraktar sagobilderna, jag visste att de fanns, men jag *ser* dem nu och funderar.

Kanske är det inte olika sagor? Det kanske är samma saga i olika skeden? Är världen allt som är fallet?

Jag möter min docka på nytt. I ljuset och gliporna mellan dockorna, som alla ändå är en, visar sig utrymmen. Rum för reflektion. Reflektion bor i belysta glipor.

Min essä är en reflektionens ryska docka. Reflektion i så många lager: Jag reflekterar om mitt yrke, min tillvaro, mina deltagares reflekterande och om mitt skrivande. Lotta, Sara och jag, Karin, Pernilla, Lisa och jag reflekterar under våra samtal om Lottas reflekterande med eleverna, om Lisas reflekterande med skådespelare och publik. Sara, Lotta och jag reflekterar om Lottas handlande under lektionen. Lisa, Pernilla, Karin och jag reflekterar om handlande under forumteaterföreställningen. Vi reflekterar om hur vi ser på hur vi brukar handla och vad dessa handlingar rymmer för oss. Vi söker kasta (nytt?) ljus på vår verksamhet – på våra verksamheter, på vårt fält (våra fält?) och på det vi ser genom filmen, på det vi var med om under föreställningen.

Lotta reflekterar under sin lektion tillsammans med sina elever, liksom jag gör med mina deltagare när jag arbetar, om de forumspel som de har skapat. Lottas elever liksom mina deltagare har skapat scener som i sig reflekterar skeenden från livet utanför teatterrummet och de har i tal reflekterat för att skapa scenerna. Lisa reflekterar med publiken och scenerna som forumteatergruppen har skapat är också framtagna med hjälp av reflektion av i-värden-varons händelser.

Reflektionen som skrivs fram i den här texten har skett genom gestaltning, genom tal, genom gester, genom film, genom berättelse, genom frågor, genom metaforer, liknelser och nu genom skriven text. Jag reflekterar med hjälp av litteratur, med hjälp av studiekamrater, handledning, med hjälp av föreläsningar och seminarier i kursen och i en rörelse med hjälp av olika delar av mig själv. Vad man kan tala om, behöver man ej förtiga.

Reflektionens sagor är liksom matrjosjkornas olika, men alla är de nu också del i samma saga. ”Varje sats jag skriver avser ständigt redan det hela, alltså ständigt detsamma; det är som anblickar av ett föremål betraktat ur olika synvinklar”, skriver Wittgenstein (1993, s.15). Satserna som avser det hela; mitt livs saga, världens saga, allts saga. Genom texten bjuds de från min horisont via din horisont in att reflekteras i din levnads berättelser – blir vår. Hel, del – delad helhet. Min essä är en reflektionens ryska docka – en saga, men samtidigt också flera.

Det är inte farligt, kanske som att hoppa i lite kallt vatten

Medan jag sitter och skriver kastar sig ett välanvänt Kierkegaardscitat in i mina tankar: *Om jag vill lyckas med att föra en människa mot ett bestämt mål, måste jag först finna henne där hon är och börja just där.*

Det är inte så att jag är oenig med det Kierkegaard skriver – men jag tror att det här citatet föds hos mig just här i min text för att det pekar mot en aspekt som han i citatet har som intention, något han vill, som jag nu funderar mycket över. Vem är jag att föra människor mot av mig bestämda mål? Är det, det jag vill? Nej, det att någon ska föras till ett specifikt mål som dels bestämts på förhand, dels av mig, är något jag vill undvika. Är det förenligt att vilja arbeta mot förtryck, att vilja inspirera andra till att göra det, men att ändå inte tro sig på förhand veta vart vi ska, inte tro sig på förhand veta vilka som är de rätta vägarna och målen. Arbetssätten som vi använder rymmer en hel del teknik, techne (kunskap om handlande som framställer något specifikt), så som hur rösten ska användas för att kunna nå fram till publiken. Men som helhet vill väl sällan teaterföreställningen åstadkomma/tillverka något helt specifikt. Jag undrar om forumteater vill det. När jag ställer frågor som ”Vilka strategier använde hon?” (se s.11), efter ett utbyte så är det väl snarast en techneriktad fråga? Den frågan skulle jag vilja ändra nu och mer undra över hur hon förhöll sig. Det tycker jag är mer fronetiskt (se s. 4 och s. 46). Eller kanske vill jag göra både och.

Forumteater har ju ett mål – att förhindra förtryck. Då är det väl något på förhand bestämt som ska framställas – det ickeförtryckande? Jag tror att forumteatergrupper ibland vill lära publiken att göra på vissa sätt för att uppnå vissa på förhand uttänkta sätt att göra – ibland på ganska tekniska sätt. Jag tror att också jag ibland medverkar till det, trots att det inte är vad jag i huvudsak vill. Som jag ser det, fungerar forumteatern bra när gruppen som spelar inte vet vad som ska, eller kommer att framställas – när det som undersöks tillsammans är *hur* vi kan handla. De handlingar vi då frambringar är inte på förhand bestämda, även om det är bestämt att de ska rikta sig mot att bryta eller förhindra förtryck.

När jag frågar Lisa vad hon tycker sig lära genom att vara med om forumteater så talar hon om en syn på livets situationer där hon ser dem som ett forumspel. Hon beskriver att hon i vardagen kan tänka att hon ska stoppa situationen och påverka det som händer.

Karin protesterar först när jag börjar tala om kunskap ”Jag tror inte att vi kommer med så mycket kunskap utan mer med en process”, säger hon. Pernilla svarar ”Fast kunskap är det ju ändå. En kunskapsutveckling blir det ju”. Vi samtalar lite om vems kunskapsutveckling vi talar om, är det publikens eller våra egna, eller vår kunskapsutveckling när vi sitter i en forumteaterpublik? När jag började tala om kunskap med Karin, Lisa och Pernilla så menade jag från publiksynvinkel, men det var inte självklart för de andra. När jag nu sitter och skriver, så vill jag se det som ett tecken på en dialo-

gisk kunskapssyn – att det inte bara är den ena som utvecklar kunskap hos den andra, vi utvecklar den hos och med varandra.

I den här delen av samtalet är jag dock nyfiken på vad vi har för blick på vad publik lär sig. Vi växlar mellan vad vi tror att publiken lär, och vad vi själva har erfarit att vi har lärt när vi har varit publik. Karin säger: Jag får kunskap om ”min egen reaktion, mina egna känslor i en viss situation och också kunskap kring olika sätt att hantera olika situationer. Och kunskap om olika karaktärer”. Lisa säger: ”Förhoppningsvis får de väl en gnista att ställa sig upp eller att känna att det inte är så farligt att ställa sig upp och att säga stopp. Jag tänker så, för det är så jag känner, för det är det forumteater har givit mig i mitt privata liv, att jag har blivit mycket bättre på att stå upp i lite olika sammanhang eller att säga ’Hur tänker du nu och varför’; det att det inte är livsfarligt att säga att jag håller inte med dig. Jag känner att det inte är livsfarligt längre och det tror jag är tack vare forumteater”. Senare säger Lisa om utbyten: ”Detta är inte farligt eller ja visst det är lite läskigt, men det är inte farligt, kanske som att hoppa i lite kallt vatten”.

Jag frågar Lisa om hon kan minnas tillbaka till någon särskild föreställning och vad hon minns att hon erfor. Jag förklarar att jag skulle vilja försöka få oss att iaktta vad vi verkligen kände att vi var med om, inte vad vi så att säga, tror att vi brukar vara med om. Lisa berättar: ”Jag kommer ihåg första gången jag var med om det, då vågade jag aldrig gå upp. [...] Jag tyckte att det var jättestarkt. [...] Jag hade velat gå upp – jag hade velat våga det. Men jag minns inte det som något misslyckande”. Jag frågar Lisa om hon kan komma ihåg att hon tog med sig något ut från rummet då när hon inte bytte ut? Lisa svarar efter en lång paus: ”någonting ändå trots att jag inte gick upp menar du?” Det leder till att vi samtalar om att risk finns att vi ser det som att bara den som har bytt ut är den som gör erfarenheter. Vi tror egentligen inte att bara den som har bytt ut lär. Vi samtalar kort om att vi ofta känner att flera som inte går fram på scenen känns mycket involverade och att deras engagemang påverkar oss.

Jag avslutar samtalet om kunskaper med att ge ordet till Pernilla som har suttit tyst ett tag, hon säger: ”Jag tänker att man får en struktur som man också kan applicera. Alltså det här med att det finns en förtryckare [...]. För mig var det en så'n uppenbarelse att ha en struktur som man ser i olika sammanhang. Då blir det lättare att gripa in. [...]. Hur ser maktbalansen ut finns det ett förtryck? Hur ser det i så fall ut? Det tror jag man får med sig, man får liksom ett sätt att få se [...].”

Jag tycker att vi har samtalat om kunskaper i flera plan. Både Lisa och Pernilla tycks använda forumteaterstrukturen som analysredskap i livets situationer. Karin kan ha en liknande tanke när hon talar om att man lär en process, men jag tror att hon talar om en inre process eftersom hon pekar på att hon lär sig om sig själv, om sina egna känslor och reaktioner och om olika karaktärer. När hon talar om att hon lär om karaktärer antar jag att hon menar att hon lär sig se hur andra är. Men allra

mest tycker jag att de – eller i synnerhet Lisa – betonar mod, ”en gnista att ställa sig upp” – att hon lär sig att bli, och vara, modig genom forumteatern. Att hon får mod att ge motstånd och ifrågasätta.

”Att hoppa i lite kallt vatten”, är kanske att ha mod att röra sig. Jag vill avsluta det här stycket med ett annat känt Kierkegaardcitat: *Att våga är att förlora förfästet en liten stund. Att inte våga är att förlora sig själv.*

Vad lärs genom dramapedagogik?

Forumspel brukar betraktas som en form av dramapedagogik. Den interaktiva delen av forumteater kan, såsom jag ser det, också betraktas som dramapedagogisk. Lisa, Karin och jag samtalade i förra avsnittet om vad man kan lära genom forumteater. Jag kommer nu att presentera och gå i dialog med vad några av dem som har skrivit om dramapedagogik – främst med riktning mot forumspel och forumteater – har skrivit. Vad skriver de att man lär sig genom att gestalta på det sätt som man gör inom dramapedagogik?²⁶

Mia Marie Sternudd är universitetslektor i pedagogiskt drama och filosofie doktor i pedagogik. I hennes avhandling *Dramapedagogik som demokratisk fostran*, som har präglat dramapedagogiken i Sverige mycket, står bland annat att dramapedagogisk agering, levandegör och fungerar menings-
skapande:

Dramapedagogisk agering utgörs av människor som tillsammans med andra skapar situationer som är fiktiva – det sker i en annan tid, på en annan plats och deltagarna är i en annan roll än den verkliga – med stöd av en pedagogisk ledare. Den fiktiva situationen skapas både inom människan med hjälp av fantasin och får näring i den yttre verkligheten av att flera människor agerar tillsammans. I situationen levandegörs begrepp, tankar, känslor och i kommunikationen används både människans verbala och icke-verbala uttrycksformer liksom konstnärliga symboler. I den kollektiva kommunikationen möjliggörs reflektion, lärande och en undersökning av medmänskliga situationer, där innehåll och konstnärlig form samverkar för att skapa mening. Arbetet är gruppdynamiskt och processinriktat i sin form (Sternudd 2000, s.34).

Sternudd sorterar dramapedagogiskt arbete i fyra perspektiv:

- Det konstpedagogiska perspektivet
- Det personlighetsutvecklande perspektivet
- Det kritiskt frigörande perspektivet
- Det holistiskt lärande perspektivet

---

²⁶ Jag presenterar främst tankar med anknytning till forumspel och forumteater hämtade från de svenska dramapedagogiska akademiska sammanhangen. Jag har tagit in en norsk dramapedagog, Eriksen, eftersom hon skriver om forumteater i förhållande till forskning. Jag har inte här skrivit om Engelstad – som är den i Norden som inom akademien skrivit mest om forumteater – honom kommer du som läsare att möta på flera andra ställen längs texten.

Byréus och Grünbaum är inte främst verksamma i akademiska sammanhang, men jag tar med dem här eftersom de båda på olika sätt har haft avgörande påverkan på hur dramapedagogik, forumspel och forumteater har utvecklats i Sverige.

I Sternudds uppdelning hör forumteater och forumspel främst hemma i det kritiskt frigörande perspektivet som har sitt fokus i att "bearbeta olika socialt och samhällsligt förtryckande situationer" (ibid s.96).

Sternudd pekar på dubbelheten som finns i det hon kallar dramatisk agering; på att den "finns i fantasin och i verkligheten, mellan det som är och det som inte är" och att "[i] ageringen samverkar dessa nivåer [...]" (2000 s. 33).

Här vill jag stanna upp ett ögonblick med dig som läser. Stanna upp och betrakta "det som är och det som inte är". Även det som dramatiskt ageras, är väl? Jag uppfattar också Sternudd som att hon menar att ageringen är till, men vill använda hennes uttryckssätt till att öppna min egen tankegång: En dramatisk agering är till, en text är till, en bild är till. Vi uppfattar, som jag ser det, att det är till exempel en bild av just ett äpple, eller just en iskristall (som den på essäns utsida) eftersom äpplet och iskristallen är något för oss. Men vi uppfattar också att det är bilder, eftersom bilder är något för oss. Jag tror att bilder av iskristaller och av äpplen kan skapa reflektionsmöjligheter om aspekter av äpplen och iskristaller (och även annat) som äpplet och iskristallen i sig inte skulle ge upphov till. En text eller en dramatisk agering är på två andra sätt, än bilder, representationer av företeelser. I mellanrummet mellan texten och det jag skriver om reflekterar jag. I den glipa som bildas mellan det som spelas och idén om motsvarande händelse som ett ickeavbildande skeende, skapas också utrymme för reflektion. Den reflektionen görs teaterrummet i ett gemensamt nu av personer som (tillfälligt) utgör en grupp.

När jag nu skriver om glipan så pekar jag främst mot glipan som ligger i att vi förstår att det vi ser spelat är en "bild" och samtidigt ett ickeavbildande skeende. Det jag här benämner som "glipan" är väl det "mellan" som Sternudd skriver om.

Också andra pekar mot glipor, eller öppningar, att lära genom: Anne Eriksen, förstelektor i drama vid Universitetet i Tromsø, riktar i sitt kapitel "Emosjoner i dressur – Forumteater i problemlösning og aksjonsforskning" blicken mot betydelsen av inlevelse. Hon skriver om identifikationen och inlevelsen som vi kan känna när vi ser teater. Eriksen hänvisar till en tidigare undersökning som hon har gjort tillsammans med Leming och lyfter lärpotentialen i öppningen mellan distans och inlevelse, mellan fiktion och verklighet (2009, s. 179). Hon arbetar inte bara med att låta människor se teater, i hennes artikel skriver hon om forumteater. Jag tänker mig att forumteaterpublik har identifikation på sätt som delvis är olik den man har i teater där alla i publiken ser på. Dels kan publikpersonen identifiera sig med föreställningens roller, dels kan hen identifiera sig med å-skådespelaren från publiken som ropar stopp, går fram och agerar. Vad av det som å-skådespelaren gör görs i det vi kallar verkligheten och vad görs i teatern? Någon kanske tycker att hen spelar en roll när hen går fram på scenen, men ibland kanske hen tycker att hen är bara sig själv som provar något. "Lärpotentialerna" lig-

ger som jag ser det, i att öppningarna som bildas ger rymd för reflektion; reflektionen kan vara artikulerad och/eller oartikulerad. Att vara i, eller anta, en roll i teater är att vara (minst) två, den man brukar vara och den man spelar i spelet. Mellanrummet mellan dessa kan användas till reflektion.

Fler har skrivit om vad man genom dramapedagogik lär eller utvecklar: Margret Lepp, dramapedagog och professor i vårdvetenskap och hälsa, har i sin avhandling *Pedagogiskt drama med fokus på personlig utveckling och yrkesmässig växt – En studie inom sjuksköterske- och vårdlärarutbildningen*, beskrivit arbete med dramapedagogik, däribland forumspel (1998). Hon kommer bland annat fram till att det dramapedagogiska arbetet ger det hon benämner som *grupputveckling, kunskapsutveckling, personlig utveckling* och *ambivalent utveckling*. Med grupputveckling avser hon den utveckling av till exempel trygghet och gemenskap, som sker inom gruppen som arbetar tillsammans med drama. När hon skriver om kunskapsutveckling betonar hon lärande om vård genom att gestalta fiktiva vårdsituationer. När hon skriver om personlig utveckling, använder hon exempel som ökad självkänsla, självkänedom och empati (ibid s. 194-197). I den ambivalenta utvecklingen beskriver hon kritik mot drama så som att deltagare uttrycker att det som görs i rollspelen inte är på riktigt, ”rollspelen [är] ändå bara [...] fiktiva” säger informanterna; de tror inte att det fiktiva påverkar det verkliga. Hon menar att detta egentligen inte är kritik eftersom deltagarna i efterhand ändrar uppfattning (ibid s. 200). Jag ställer mig något frågande till denna slutsats – jag finner det rimligt att deltagare verkligen är kritiska. Under den här textens första torsdag möter jag en deltagare som uttrycker kritik.

Österlind (se s. 41 i denna text), som är en av dem som tar ansvar för att sätta dramapedagogiskt kunnande på den akademiska kartan i Sverige, skriver att utvärderingar visar att kunskapande genom forumspel och forumteater medverkar till att man såväl överväger sina handlingar i större utsträckning som förändrar sitt handlande. I artikeln “Acting out of habits – can Theatre of the Oppressed promote change? Boal’s theatre methods in relation to Bourdieu’s concept of Habitus” diskuterar hon om, och i så fall hur, vi kan ändra vanor som är djupt förankrade i oss (2008).

Byréus (som är den i Sverige som har skrivit mest om forumteater och som etablerat benämningen forumspel, se också s.15 denna text) skriver att man med hjälp av forumspel ”kan analysera makt och förtryckets mekanismer och samtidigt pröva olika motståndsstrategier” (2010, s. 19), att spelen, trots att de inte främst handlar om individuella personers historia, kan vara källor till självkänedom (ibid, s. 20). Och hon skriver att forumspel tränar medkänsla, empati (ibid, s. 31) liksom att bryta ”stämningar av apati och håglöshet” (ibid s 21).

Till sist vill jag skriva om Anita Grünbaum som är en förgrundsfigur i svensk dramapedagogik. Hon har gjort en fantastisk insats för dramapedagogikens utveckling, bland annat för att hon har utvecklat yrkesutbildningen till dramapedagog och i många år varit redaktör och ansvarig utgivare för

DramaForum, som är en svensk tidskrift som vänder sig till verksamma med forumteater och till dramapedagoger. Hon har bland annat i boken *Dracon i skolan – Drama, konflikthantering och medling* (som hon har skrivit tillsammans med Lepp) skrivit om hur forumspel kan användas för lärande av konflikthanteringsteori och medling (Grünbaum & Lepp 2005).²⁷

Nu vill jag kort åter till Sternudd. Hon kallar reflektionen som sker i de dramapedagogiska sammanhangen för ”estetisk reflektion”. Hon anknyter till begreppet *tyst kunskap* och betonar med hänvisning till Courtney ”att det specifika med estetisk reflektion *inte* är att individen verbaliserar sina erfarenheter eller handlingar utan att reflektionen är relaterad till intuitionen och användandet av den fiktiva dimensionen där individen återskapar verkligheten” (ibid s. 16, min kursivering).

Eftersom hon skriver om *tyst kunskap* så söker jag upp Polanyis verk. *Tyst kunskap* är en översättning av engelskans *tacit knowing* eller *tacit knowledge* – termer myntade av Michael Polanyi (1891-1976) som var kemist och kunskapsteoretiker. Enligt den norska översättaren av Polanyis verk *The Tacit Dimension*, använder Polanyi i ursprungstexten *know*, *knowing* och *knowledge*. Översättaren pekar på att det inte går att skilja på när dessa ord används i aspekterna *att veta något*, *att känna igen något* och/eller *att använda verktyg* (Ra & Polanyi 2000, onummerad sida i inledningen).²⁸ Polanyi uppehåller sig i sin bok just vid olika aspekter av kunskap och hur de låter sig formuleras. Han talar i sig inte om översättningsproblematik, men jag börjar fundera. Jag tror att det är signifikant att den kunskap som svårligen låter sig formuleras eller formeras också är svåröversatt. Ett exempel på *tyst kunskap* som Polanyi tar är vår förmåga att känna igen känslouttryck i människors ansikten utan att vi för den skull exakt kan beskriva vad det är vi ser. Polanyi beskriver *tyst kunskap* som en kunskap som är personligt buren och som inte, eller som inte utan problem, låter sig formuleras (Polanyi 2000 s.16).

Tyst kunskap är en väletablerad metafor som ofta används inom den praktiska kunskapen som är det akademiska fält inom vilket jag gör min undersökning. Jag vill undra vidare.

Från den tysta kunskapens liknelser till värdet av att drömma

Jag dröjer. Hur söker jag? Jag är påverkad av några metaforer och liknelser som är i sving inom den praktiska kunskapen. Sökandet efter kunskap som sällan formuleras, kunskap som är eller tycks vara *tyst*. Viljan att undersöka och visa fram, så att blinda fläckar inte kvarstår som blinda. Men för att

---

²⁷ Här och på andra ställen är delar av texten delar som jag också använder i min bok *Praktisk kunskap i att förhindra kränkningar- rapport om dramapedagogiskt arbete med vårdpersonal* som jag har skrivit parallellt med mina studier på Universitetet i Nordland (Josephson 2011).

²⁸ Jag vill peka på att ordet *tacit*, förutom ”*tyst*”, också rymmer aspekten ”underförstådd” som går förlorad i översättning till svenskans *tyst kunskap* (på norska finns däremot *taus* som jag uppfattar är mer i överensstämmelse med *tacit* än det svenska *tyst*).

något ska höras måste annat vara tyst. Vi kan simultant ta emot mycket om det sänds på olika sätt, såsom med beröring, visuella-, auditiva-, eller kemiska signaler. Om allt detta skulle sändas med hjälp av ljud skulle kakofonin snarast göra att inga av de separata delarna gick fram. I det tysta kan det sagda framträda. Tyst kunskap kan vara kunskap som skapar förutsättning för uttalad kunskap. Tystnad är, tystnad är inte ett intet. Tystnad har och ger värde (se också s. 41). Ögat har en blind fläck, men också förmåga att fokusera. För att något ska kunna komma i förgrunden behöver annat utgöra bakgrund och det som skyms bakom det som är i förgrunden kommer inte att synas alls. Tillfälliga blinda fläckar är nog avgörande för att annat ska ges synlighet.

Blinda fläckar, tyst kunskap? Med vilka fler metaforer eller liknelser skulle sådan kunskap kunna beskrivas? För, efter att ha inlett det här stycket med att argumentera för att tystnad och osebära fläckar kan vara av värde, vill jag försöka avtäcka något av vad det kan vara som vi söker med de två metaforenas hjälp. Vilka fler metaforer kan jag tänka mig? Jag leker mig fram:

Dövhet för vissa frekvenser, de mycket höga, de mycket låga. Att använda den liknelsen pekar väl mot att vi förstår att aspekter finns som andra kan ta in, men inte vi själva. Att kunskap för mig ohörbar, ändå kan finnas. Metaforen visar mig att jag kan förstå att jag och vi har gränser som vi kan förstå finns, men som vi trots det inte kan överskrida. Så kan det väl ibland vara med kunskap, det vill säga att vi förstår att någon beskriver kunskap som vi inte förstår. Det vi förstår är att vi inte kan uppfånga vidden av det beskrivna. Oförmåga blir i detta fall skälet till tystnaden.

Att visa något i mörker skulle kunna vara en metafor för att kunskap finns, men att förutsättningarna att ta emot den inte ges. Om metaforen dövhet för frekvenser pekar på kunskap som vi inte kan nå, så pekar väl metaforen *att visa något i mörker* mer i riktning mot att personen som kan något, inte förstår hur hen ska göra detta något begripligt för mottagaren. Eller mot att hen som ska ta emot kunskapen inte skapar förutsättningar för att ta emot den. Eller att andra undanhåller förutsättningar för att göra något synligt – som till exempel censur från en maktapparat. Brist eller undanhållande av förutsättningar blir i detta skäl till tystnad – det kan framstå som blindhet, men det är en lögn; förmågan att se finns.

Oförmåga att uttrycka, men att ändå känna, viss smak är en metafor som för mig gestaltar att en del upplevelser inte lätt transformeras, till exempel görs till ord. Smakkunskapen finns, och kan överföras, men helst i befintlig form. Att något i sig inte är möjligt att framställa i den form talade eller skrivna ord är, utgör i detta skäl till tystnad, men inte till ”blindhet”.

Feromoner, lukter som påverkar oss fast vi inte känner dem. Feromonliknelsen kan väl användas likt de ohörbara frekvenserna, men med större betoning på att vi kan påverkas mycket, och på basala sätt, av det för oss ogripbara. Vi tar emot och driftshandlar utifrån feromoner, men utan att kunna formulera dem annat än med mätverktyg – verktygen som blir en förlängd förmåga att uppfatta och

medvetandegöra, men som vi inte har tillgång till i vardagen. Den kognitiva omedvetenheten utgör här huvudskälet till tystnaden, men man är inte ”blind” för det som tas emot.

Luktsinnets avtrubbning – oförmåga att känna lukt som näsan länge har utsatts för. Som metafor pekar luktsinnets avtrubbning i samma riktning som uttrycket blinda fläckar, men kan också rikta mer uppmärksamhet mot det att vi inte kan avtäcka den påverkan vi själva har. Vi har oförmåga att känna vår egen lukt, trots att den påverkar lukten i rummet. Liknelsen är delvis olik den om att fiskar inte ser vattnet de simmar i, eftersom den lukt jag har kan kännas av andra av samma sort som jag, men själv känner jag den inte. Liknelsen får mig att se att jag kan äga och ge av kunskap jag själv inte vet att jag har, att jag kan påverka med hur jag är utan att se att jag utövar denna påverkan – medan andra ser den. Den här liknelsen pekar mot det att man själv tror sig vara tyst, medan andra uppfattar att man talar. Man är blind medan andra ser.

Att lyssna till metaforen eller liknelsen på flera sätt kan nog göra att man får syn på aspekter man inte först såg: Lisa använder liknelsen kallt vatten, men kyla är något man erfar inte bara i absoluta mått. Det ljumma känns kallt om jag kommer från det heta och varmt om jag kommer från kylan. Hur har jag förmåga att se varifrån andra kommer? Om jag tror att det som är kallt för mig är det även för andra, kanske de inte får den utmaning de skulle behöva. Om jag har vant mig vid kyla så kanske det som är ljummet för mig är kallt för andra, och jag ger dem för stora utmaningar.

Liknelserna och metaforen ovan skulle kunna utgöra metaforer och liknelser för kunskaper som missas, som svårligen framställs, alternativt förvrängt framställs.

Vad ser jag när jag lyssnar? Vad hör jag när jag skådar?²⁹

Genom regnets droppar bryts solens ljus i till en regnbåge, det sorteras i sina beståndsdelar, eller kanske ändras snarare ljusets gestalt? ... grönt, blått, indigo, violett. *Indigo?* frågade jag min fysiklärare, *Vad är det? En färg man inte kan se*, fick jag till svar. Min barnhjärna blev hänfört ”en färg man inte kan se” kan *färg* och *inte se* förenas? Jag var betagen. *En färg man inte kan se* hade lagts till mitt funderande om att jag inte kunde veta om andra såg färg på det sätt jag såg färg. Vad är forskningens indigo? Begrepp, ord men ingen iakttagbar, lyssningsbar, gripbar företeelse? Vad är individuellt sedda färger? Jag kan aldrig förstå om jag tar emot just det du beskriver och inte heller om det jag

---

²⁹ När jag läser igenom min text och möter de här raderna igen kommer jag ihåg att jag under transkriberingen funderade över hur jag skulle göra med att en viktig del av det informanternas förmedlade föll bort när texten blev skriven. De, i synnerhet Karin, Lisa och Pernilla, gestaltade genom sina sätt att tala; betoningar, röstlägen, tempon etcetera. En del av deras rörelser lät sig skrivas som text, men när jag försökte skriva röstkvaliteterna så tyckte jag att orden jag använde blev så besmittade av min person.

Jag har hela tiden kunnat gå tillbaka till de filmade samtalen när jag har skrivit om vad de sa, så de känslotankar som dessa aspekter födde hos mig finns inbakade i mina tolkningar, men aspekterna i sig framträder inte med sina egna frekvenser.

beskriver kan tas emot. Jag får leva med den ovetskapen. Vad utgör den praktiska kunskapsforskningens regnbåge? Vari ligger svårigheter? I lockelsen att dela upp i olika delar fast det som då också sker är förändring av en gestalt på ett liknande sätt som forumteatern också alltid är gestaltning? Hur närma sig det man vet finns där, men som tycks osebart, det intuitiva, det som kan framställas genom exempel eller som ges över via härmning? Hur få syn på och uttala outtalade normer; mönster som vi utan att vi formulerar dem, uppfattar. Hur belysa olika aspekters relation eller de kunskaper som bor i våra kroppar.

Jag tror att jag vet, men det gör jag inte

Du tror att du vet, men det gör du inte

Jag tror att jag inte vet, men det gör jag

Du tror att du inte vet, men det gör du

Hur öppna för våra Heureka? De som kan bo i morgonens uppvaknande drömmande mellantillstånd. Är drömmandet ett indigo? Något som finns men inte finns, något som har benämning men inte riktigt gestalt? Drömmar finns, de är – de kan skapa. De kan frambringa. De har, och ger värde. En värdig värd rymmer rätten till mat, namn, dialog – och rätten att drömma. Liksom en värdig värd bör rymma drömmars ibland tysta dimensioner, bör kunskapssökande om världen rymma dessa dimensioner.

Att röra

Årorna rör vattenytan, genom rörelsen rörs vi fram över vattnet. Min systerdotter och jag rör i mån-skenet. Vi stannar upp och ser hur en droppe faller från årbladet ner i vattnet. Hon frågar mig om jag verkligen tror att människor påverkas av att vara med på en teaterföreställning. Jag stannar. Tror jag det?

Bauman hänvisar till Derrida och skriver att varje gång en människa dör så dör en värld med henne (Bauman 2007, s.53); det är lätt att hålla med honom när vi tänker på någon nära som har dött. Men det gäller också alla för mig okända dödar. Varje människa har påverkat världen för alltid. Varje liten händelse i ett långt liv påverkar. Varje litet liv som funnits inkastat i tidsligheten påverkar. Ögonblick rymmer olika lång tid.

Min systerdotter arbetar med barn i en skola. En lärare som undervisar sina elever i tre år har tid att påverka dem. De trettio eleverna påverkas under tre års tid. Våra teaterföreställningar pågår i två timmar, vi möter åttio personer. Nästa vecka möter vi ytterligare åttio. Jag tror inte att påverkan går att rakt av kvantifiera. Det finns ögonblick som lyser starkare än andra, där tid upphör, där rum blir oändligt, där alltet gnistrar in i mitt varande. För mig kan sådana ögonblick födas i dialog med natur, musik, lyrik, teater och ibland/ofte med ett du.

Varje föreställning är en droppe, en som urholkar sten, en som får bägare att rinna över. Droppen är del i vattenytan som gör att vi kan ta oss framåt. Ibland kan, för någon, droppen innehålla tidsrumsgnistrandet.

Vattendroppen som faller tillbaka från åran ner i vattnet märks, när den har förenat sig med vattnet, inte längre, men ändå var det motståndet hos just den droppen tillsammans med alla tusentals andra som var med och förde båten framåt. Oavsett om det var den gnistrande droppen eller en av alla andra droppar.

Att skapa teater är att sätta något i belysning.

Att reflektera om handlingar är att ge dem erkännelse.

Ljus reflekterat av månen, kan fångas upp av droppen som då gnistrar.

Avskaffandet av lagligheten hos apartheidsystemet berodde på många små handlingar och på belysning. Vi i vår ände av världen kunde bidra med att rikta ljuset mot att Mandela satt på Robben Island. Att vi visade att vi visste att han fanns bidrog. Systemet avskaffades med hjälp av en räckla handlingar. Även våra små vanliga droppar bidrog till att göra det möjligt att föra båten framåt. Inte bara Mandelas gnistrande insats bidrog. Ja, jag har en tilltro till att vi genom att tvivla, föra dialog och utforska handlande kan förändra också utanför teaterrummet även om själva forumteaterföreställningen bara varar ett ögonblick. En förutsättning för förändringen tror jag är att öppna till eller för det som är det fortsatta.

Onsdag två 2011 – katharsis, disciplinering och skrivande på näsor

I inledningen till min essä skriver jag att jag undrar om det jag gör ingår i en av samhället påbjuden disciplineringsapparat. Jag och mina kollegor samtalar här om aspekter av det. Jag skriver också våra funderingar om det att vi i forumteater dels har en egen vilja – till exempel en vilja att förhindra diskriminering av HBTQ-personer – dels har en vilja att vara i en process med publiken, där deras viljor är i centrum. Jag begrundar tillsammans med mina kollegor och texter, om och i så fall hur processen från forumteatern kan få fortsatt verkan efter föreställningen slut. Inledningsvis blickar jag mot det egna genom möten med andra.

Blick mot det egna med hjälp av att vara hos andra

Jag sitter långt bak i publiken i den svarta teaterlokalen. Runt om mig sitter kollegor från Grekland, Spanien, Tyskland, Portugal... Framför mig sitter kvinnor från de närbelägna bostadsområdena i norra Paris. En av dem ropar stopp och går som åskådespelare fram till scenen. Hon går in i spelet – hon spelar väninna till den kvinna som i spelet har blivit misshandlad av sin man. Väninnan hon spelar har just förstått allvaret i det som pågår. Åskådespelaren söker upp den våldsutsattas bror på hans

arbetsplats, hon berättar för honom det hon har förstått och frågar honom hur de tillsammans skulle kunna stödja hans syster.

Under någon timme utforskar publiken tillsammans med den franska forumteatergruppen hur man på olika sätt kan handla när någon i ens närhet är utsatt för våld i hemmet. Efter det gemensamma utforskandet öppnas för ett samtal som leds av en kvinna som är aktiv i en kvinnoorganisation som arbetar med att motverka våld i hem. Man pratar om lagstiftningen och vad den säger. Så drar hon ett exempel, jag minns inte vilket – kan det ha varit skolans plikt att anmäla om ett barn far illa? – där de i Frankrike skulle vilja ha samma lagstiftning som vi i Sverige har.

Jag har just kommit hem från Paris där jag varit tillsammans med mina kollegor i forumteatergruppen Breyta. Det var en sammankomst för europeiska grupper som arbetar med forumteater och feminism i syfte att motverka diskriminering, kränkningar, trakasserier, förtryck.³⁰ När vi möts i Paris, och i andra sammanhang där vi forumteaterverksamma från olika platser i världen möts, tycker jag mig se att vi använder arbetssätten på delvis olika sätt. En skillnad, jämfört med det svenska, är att flera av de föreställningar jag har varit med om från andra länder bland annat har till syfte att utforska hur lagen i aktuellt land bättre skulle kunna förhindra förtryck. Då och då framhålls som ovan, lagstiftning från de nordiska länderna som goda exempel. Men jag lever inte i ett samhälle fritt från diskriminering trots att lagarna ofta med internationella mått ligger i framkant. Trots relativt sett bra lagstiftning finns i mitt land förtryck på många sätt och i många sammanhang i samhället – ibland, kanske till och med ofta, utan att alla i situationen förstår att det pågår. Bland annat sker – trots ambitiös lagstiftning – diskriminering, kränkningar, trakasserier och förtryck i organisationer, skolor, i vården och på andra arbetsplatser. Både när lagstiftningen är bra och när den inte är det behövs kun-

---

³⁰ Jag har i min text ömsom använt orden kränkningar, trakasserier, diskriminering och förtryck. I den svenska likabehandlingslagstiftningen talar man om *kränkningar*, *trakasserier* och *diskriminering*. I TO-sammanhang används främst termen *förtryck*. I skriften *Allmänna råd och kommentarer För att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling* skriver Skolverket så här:

Kränkningar av barns och elevers värdighet kan förekomma i form av diskriminering, trakasserier eller genom kränkande behandling. *Diskriminering* innebär att ett barn eller en elev missgynnas,

direkt eller indirekt, av skäl som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller trosuppfattning, funktionshinder, sexuell läggning eller ålder.[---]

Kränkande behandling är handlingar som kränker barns eller elevers värdighet.[---]

Mobbning är en form av kränkande behandling som innebär en upprepad negativ handling när någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan skada eller obehag. *Trakasserier* är kränkande behandling som har samband med någon av de nämnda diskrimineringsgrunderna (Skolverket 2009).

Jag kommer i den fortsatta texten liksom tidigare, växla mellan dessa ord. Jag arbetar med alla dessa närbesläktade former av utsatthet – i mitt arbete särskiljer jag dem emellanåt, då enligt ovan. Ofta finns alla dessa aspekter med. I texten har jag funnit det för otympligt att skriva alla varje gång.

skap i hur man som person, arbetskollektiv och organisation kan medverka till att förhindra, stoppa och i efterhand ta ansvar för dessa förtryck.

Breyta har de senaste åren turnerat med föreställningen om likabehandlingslagstiftningen i skolan riktad till skolpersonal – det är den som spelas under den här textens första veckas måndag. Vi spelar en annan föreställning om hur samverkan, för att motverka att elever som riskerar att fara illa, kan utvecklas mellan polis, skola, socialtjänst och psykiatri – den som beskrivs under den här textens första onsdag. Vi spelar också föreställningar om genus samt sexualitet för skolpersonal på universitetet runt om i Sverige. Jag har som forumspelspedagog till exempel arbetat med kunskapande i bemötande för allmänläkare, hemtjänstpersonal och skolpersonal (se också s.15 denna text).

I mer än 70 av världens länder spelas forumteater (Ganguly 2010 i onummerat förord). I Indien finns gruppen Jana Sanskriti som hittills har nått ut till cirka 250 000 personer bara i Västbengalen (ibid). Ganguly skriver att forumteater kan ”script power within and outside us” och betonar att den kan generera kollektivt agerande i syfte att nå demokratiutveckling (2010, onummerat i förordet).³¹ Han betonar såväl makten inne i oss som den utanför oss. Jag har haft förmånen att följa Jana Sanskritis arbete. Där har jag sett till exempel scener som skildrar kastlösas situation, scener om uppgjorda äktenskap och korrupktion. Jag hade också förmånen att skriva om arbetet i kapitlet ”A moment with Jana Sanskriti and the world changes from one day to the next” (Josephson 2010 b). I boken skriver TO-verksamma från flera länder om sin syn på TO i förhållande till den indiska gruppens arbete. Företrädare för forumteater från olika kontexter, till exempel i olika länder, betonar olika aspekter av dess funktion, men jag tycker mig också uppfånga flera gemensamma drag. Augusto Boal, som är upphovsman till TO, var 2008 nominerad till Nobels fredspris. Han fick det inte och 2009 dog han, så han kommer inte heller att få det, men att han var nominerad säger något om den erkännelse dessa arbetsätt har rönt.

Innan Boal dog hade han bjudit in representanter från jordens alla delar till Rio de Janeiro. Han hann dö, men vi möttes ändå bland annat för att samtala om vad som är gemensamt, var gränserna går för det som ingår och det som ligger utanför TO, och vem eller vilka som kan bedöma det. Vi var två från Norden som deltog i konferensen. Gemensamt för de flesta konferensdeltagarna var, som jag uppfattade det, den ideologiska utgångspunkten – att läsa världen i maktrelationer; med förtryckare

---

³¹ Script - [...] substantiv 1 manuskript, manus 2 skrift, handstil; skrivstil 3 data. skriftligt prov 4 skript, manus · verb skriva manus [till] (Nationalencyklopedin)

och förtryckta. Jag uppfattade också som gemensamt en vilja att sträva efter att genom TO nå dialog i motsats till monolog.

Nu tillbaka till föreställningen i Paris. Den vände sig direkt till den förtryckta gruppen, eller kanske snarare till den grupp man kan tänka sig är utsatt för det forumteaterpjäsen skildrar – kvinnorna som bor i det närliggande bostadsområdet. Jag arbetar främst med personer som i sina yrken i sin tur möter människor som kan bli utsatta för kränkningar, diskriminering och förtryck. Jag tänker mig att de som jag möter ofta har valt sina yrken bland annat för att de på olika sätt vill medverka till att göra det bra för sina medmänniskor.

Sedan Augusto Boal dog pågår ett internationellt samtal, eller en kamp, om vilka som har rätt att definiera TO-fältet. Arbetsätten har utvecklats på olika sätt i olika länder och även inom länderna är arbetsätten olika. Man betonar olika aspekter såsom till exempel politiska, psykologiska, metodiska eller pedagogiska. Man arbetar med olika grupper av människor såsom barn och unga, hemlösa, kvinnor som är utsatta för våld i hemmet, människor som är verksamma i relationsyrken. Jag är, som jag ovan antyder, involverad i det internationella samtalet – eller kampen – om vad som kan räknas som varandes inom fältet för TO och vad som inte gör det. En av flera aspekter som diskuteras är huruvida det är riktigt att spela för grupper som inte i sig är de som är utsatta för förtrycket. Om jag senare fortsätter att undersöka hur vi i världen på olika sätt arbetar med forumteater så kanske jag kan undersöka bland annat detta. Men i den här essän går jag strax vidare med att i reflektion med kollegor och texter undersöka risken att genom uppdrag användas till disciplinering av andra. Den risken kanske är större när man arbetar med den som i sitt yrke möter utsatta än om man arbetar direkt med den som är utsatt.

Att skriva på näsan

Jag sitter med en avhandling i min hand. Den handlar om till barn riktad värdepedagogik. Jag bläddrar i den, forskaren som har disputerat har bland annat följt ett projekt som jag var inblandad i. Så finner jag några rader där jag känner igen en övning som jag har använt på metodstudiedagar för lärare (dagar när jag förutom att arbeta med forumspel med lärarna också har lärt ut delar av sätten att arbeta så att de kan använda dem i sitt yrke) och också skrivit om i en lärarhandledning. Men nu, jag förskräcks av det jag läser. Jag tror mig ha lärt ut en gestaltningsövning för att kunna föra reflekterande samtal om bland annat kroppsspråk. Men i avhandlingen beskrivs hur läraren som har gjort övningen i sin klass har bett barn gestalta en känsla och andra barn har fått i uppgift att gissa vilken känsla som visas. När barnen har kommit med förslag har läraren hävdatt att de har haft fel när de har sagt andra ord är det som ursprungligen gavs till den som gestaltade. Övningen har gjorts om till en fråga om rätt och fel. Jag skräms. Som jag ser det blir övningen i detta utförande snarare korrigerande

än reflekterande. I avhandlingen lyfter universitetslektorn i pedagogik Margareta Aspán att lärarna har det hon kallar en bristsyn på eleverna, att de ser det som att de ska lära eleverna något de inte kan – i det här fallet att tolka kroppsspråk (2009). Jag oroas – jag tycker mig se hur det jag givit ut har använts till en typ av reglering eller disciplinering. Medverkar jag till disciplinering i mitt arbete även i andra situationer?

Ett år spelade vi under den svenska forumteaterfestivalen vår föreställning om likabehandling (se s. 3 i denna text). Med i publiken satt en kollega som jag vet har mod att kritisera. Jag frågade henne efteråt om hon kunde bjuda mig kritisk granskning. Hon lyfte flera aspekter av det vi och jag hade gjort som hon tyckte var värdefullt, men hon sa också att jag då och då under föreställningen hade sagt ”är ni med” till publiken. Hon påpekade att det är ett uttalande som kan uppfattas som att publiken förväntas hålla med mig och forumteatergruppen. Jag hade inte sett det så. Jag tror att jag sa (och ibland hör jag mig fortfarande säga) så för att jag ville ha kontakt, få publikens respons. Men, det är inte orimligt att det jag gjorde snarast fick som resultat en publik som förväntades vara med på det vi ville från scenen. Vi vill förstås å ena sidan ha publiken med i aktivitet, men vi vill inte att det ska ske främst med utgångspunkt i våra behov, och vi vill uppnå dialog, inte överföra färdiga svar. Att ställa frågan om publiken är med kan dessvärre, om jag hårdrar det, göra att människor i publiken uppfattar det som att de förväntas lära sig att tycka som vi.

I båda de exemplen jag nu givit har jag, som jag ser det, om än utan att först förstå det, medverkat till att människor uppmanas till lydnad, men det är inte vad jag vill. Jag vill medverka till att vi går i riktning mot att utsatta grupper och individer inte kvarstår som utsatta. Jag vill medverka till att vi blir bättre på att avläsa situationer så att vi kan motverka kränkningar, diskriminering, förtryck – men är det det jag gör? Jag är nu i tvivel. Foucault skriver om samhällets formande av individer (se också s.38 i denna text). Han pekar på att formningen bland annat sker genom träning på att förstå vad som förväntas och träning på att handla i enlighet med dessa förväntningar (Foucault 2003, s.178-184). Tänk om det istället är denna form av (mild) maktutövning jag genom mitt arbete ägnar mig åt.

Föreställningen om likabehandling var beställd av Myndigheten för skolutveckling, andra föreställningar har varit beställda av till exempel Landstinget och Skolverket, – för vems skull arbetade jag då? Tillspetsat undrar jag: ingår jag i den typen av sammanhang främst i en samhällsapparat som disciplinerar lärare till laglydnad eller medverkar jag till att utveckla kunskap i att förhindra att elever behandlas illa? Är det givet att jag gör det ena *eller* det andra – kan jag göra både och? För att kunna reflektera vidare över det tar jag upp det i samtalet med Lisa, Pernilla och Karin.

En av de aspekter Karin pekar på är risken att lära ut ”politisk korrekthet”. Hon säger om deras föreställning att ”den [...] skriver på näsan”. Vi pratar lite fram och tillbaka om att deras föreställning har ett budskap som de inte sticker under stol med. Som jag uppfattar det är budskapet ungefär:

*HBTQ-personer blir i vårt samhälle på olika sätt utsatta för diskriminering bland annat förlöjligande kommentarer, generaliserande antaganden och osynliggörande och det är inte OK. Vi pratar om att forumteater är byggt så – å ena sidan kommer föreställningen med ett påstående, å andra sidan med en fråga till publiken. I det här fallet ser jag det som att frågan var: *Hur kan vi agera i yrkessituationer för att förhindra eller stoppa diskriminering av HBTQ-personer?* Som jag ser det pekar Karin i sitt uttalande om att föreställningen ”skriver på näsan” på att de när de spelar har ett öppet tydligt budskap. Att använda uttrycket ”skriver på näsan” tror jag pekar mot viss oro över att vara övertydlig. Karin vill betona risken med att lära ut ”politisk korrekthet”. Jag brukar inte tänka just i termer av oro över politisk korrekthet så jag frågar om den, vad det är, på vilket sätt den oroar. Lisa säger:*

Jag tycker att det är jättebra att vara politiskt korrekt om man med det menar att våga ta ställning att säga saker [...]. Det man är rädd för med det politiskt korrekta är om man bara har lärt sig, ‘så här ska man säga’ och så säger man bara det, och så tänker man något helt annat. Hon använder sina händer i en gest som om hon läste från ett dokument. Man bryr sig inte om att gå in i en process för att man kan redan säga de rätta orden. Jag vet inte, egentligen tycker jag inte att det är fel att säga de rätta sakerna, man bara hoppas att det plussas på med en process eller en tanke inne hos varje människa. Hon låter pekfingerarna röra sig som om de bildade ett rörligt framåtroterande hjul. Att ingen slår sig till ro med ‘jag är ju redan klar’. Hon håller händerna som en mur framför sig.

Inte heller jag tycker att det är tillräckligt att säga de rätta sakerna. Kan vi i forumteatersammanhanget göra något med risken att rätta saker sägs för att man vet vad som förväntas eller bör sägas, snarare än för att man själv hyser den åsikt man uttalar? Jag frågar Lisa om hon har något exempel från föreställningen när hon tycker att hon arbetade med det hon uttrycker som processen eller tanken inne hos en människa? Hon lyfter ett exempel, någon i publiken sa att det är väl OK att öppet visa sin sexuella läggning. Då frågade Lisa ”Jaha, vilken sexuell läggning tänker du på?” Kanske, eller förhoppningsvis ledde den frågan till att vi som satt i publiken funderade över aspekter som att en del av oss tycks med självklarhet visa vår sexuella läggning hela tiden utan att ens betrakta den som en sexuell läggning, medan andra av oss är mycket medvetna om att den egna sexuella läggningen i flera sammanhang inte ännu, med självklarhet, kan presenteras. Förhoppningsvis har en sådan tankeprocess antingen satts igång eller stötts. Det är ett exempel på vad Lisa avser med att hon vill medverka till processer inne hos människor.

Jag återvänder nu till Foucault och hans idé om samhällets också ”milda” disciplinering av medborgarna. Vi har en lagstiftning i Sverige som vill motverka diskriminering på grund av sexualitet och kön. Ändå förekommer sådan diskriminering och det finns människor som tycker att det inte är som det ska att vara queer, homo- bi- eller trans- person. Så om jag hårdrar det så skulle jag kunna

påstå att det forumteatergruppen gör genom sin föreställning är att ”undervisa” medborgarna till att tycka och verka i enlighet med lagstiftningen – vi riskerar att bli statens förlängda arm. Är det fel? Som jag ser det är det en mycket viktig fråga att ställa sig. Att nogsamt syna om det budskap man har blivit ombedd att sända är ett budskap man är enig i. Synandet bör som jag ser det göras oavsett om föreställningen går med eller emot lagstiftningens intentioner. Vi är oavsett om vi vill det eller ej involverade i världen skriver filosofen Hans Skjervheim; han gör en liknelse med de råttexperiment i labrynter som tidigare ibland gjorts av psykologiforskare för att studera råttors beteenden, han pekar på att vi när vi undersöker vår värld alltid själva befinner oss i labrynten, det vill säga världen som vi beskriver (2002, s. 29). Jag tror att Skjervheim skriver så bland annat för att peka mot att vi inte, på samma sätt som laboratorieexperiment studeras, kan studera det vi själva är i. Andra talar om att fisken inte kan se vattnet som hen simmar i. På sid 17 citerar jag Fleck när han skriver om oförmåga att se det som strider mot gestalten. Jag har tidigare skrivit om Gadamer (s.6), han betonar med sitt resonemang om verkningshistoria att vi alltid är påverkade av tidigare gjorda erfarenheter; han skriver: ”Vår förståelse kan kallas naiv eftersom vi begagnar begripligheten som måttstock, något som gör att det andra ses genom det egna i sådan grad, att varken det egna eller det andra kommer till tals [---]” och att ”*vara i historien betyder att aldrig kunna bli helt självmedveten*” (1997 s. 148, 149 kursivering i originaltext). Jag lyfter in dessa resonemang och liknelsen här för att jag menar att det också gäller när vi vill betrakta hur vi förhåller oss till det samhälle vi lever i. Kanske är det extra viktigt att ställa sig frågan om vilket budskap det är man låter det egna teaterstycket sända när det budskap föreställningen sänder är ett uttryck för värderingar som anlitar från samhällsapparaten vill att man ska sända. Jag vill också åter, med Foucaults hjälp, rikta blicken mot ytterligare en aspekt. I *Sexualitetens historia* skriver han hur avgörande han menar att det har varit och är att vissa saker ej får sägas (såsom ord för könsorgan till exempel), medan man förväntas sätta ord på specifika aspekter. Han pekar mot att man i bikten förväntades formulera inte bara handlingar som sågs som syndiga utan också det syndiga man tänkt, fantiserat och drömt och att detta fungerade som kontroll från maktapparaten (i det här fallet kyrkans) sida (2002, s. 46). Med tanke på vad Foucault med detta säger så kan det vi gör när vi (i maktapparaten tjänst) ber människor om att genom utbyten i forumteater formulera sig om vissa saker och att förtiga annat (såsom att inte säga rasistiska eller homofoba uttalanden) ses på ytterligare ett sätt. Vi kanske, utan att vi alls vill det, ber människor torgföra sina tankar, fantasier och drömmar på ett sätt som kan fungera som disciplinering av dessa. Då kan det att uttrycka sig på ett politiskt korrekt sätt (det vill säga att uttrycka det man inte själv tycker, men som man uppfattar som i samhället betraktat som rätt) vara ett sätt att skydda sig mot disciplineringen. Jag skulle kunna betrakta det som ett mycket klokt förhållningssätt, till exempel om

företrädarna för en diktatur iscensatte forumteaterliknande arbetssätt (jag har dock aldrig hört talas om att det skett).

Forumteater föddes i en diktatur. Forumteaterverksamma tog sig an kunskapssökande i syfte att motverka diktaturens förtryck av människor. Vi arbetar i ett samhälle där vi har lagstadgad påverkansmöjlighet, den typ av mer dold makt som ryms i vårt samhälle kan vara svårare att genomlysa.

Jag frågar Karin, Lisa och Pernilla hur de gör för att föreställningen inte ska gå ärenden som de inte vill gå. Lisa svarar att ”egentligen så gör vi ju den analysen i förväg alltså när vi bestämmer om vi vill tacka ja eller nej – det är det första steget. Andra steget är hur vi lägger upp spelet.”. Jag ställer frågor om huruvida vi gör rätt som låter oss anlitas av myndigheter – vårt arbete förväntas ju vara för de förtrycktas skull. Lisa lyfter att det inte brukar hända att elever eller hemlösa till exempel, ringer till en forumteatergrupp och ber om att bli stärkta. Vi börjar fundera gemensamt kring hur det kan vara i andra länder, Karin, Lisa och Pernilla har också varit verksamma internationellt. Vi finner flera exempel på att forumteaterverksamma vänder sig ut mot förtryckta grupper (kastlösa i Västbengalen, kvinnor i Palestina, hemlösa i London) för att fråga vilka typer av problem gruppen har och sedan gestalta dem. Forumteaterpjäsen skapas antingen tillsammans med personer ur den förtryckta gruppen eller inför en publikgrupp som består av personer som är kastlösa, kvinnor eller hemlösa (enligt exemplen ovan) som då bjuder på sina förslag till sätt att hantera situationerna. Vi tänker oss att det är vanligt att antingen en organisation eller teatergruppen, tar initiativ till att skapa föreställningarna och att pengar till detta söks från till exempel ideella organisationer eller från statliga medel. Det förekommer också grupper som får kommersiell sponsring, men det är inte sett med blida ögon av andra som är verksamma med forumteater. De pengar som Karin, Lisa och Pernillas grupp nu får betalt med är kommunala medel. De pengar som vi i Breyta fick betalt med, var statliga medel. Varken de eller vi hade sökt pengarna, utan kommunen och staten vände sig direkt till oss för att de ville att vi skulle spela för tjänstepersoner som i sin tur möter dem som är utsatta (i publiken sitter med all säkerhet personer som själva också är utsatta, men föreställningarna vänder sig till dem i publiken som personer som möter utsatta). Pernilla pekar mot vikten av att spela för dem som arbetar inom stat och kommun: ”Vi ska ju faktiskt kunna förvänta oss något av dem som är tjänstepersoner i vårt samhälle, av deras sätt att arbeta, av de åsikter de uttrycker”. Vi talar vidare om var pengarna kommer ifrån och Pernilla säger ”Det kan ju också vara ett sätt att utnyttja ett system som finns utifrån behov. Man kan [bara] använda det system som finns”. Jag håller med henne, vi är alla beroende av de system som idag finns, att få pengar från staten och kommunen kan vara lika rimligt som att få det från ideella föreningar. Men det kvarstår att det är viktigt att fundera över var gränserna går för vad man kan tänka sig att göra.

Man ska inte lägga sig och låta allt få en happy ending

Jag vill också fundera över ytterligare något från det samtal Karin, Lisa, Pernilla och jag hade. När jag frågade dem vad de såg som mål med det arbete de gör, så svarade Pernilla bland annat: ”Det kanske beror på sammanhanget, för jag tänker som nu idag, så kom de från olika arbetsplatser och möts, då är det mycket viktigare att de får en dag som de kan luta tillbaka på, att de kan nätverka, kanske söka stöd hos varandra, än att känna att ’jag gjorde det där utbytet idag [...] man vill ju att de ska gå därifrån och vara starka”. Och Karin sammanfattade vad hon vill att publiken ska känna när föreställningen är slut ”Vi vill lämna dem med hopp och energi, inte med ’det går inte’[-känsla]”.

När de säger de här sakerna så lyfter jag att Boal hade oro för det han kallade katharsis, att han inte ville att forumteater skulle leda till en befriande känsla. Han menade att den befrielsen riskerar att ge passivitet i handling till följd (se nedan). Lisa håller med om att det finns risker ”Om man lägger sig och allt blir happy ending då händer det” och pekar mot vikten av att de skådespelare som spelar de förtryckande rollerna ger motstånd. ”Han den där Pierre (en av de förtryckande rollkaraktärerna) han blir väl aldrig snäll. Jag ska känna att jag har stått upp och vågat, men inte att det kanske har löst sig”, säger hon och lyfter balansgången i gestaltningen, att det är viktigt att rollpersonerna inte ändras på överkliga sätt, men att de inte ska vara fullständigt opåverkbara. Men senare när jag igen lyssnar till det hon säger får det hon säger mig att fundera i flera lager. Som jag ser det så är vit-sen med forumteater inte att ändra människors personligheter. Jag vet inte vad Lisa tycker om det, men är glad över att hon sa det hon sa, för det erbjöd mig reflektion i det nu när jag möter hennes ord genom filmen och i transkriptionen.

Jag läser Engelstad (se s.56 denna text). I hans avhandling använder han litteraturvetenskapliga teorier för att undersöka forumteater. Han undersöker Boals poetik genom analys av struktur och funktion hos *Rainbow of Desire* och forumteater, han analyserar mötet mellan gestaltningen och motagarna och hur det som görs kan överföras till en social verklighet (Engelstad 2004, s. 29).³² Han studerar forumteater bland annat genom att betrakta föreställningen som om den vore text. Han utgår från vad Aristoteles har skrivit om tragedier och menar att Aristoteles i dessa såg skildrandet av handling som överordnad den av karaktärerna. Engelstad skriver att forumteater är ”en tekstsjanger som i särskild grad fokuserer på handling (ibid, s. 76). Också jag ser det som att vi i forumteater, genom gestaltning tränar på handlande, handlingsförmåga, och skapar handlingsberedskap. Engelstad skriver: ”[U]nder forum-delen [ska man] hovedsakelig være fokusert på *hvordan* tingene skjer” (ibid

---

³² poetik [...]dikt(konst)', av likabetydande grek. *poiētikē* ('te'chnē), av *poie* 'ō 'göra', 'dikta'), läran om hur diktverk är eller bör vara utformade (Nationalencyklopedin).

s. 81-82, kursivering i ursprungstext).³³ Karaktärerna analyseras inte som personer. Jag ser helst att jokern efter grundspelet ställer frågor till publiken som gör att främst vilka funktioner karaktärerna har i pjäsen analyseras (jämför ibid s. 85). Handlingarna hos den som spelar förtryckare kan påverkas genom att å-skådespelaren handlar på andra sätt. Kanske tycker Lisa och jag olika, det vet jag nu inte. Hennes ord har fått mig att nyansera och att tydligare se hur *jag* ser det. Jag vill i forumteater framförallt betrakta karaktärernas funktioner, inte se dem som att de är på specifika sätt. Jag ser det inte som att det vi tränar på är att ändra en tänkt essens hos en annan människa. Jag ser det som att vi söker kunskap om hur vi kan handla så att förtryck hindras.

Samtalet med Karin, Lisa och Pernilla tog en annan riktning, vi gick vidare med tankar om motstånd: Vi använder åter det att vi har sett forumteater i andra länder till att se på hur vi tycker att vi i Sverige gör. Jag tar ett exempel från en workshop i USA där den som spelade förtryckare nästan inte rubbade sitt sätt att vara alls och det tycktes trigga publiken till att pröva fler och fler sätt att agera. Karin tar ett exempel från en av föreställningarna hon såg i Palestina – hon tyckte att jokern snarast blev som en som tillsammans med publiken dömde om utbytena var bra eller dåliga, det kändes inte bra, säger Karin. Jag utmanar, jag frågar om det inte är bra att få träna sig på att man kan utsättas för att bli bedömd. Karin, Lisa och Pernilla börjar prata med varandra om att man nog skulle kunna vara lite hårdare. Lisa säger att man inte ska ”lägga sig och allt blir happy ending”. Men hon vill inte heller medverka till att publiken jämför individers förslag med varandra. Men ”att man ska känna ett motstånd och kanske inte heller att det löser sig”. Nu när jag sitter och skriver blir jag åter glad över de möjligheter till kunskap jag har bjudits både under samtalen med mina kollegor och det samtalen gör med mig i efterhand när jag går igenom dem igen och igen. Här vill jag stanna upp inför såväl dömande som motstånd. Jag börjar med tanken att döma utbytena. Karin tycker inte om att jokern tillsammans med publiken dömer utbytena, jag uttrycker att jag tycker något liknande tidigare här i texten i mitt resonemang om hur jag skulle ha kunnat hantera situationen i den brandgula skolcafeterian. Men Sokolowski (bland annat inspirerad av Aristoteles se s.21) skriver om vikten att reflektera över handlingarna som goda eller inte och i så fall goda på vilka eller vilket sätt (se s. 59). Jokrar ställer olika frågor till publiken efter utbyten. Lisa säger ovan att hon inte vill jämföra olika individers utbyten, jag håller med, det vill inte jag heller göra. Jag vill gärna samtala om element i utbytena som medverkar till att förtryck minskar eller hindras, det kan vara röstläget som åskådespelaren an-

---

³³ Det Engelstad kallar för forum-delen är den del av föreställningen när publiken medverkar genom att stoppa och pröva handlingar i scenerna.

vänder, hens sätt att stanna upp, något hen säger, hur vi kan känna att hen lyssnar, och inte minst att hen väljer att ingripa.

Katharsis och motstånd

Jag vaknar med ett ryck. I drömmen befann jag mig i en lägenhet, innanför dörren bredvid hörde jag hur hustrun blev misshandlad. Och jag gjorde inget. När jag vaknar ligger den obehagliga stämningen kvar i mig. Tänk, tänk om jag inte skulle ha mod att ingripa. Kan vi förbereda oss så att vi har mod att handla i verkliga ögonblick?

Jag tror att motstånd är viktigt. Jag tror att jag och många av oss som arbetar med forumteater i Sverige arbetar med vänlighet. Det tror jag är mycket viktigt, för jag tror att vänlighet metaforiskt talat kan smitta. Men, jag tror att det finns viss risk att jag i mitt arbete strävar efter att deltagare ska känna sig nöjda – en nöjd grupp är en lätthanterlig grupp. Handen på hjärtat – jag är beroende av att bli anlita och det är skönt att vara i trivsel. Jag vill att människor ska ha det bra, känna glädje, vara trygga. Men jag vill också ha mod att uppmana oss, att utmana oss, så att vi väljer att förändra det som är förtryckande. Jag vill göra det på värdiga sätt. Jag vill se upp med för mycket trivsel och jag vill fortsätta att avväga hur och vad jag väljer att göra

Jag tror att jag ibland kan riskera att vara naiv. Augusto Boal brukade ibland berätta liknelsen om hur man kan koka grodor: Man höjer temperaturen ett steg i taget. När grodorna börjar känna att temperaturen är för hög är deras muskler förlamade av värmen och de kan inte längre hoppa ur vattnet. En obehaglig, men viktig liknelse. Det är viktigt att beakta de små sakerna som man riskerar att gå med på så att man får syn på risken att man är på väg att kokas. Inte minst tycker jag att det är viktigt med tanke på den politiska utveckling som mitt land haft de senaste åren.

Boal jämför de grekiska tragedierna med Hollywoodfilmer i vilka hjältar gör heroiska insatser.³⁴ Hjältarna löser det som behöver lösas, publiken tittar på, men involveras, i hans ögon, inte tillräckligt. De fås, som han ser det, vare sig att fundera (över hur de i en motsvarande situation skulle handla), eller till att handla. Han framhåller att man i *Theatre of the Oppressed* inte passiviserar: "The rehearsal of an action is in itself an action, the practice of an action then to be practiced in real life" (Boal 1995, s. 72).

Engelstad skriver att forumteater i och för sig följer den aristoteliska formen med början mittparti och ett slut, men att berättelsen inte är låst och entydig och den inte avser att innehålla den *katharsis*, som aristotelisk teater brukar sägas rymma (2004 s.156-157). Forumteatern ska inte ge känslomässig

---

³⁴ Han brukade också prata om hur besvrad han var över hur TV i Brasilien sände såpoperor som han menade fick människor att bli passiva åskådare till som-om-liv, snarare än att leva och handla i sina liv.

rening (ibid, s. 77-82). Engelstad skriver att grundspelets ”hensikt er å vekke følelser og engasjement. Den avgjørende forskjellen mellom det boalske og det aristoteliske ’system’ ligger i hva som *videre* skjer med dette følelsesengasjementet” (ibid s. 158, citattecken i ursprungstext). Engelstad utreder därpå katharsis som är det Boal, liksom Brecht, pekar på som passiviserande i den aristoteliska teatern. Boal, inspirerad av Brecht, vill inte till katharsis som de menar är att leva ut eller rensa känslor på ett psykologiskt sätt.

De menar att teaterns betraktare då känner tillfredsställelse som leder till att de *inte* handlar. Boal liksom Brecht vill skapa teater som leder till handling i världen utanför teatern. Engelstad utreder att Aristoteles skriver om glädjekänsla i förhållande till tragedier, att tragedin först gör åskådaren rädd och när sedan det man fruktar löses upp, känner man glädje. Engelstad pekar på att det inte är säkert att Aristoteles menade katharsis som bara en känslomässig reaktion, han kan också ha menat det som ett lärande, eftersom Aristoteles kopplar lärande till känslor. *Katharsis* var också inom läkekonsten ett ord för laxerande – en rening, eller rensning (ibid s.158-161). Platon skriver, enligt Engelstad, om att rensa från omedvetande och Aristoteles kan ha avsett just denna rensning när han talade om katharsis; förmågan att inte låta känslor göra tankar grumliga, att kunna analysera (ibid). Aristoteles skriver: Tragedin är [...] en efterbildning av en allvarligt syftande, i sig avslutad handling av ett visst omfång [...]; en efterbildning genom handlande människor, inte genom berättande framställning, fullbordande genom medlidande och fruktan en *rening* av sådana känslor (Aristoteles 1994, s.32, min kursivering). Som jag uppfattar det, så skulle det kunna vara avgörande för handlande att först bli av med fruktan – att man genom reningen kan fatta mod att handla.

Min handledare Arnt Myrstad, professor i filosofi, och jag samtalar om att det är skillnad på att rena känslor och att ett teaterstycke renas från känslor. Kanske, ville Aristoteles, att katharsis skulle förhindra onödigt stora behov av att kontrollera sina känslor. Jag befinner mig nu i ett universitetssammanhang. Att vara verksam i olika sammanhang ger olika blick på vad som kan utgöra risker. Jag tror att avgörande för att forumteater ska fungera är att vi känner. När Lotta stoppar grundspelet som hennes elever spelar är hennes första fråga till publiken: *Känns det här bra?* I min inledande måndag skriver jag att en lyckad föreställning är när många i publiken byter ut, inte av plikt, utan av lust eller upprördhet. Kanske är en risk i universitetssammanhanget att känslor skuffas undan och kanske kan känslor i teatersammanhang ibland betonas på bekostnad av förnuft. Klokt handlande i förhållande till sammanhanget kan då vara att lyfta fram det som riskerar ges undanskymd plats. Jag har redan tidigare i min text pekat på att jag blir irriterad över att känslor och tankar separeras, att jag mer ser det som tankekänslor. Jag uppfattar det som att både Boal och Aristoteles ser värden i att teater rymmer känslor. Jag uppfattar det som att både Aristoteles och Boal värnar om känslor, förnuft och handling.

Boal ville att vi skulle kunna förstå att det förtryck som skildras kvarstår att lösa efter det att vi lämnar teatertrummet. Han pekade på att viss typ av teater kan fungera samhällsbevarande. Han skrev “[for] those who are happy with values of [the] society, obviously [...] catharsis is useful. But are we always happy with all of society’s values?” (Boal 1995, s. 72).

Ett gräl kan rensa luften. Efter en terapitimme kan man känna lättnad, känna befrielse från dåtidens bördor. Men jag tror att Boal pekar mot att förtryck i ett samhälle, och ett förtryckande samhälle, måste ändras genom handlingar i det förtryckande samhället. Och att forumteatern kan användas som förberedelse för att förhindra förtryck. Men om förberedelsen i sig känns för befriande så finns risk att resultatet blir en nöjdhetkänsla som förhindrar katalys av verksam samhällsförändring.

Kanske, eller förmodligen, använder Boal i sin argumentation *katharsis* och Aristoteles teatersyn, på sätt som Aristoteles inte avsåg att mena. Jag försöker inte avtäckta vad Aristoteles egentligen menade, det som står i hans texter kan förstås tolkas på många sätt. Viktigare för mig är hur vi förvaltar de möjligheter vi har i våra nu'n – att vi handlar i värdig dialog med varandra. Jag håller med Boal, Brecht liksom Engelstad att det finns risk att slutna, monologiska, känslomässigt förlösande verk konserverar – snarare än framkallar handlande.

Jag får syn på den svåra balansakten som ligger i att kunna ge motstånd på sätt som i forumteatersituationerna är värdiga och att ändå samtidigt ge motstånd så att vi verkligen stärker vår förmåga att hindra förtryck i livets verkliga situationer.

Torsdag två 2012 – hur gör man paus i en text?

I *Sofisten* låter Platon Sokrates fråga den gäst som just har anlänt ”Säg: när du vill klargöra en sak för någon, brukar du då föredra att själv diskutera frågan i ett långt inlägg eller brukar du diskutera med hjälp av frågor?” Gästen svarar ”Att samtala är lättast [...]” (Platon 2006, s. 248). Trots att Sokrates här säger ”klargöra en sak för någon” så låter gästen sig sedan i dialogen med bland andra Theaitetos själv överraskas. Han säger saker som ”Vid gudarna – har vi verkligen varit blinda [...] (ibid s. 254) och ”vid gudarna, min unge vän! Anser du detta möjligt? Kanske ser ni ungdomar på saken med skarpare syn än vi skumögda?” (ibid s. 271). Sokrates tycks under samtalet närvara i tystnad, han tycks ha överlåtit frågandet till gästen. Sokrates brukar vara den som ställer frågor – nu är det istället gästen som frågar. Platon låter gästen ställa klargörande frågor, som jag uppfattar det främst för logisk analys och syntes Till slut tycks Platon vilja sända ett budskap till oss läsare: att vi ska förstå att, och stå för att, vi inte alltid förstår (ibid s. 330). Jag slås av hur jag nu läser Platon med andra ögon än då jag läste honom första gången – jag tycker mer om honom nu.

Också forumteatern har budskap och ställer tillsammans med jokern frågor. Frågorna ställs i forumteatersammanhangen för att gemensamt undersöka handlingar och värden i syfte att kunskapa om hur vi kan förhindra förtryck. Liksom vi genom livet kan skapa möjlighet för att förstå mer och mer – men inte allt, kan vi uppöva mer och mer förmåga att bryta förtryck – men vi kommer inte att bli fullärda.

Om den här texten hade varit en forumteaterföreställning så hade den första veckan gestaltat ett dilemma och den andra veckan hade utgjorts av din och andras rörelser och röster. Idén om att klargöra hade nog funnits, men också viljan att tillsammans kunskapa, att skapa, inte bara söka kunskap. Kunskap om hur vi kan motverka förtryck.

Som joker hade jag ställt frågor, men jag hade också varit tyst.

Forumteater-text-situationen hade förmodligen givit mig som joker mer makt än dig och andra i läsarpubliken. Den hade jag kunnat använda i riktning mot maktfördelning. Jag hade med hjälp av frågor kunnat skapa rum för dina och andra läsares kroppars tankekänslor. Jag hade fått möjlighet att lyssna.

MEN

Vem och vilka har rätten att vara den eller de som formulerar frågor? Vilken makt tar sig den som ställer frågor? Hur kan frågor peka mot brist på makt? Hur ställs frågor? När ställs frågor för att den som frågar inte har egna svar? När ställs de för att den som frågar har egna svar. När ställs frågor för att den som frågar inte har tillit till sina egna svar? När ställs frågor för att den som frågar har en del egna svar, men vill få möjlighet att ta del av andra svar? Hur kan man verka i riktning mot att nya frågor ideligt ges möjlighet att födas – att inte bara de initialt tänkta frågorna får utrymme och ramar in?

Får jag? Kan jag? Vill du? Hur kan maktförhållanden visa sig i själva frågorna? Vem riktar sig frågorna till? Hur kan jag i mötet med dig tillbli som din likvärdiga partner? Hur kan du i mötet med mig tillbli som min likvärdiga partner? Platon låter Sokrates ta utgångspunkt i viljan att ”klargöra en sak för någon”. Boal och Freire skriver båda om att inte ge färdiga svar, om att ställa frågor för självbestämning (se s. 39). Är det likvärdighet? Är det likvärdigt att vilja att man själv ska klargöra för någon eller att den andra ska självbestämma sig?

Genom att ta distans finns möjlighet att inte låta sig styras av en texts villkor och premisser, skriver Engelstad. Jag är inte säker på om det är möjligt, men önskar att jag kunde ge rum för dig att ”möte teksten fra en position utenfra og därigjennom bli dens likeverdige partner i dialog” (Engelstad 2004, s.128).

Jag tror att likvärdighet kan finnas när jag faktiskt undrar. När du som det du är och ser dig som, möter mig som den jag är och ser mig som. När jag som det jag är och ser mig som, möter dig som den du är och ser dig som.

I dialog.

Går det via skriven text? Hur får jag del av dina svar? Hur får jag del av dina frågor? Vilka frågor har du?

Det här är inte rader utan text

Fredag två 2012 – med blick mot forskning

Kravet på kvalitet i forskningen kan klargöras genom ett antal allmänna principer som också är erkända inom forskarsamhället. De har också diskuterats och motiverats ingående i vetenskapsteoretiska arbeten och metodböcker. Olika förutsättningar och utgångspunkter för en studie måste göras tydliga och motiveras. Projektet bör ha ett tydligt syfte att besvara eller belysa vissa intressanta frågor som också ska formuleras klart. Metoder som används ska kunna förklaras och det bör kunna visas att man med dessa metoder skulle kunna nå ett svar på de frågor som ställs. Metoderna ska hanteras korrekt och kompetent. [---] Men kvalitetsaspekten innehåller också sådant som vetenskaplig fantasi och originalitet. Att ett projekt är nyskapande och innovativt i något avseende bidrar i hög grad till dess kvalitet (Hermerén m.fl. 2011, s. 40).

Det står att läsa i Vetenskapsrådets 131 sidor långa skrift om god forskningssed som bland annat berör etiska förhållningssätt. Det är inte i en text som denna möjligt att genomgripande diskutera allt som vetenskapsrådet lyfter i sin gedigna skrift, men jag vill gärna formulera några av mina egna tankar:

Vad är forskning? Jag tycker att forskning ska vara olika saker beroende på vad som beforskas och jag tillhör dem som blir irriterad när forskare inom humaniora och samhällsvetenskap polemiserar med forskare som är mer intresserade av att söka empirisk mätbarhet liksom jag också blir irriterad på det omvända. Jag undrar vad det leder till att så mycken text ägnar sig åt att jämföra den kvalitativa forskningen med den kvantitativa. Riskerar vi inte genom detta att dels befästa den tänkta dikotomin, dels befästa den kvantitativa forskningen som den mer egentliga? Som jag ser det finns plats för många sätt att skåda och beskriva världen; inom forskning är jag själv mest intresserad av de kvalitativa sätten.

Professorn i idéhistoria Bernt Gustavsson hänvisar till vetenskapsfilosofen Mario Bunge som beskriver vetenskapernas inbördes förhållande som att de har olika nivåer. Den enklaste ser han som fysiken som förklarar vekligheten med lagar, därefter ser han den kemiska nivån följd av den biologiska. ”Grundtanken hos Bunge är att det för varje nivå i verkligheten tillkommer ett antal egenskaper som inte finns på den enklare nivån. Komplexiteten ökar i och med att nya egenskaper tillkommer. Olika nivåer förutsätter [...] skilda metoder för att undersöka dem med, eftersom de bygger på olika grader av komplexitet” (Gustavsson 2000, s.94.). Det är ett resonemang som jag håller med om, jag menar liksom även Gustavsson framhåller, att man ifall man använder metoder från en nivå för att söka kunskap i en annan riskerar att nå en reducerad bild av det som studeras. Bland det första jag studerade på universitetet var matematik. Matematiken är ett sätt att beskriva eller snarare bevisa. Matematiken utgår från ett antal axiom som sedan används för att bevisa samband. Fysiken beskriver som jag ser det något mer av världen med hjälp av matematiken, ofta

med tillägg av empiri. Att undra över vad som ryms i människors handlande låter sig inte göras med uteslutande matematik, fysik, kemi, biologi, inte heller räcker psykologi eller sociologi, människans handlingar i världen är alltid mer. Det som ryms i handlingarna ser jag som undflyende och föränderligt. Jag ser det som beskrivbart, men inte möjligt att lägga fast.

Är den undersökning jag har gjort utförd med en kvalitativ metod? Ja så som jag ser det så menar jag att den är det. Min syn på kvalitativ metod är att den beskriver och visar, snarare än bevisar.³⁵ Att den specificerar snarare än generaliserar, att den söker se tillvaron, livsvärlden som den visar sig, varat som det visar sig för den som ser snarare än som något tänkt egentligt att finna. I mitt utforskande finns jag själv med som ett subjekt som utforskar vad jag uppfattar och också vad andra subjekt (Lotta, Sara, Karin, Pernilla och Lisa) berättar att de uppfattar.

Jag har utforskat mitt yrke inifrån det som är min egen verksamhet. Vad hade en utifrån seende forskare valt att ta med? Antagligen inte samma aspekter som de jag valt – även om en del nog också hade varit desamma. Jag tänker mig att yrkeskunskap ligger i olika lager hos oss som praktiker och kanske hade en person som sett mig och talat med mig valt de lager som ligger ytterst – de som jag har vana att formulera mig och samtala om. Såsom till exempel användande av namn (jag återkommer till det nedan). Men hen skulle också kunna ställa frågor hämtade från sitt tankekollektiv till mig och i glipan mellan våra tankekollektiv skulle andra aspekter än de jag lyft, framträda. Som inifrån-forskare tycker jag mig kunna fördjupa och formulera kunskap från lager av yrkeskunskap som det tar lång tid att få syn på. Jag gör det genom att stanna upp och öppna, och genom att iaktta och ställa frågor. Jag menar att jag kan göra iakttagelser som utifrånforskaren inte skulle ha tillgång till. Min kunniga blick kan se frågor att ställa till praktikern som också är jag. Min kunniga blick gör kunskap synlig. Med min kunniga blick kan jag också få syn på min okunskap. Den okunniga delen av min blick missar både kunskap och okunskap. Genom att inte intervjua, utan istället vara i samtal med Lotta, Sara, Karin, Pernilla och Lisa där också de ställde frågor, har jag försökt ta hjälp av deras kunniga blickar för att se mer än jag ensam kan se. Jag har förstås också fått kunskaper genom det de har berättat om som praktiker.

Skrivandet i sig är för mig del av undersökandet. Mitt skrivande pågår också när jag inte skriver. Jag har alltid mitt lilla block i fickan och antecknar när tankar plötsligt kastar sig in i mig; det är så det känns – de kastar sig in. Genom skrivande reflekterar jag och belyser vad jag har gjort, vad jag har tänkt, vad jag har kommit fram till, hur jag då har resonerat och mot bakgrund av vad. Jag strävar

---

³⁵ Jag undrar om *att bevisa* på svenska är mer positivistiskt än ordet är på norska. Vi saknar ordet bevissthet och jag funderar på om konnotationerna hos termerna *bevis* och *bevissthet* influerar varandra..?

efter att ge rättvisa till det som Lotta, Sara, Karin, Pernilla och Lisa gav uttryck för. Jag gör så gott jag kan. Jag eftersöker å ena sidan ett transcenderande, ett överskridande – söker förstå vad någon annan förstår, å andra sidan försöker jag förstå vad jag själv förstår. Förutom att texten när den skapas av mig utgör en reflektion så gör texten som produkt det möjligt för dig som läsare att se på det som jag framställer. Texten visar min synvinkel i den tid som finns i mitt nu.

Texten om det som jag har kommit fram till, bland annat genom mina samtal med Lotta, Sara, Karin, Pernilla och Lisa, har ambitionen att göra genomlysning av hur jag gick till väga möjlig. Jag skriver fram mitt eget reflekterande om det egna och jag försöker också skriva fram vad som är mitt eget reflekterande i anslutning till det jag skriver om det de sa. Det att redovisa hur man har gått tillväga för att finna de resultat man har funnit menar jag är avgörande för att något ska betraktas som forskning.

Nielsen skriver att erfarenhet inom antropologi till sin karaktär inte är politisk eller konstnärlig och låter det utgöra en grund till att den kan ses som vetenskaplig (Nielsen & Brottveit 1996, s. 219). Han skriver vidare om de antropologiska avhandlingar som skrivits på universiteten (ibid) och jag börjar fundera på om inte normen för det som kan betraktas som vetenskapligt bland annat ofta utgörs av att något är skrivet inom just universitetets ram. Jag tycker inte att kriterierna att något inte är litteratur eller konst samt att det är skrivet på ett universitet är tillräckliga kriterier för att något ska utgöra forskning. Jag föreställer mig att forskning, liksom annat, är/blir till i relation till något annat vi jämför med. Beskrivningen av företeelsen forskning blir då beroende av det den jämförs med. Jag går vidare med funderingar om vilken uppgift jag tycker att forskning ska ha.

Jag tänker mig att en av forskningens uppgifter är att – genom att vi ställer tidigare oställda frågor eller för att vi besvarar gamla frågor på nya sätt – belysa något i världen med ett nytt ljus, att forskning kan få oss att förstå, se eller gripa företeelser på sätt som tidigare inte har varit möjliga. Ofta kan det som begrips ställa oss inför nya frågor. Forskningen vill ett avtäckande. Även till exempel skönlitteratur och konst kan ta sig an just den uppgiften. Det kan förstås vara så att man genom sin belysning inte finner något som ser ut på ett annat sätt än det som tidigare redan har synts. Ibland kan det bero på att forskaren inte kunde ta in, fånga eller belysa det nya som framkom – kanske för att forskaren inte var beredd att gå in och göra erfarenheter i ett nytt rum (som en liknele beskrivet) och komma ut som en annan, något som professorn i filosofi Anders Lindseth betonar i sin föreläsning (2010). Det kan förstås också vara så att forskaren faktiskt ser samma sak för att samma sak finns att se – även om jag ser det som nästan omöjligt i kvalitativ forskning – då blir väl resultatet av forskningen snarast ett sätt att fastare lägga det som redan tidigare har uppdagats.

Forskaren kan innan hen börjar inte veta om något nytt framträder eller ej, men jag tror att en klok forskare kan öppna sig för det nya, för osäkerheten, tvivlet och undran. Jag tror att blickandet i sig är

del av min möjlighet dels till lärande nu, dels till att utveckla vanan att blicka som jag kan ta med mig för att kontinuerligt kunna utveckla mig i mitt utforskande. Jag hoppas och tror mig vara på väg. Det jag vet, är att jag har ändrats – det är inte helt lätt.

Essäns frågeställningar

I min essä dryftas många frågeställningar; vetenskapsrådet vill av mig att jag ska formulera dem och det vill jag också göra.

Några frågeställningar hade jag med mig när jag inledde skrivandet av den första veckan, till exempel: Vilken techne och fronesis ryms i min joker- och forumspelspedagogverksamhet? Hur framträder makt i mitt yrke?

Andra frågeställningar föddes i det att jag närmade mig min yrkestillvaro genom skrivandet, till exempel: Hur handlar jag i mitt yrke värdigt och klokt? Vad ger utforskande genom textskrivande i förhållande till utforskande genom forumteater och forumspel? Vad görs iakttagbart med hjälp av skillnaderna mellan dessa former för utforskande?

Inför vecka två hade jag också på förhand undringar, till exempel: Ingår mitt arbete i en samhällsapparat som ett disciplinerande till laglydnad? Jag och vi arbetar med kunskapande för att förhindra kränkningar, diskriminering och förtryck; hur handlar och resonerar jag och vi, och hur förhåller jag och vi oss när vi gör det?

Också under textens andra vecka föddes frågor längs textens väg, till exempel: Vad kan ögonblick tillföra? Vad är, och gör handling?

Längs essäns stig finns fler undringar: Sänder forumteater budskap? Om ja, vilka och vilka risker finns i anslutning till detta sändande? Finns samband mellan innehåll och form? Om ja, hur? Är förändring möjlig? Kan förmåga att möta ögonblick utvecklas? Hur? Vad rymmer reflektion? När och hur gagnar motstånd ökad förmåga att stoppa förtryck? Hur kan mellanrum verka? Hur kan man förstå att fråga frågor?

Essäskrivandet har varit ett sätt att genom skrivande genomföra undersökandet i sig, samtidigt utgör essän en framställning av mitt undersökande. Texten rymmer fler frågor än dem jag här ovan presenterar. Jag tror att det ligger i essän som form att den har som ambition att öppna för mer, snarare än att ge avslutade svar. Jag hoppas att frågorna och öppningarna framträder under läsningen – som jag ser det låter de sig inte helt lyftas ut från textens helhet.

Jag tycker mig ha erbjudit reflektion om yrkets mening. Genom undersökningen har jag djupare insett värdet av att möta andra i nu och att det mötet rymmer att jag (och du) inte kan veta vart vi är på väg. Genom undersökningen har värdet i att jag genom mitt arbete får möten med många olika

tankekollektiv framträtt; värdet av att ofta, och på olika sätt, ”gå in i” den kunskapsframkallande glipan mellan de andras och mitt tankekollektiv.

Jag har utrett yrkesutövningen i förhållande till olika syn på kunskap. Jag har med mina kollegors hjälp kunnat sortera och formulera kunskap i anslutning till forumspel och forumteater: Att arbetsätten ger kunskap i att se maktrelationer. Att arbetsätten ger uppmärksamhet på att vi är i processer. Att arbetsätten kan erbjuda utveckling av mod.

Att utforska mitt och vårt arbete med hjälp av skriven text har gjort det möjligt för mig att formulera något om skillnader i att utforska företeelser på olika sätt. Det har lett till ett filosoferande om skillnader vad gäller tid och tidslighet, liksom om form i förhållande till innehåll.

I undersökningsprocessen har den jag är, ändrats: När jag ser på mig så har jag nog å ena sidan alltid varit en filosoferande person, men jag hade å andra sidan, inte läst mycket filosofi. För att utveckla mig i yrket har jag tidigare snarare läst psykologi, skådespelarkonst, didaktik, pedagogik och samhällsdebatt. Jag har förr bara kikat in lite i de filosofiska texternas rum. Nu har jag vågat mig in. Det är omvälvande. Jag blir osäker, och jag gläds. Filosofin och att vara i skrivprocessen har fått mig att ställa frågor som jag tidigare inte kunde ställa.

Jag har genom undersökningen och texten belyst, vänt och vridit på etiska ställningstaganden, dels i anslutning till konkreta situationer i verksamheten, dels i relation till beställare, uppdragsgivare och samhälle. I mötet med deltagare och publik tycks varje ögonblick rymma intuitiva och/eller medvetna etiska överväganden. Genom undersökningen har det blivit tydligare för mig att jag har en vana att inom forumteaterns ram möta vissa av dessa ögonblick, och att jag har förmåga att möta dem klokt. Men, det har också blivit tydligt att ramen (min vana) kan göra mig blundande inför att det i ett faktiskt nu, då och då är ett annat, och oväntat, överraskande, skeende jag möter. Vad gäller det, har undersökningen fått mig att tydligare få syn på att jag, om jag i dessa ögonblick klarar att öppna mina ögon, får möjlighet att i nästkommande situation se mer än jag tidigare kunde se. Jag förändras och blir mer än jag var. Och kanske gör jag också för andra möjligt att uppdaga?

Jag återkommer till fler än mer filosofiska lärdomar senare i essän (se s. 101), men vill nu först reflektera om etiska överväganden i själva undersökningen.

Övervägningar kopplade till etik

I delar av den här texten, särskilt under den första veckan, skildrar jag dilemman som jag själv har mött i mitt arbete. Dilemmasituationerna rymmer möten med andra personer. Jag har avidentifierat personerna. Ingen som inte själv har varit med i situationen i fråga, ska kunna förstå vilka personer jag skriver om. Detta gäller dock inte mina kollegor i teatergruppen. De har innan jag införde texten där de är med fått läsa den, när något av deras namn står, så är det deras eget namn. Informanterna

som jag samtalar med under den här andra veckan i essän har alla sina egna namn. De är inte avpersonlifierade. Efter samtalet med Lotta och Sara sa de uttryckligen att de ville stå med sina egna namn och jag valde att tillmötesgå det. Namn var ett av de samtalsämnen som Lotta, Sara och jag ägnade ganska lång tid till under själva samtalssituationen (även om jag inte hittills har tagit med det i den här essän), till exempel hur vi på olika sätt ser på användandet av namn i arbete med forumspel. Vi utredde för att nämna något, hur den som leder arbete använder sin makt (reglerande och omtänksam makt) genom olika sätt att använda deltagares namn. Genom tilltal med personers namn kan deltagarna få eller undanhållas tillgång till makt. Ett exempel på det är hur talutrymme fördelas, det sker ofta via användande av namn.

Namnanvändandet har påverkan också i utforskningssammanhanget och här vill jag nu gå vidare: Jag ser det inte som en slump att Lotta och Sara ville att deras namn skulle användas i den här texten. Jag bad dem inte motivera varför – det skulle jag ha kunnat göra. Det kan finnas flera skäl till att informanter vill stå med namn. Jag återkommer strax till resonemang om detta. Efter det att jag hade samtalat med Karin, Lisa och Pernilla frågade jag dem per mail ifall de ville eller inte ville att jag skulle använda deras riktiga namn. Efter att ha tänkt efter svarade de en och en, och alla ville de att jag skulle använda deras riktiga namn. Eftersom de svarade så, så har jag funnit det mest etiskt att också göra så. Men jag finner inte detta självklart. Ett av de problem jag brottades med i förhållande till Karin, Lisa och Pernilla var att Sara och Lotta redan uttryckligen hade bett om att stå med egna namn. Det ledde till att jag funderade över hur jag skulle ställa frågan till Karin, Lisa och Pernilla. Om jag skrev att Lotta och Sara ville stå med sina egna namn så skulle, tänkte jag, det kunna utöva påtryckning på Karin, Lisa och Pernilla. Om jag inte skrev det så skulle jag ha undanhållit information som de kanske skulle ha velat ha för att fatta sitt beslut. Jag valde att skriva att Sara och Lotta ville stå med namn. Vidare funderade jag på hur jag skulle göra så att det var tydligt att var och en skulle fatta beslut om huruvida de ville stå med eget namn eller inte. Men jag insåg att de i detta val var mycket beroende av varandra. Om två av tre framträdde med namn så skulle ju många förstå vem den tredje var i alla fall. Men, det är också så att många som arbetar med forumteater i Sverige oavsett hur jag och de valde skulle förstå att de jag intervjuade var just Karin, Lisa och Pernilla – jag skriver ju om en föreställning som de spelar och som människor kommer och ser. Jag tycker inte att det är helt självklart att tillmötesgå att informanter³⁶ vill att deras namn ska skrivas ut i essän eller uppsatsen som beskriver undersökningen och dess resultat.

---

³⁶ Först skrev jag hela tiden ordet informanter inom citattecken bland annat eftersom jag stördes av att ordet pekade mot att det mina samtalspartners gav mig skulle vara uteslutande information. Men, vid omläsning tyckte jag att skrivsättet ”informanterna” snarare gjorde att ordet framhövdes, varför jag tog bort citattecknen.

Påverkades min undersökning av att de ville stå med namn? Varför vill en informant stå med namn? Jag kommer inte fullödigt svara på dessa frågor men vill peka i några riktningar:

Inom de normkritiska sammanhangen finns en norm (skratt, normer finns förstås även i de normkritiska sammanhangen) att sträva efter att inte se sig som representant för en grupp eller kategori av människor; att i sammanhang där man riskerar att ses så, markera att man är en av alla som alla är individer. Att använda sitt eget namn är ett sätt att visa detta. Informanter kan också vilja stå med namn för att det kan gagna dem, det kan till exempel ge dem gott renommé som i sin tur kan leda till uppdrag. De kan vilja stå med namn för att de tycker och önskar att människor inte ska behöva dölja sig, i en tro på att öppenhet i känsliga situationer leder till att tabun inte kvarstår som tabun, och att man kan medverka till den möjligheten genom att själv vara öppen. Nu ska jag tillägga att jag inte tror att de samtal vi har fört har varit inne i specifikt tabulagda ämnen, men jag tror trots det att viljan till öppenhet kan ha med det att göra.

Jag inser att namnanvändandet kan ha påverkat undersökningens resultat. Informanterna kan till exempel i större utsträckning än annars ha velat framställa sig i en god dager. Kanske ville de framhålla något och kanske undanhöll de något och det har i så fall påverkat undersökningen. Jag fick känslan av att de informanter jag mötte månade om att öppet reflektera och tror att det att de ville att jag skulle använda deras egna namn i liten grad har påverkat undersökningens resultat. Men detta ställningstagande, liksom alla ställningstaganden, påverkar förstås min undersökning, liksom alla undersökningar påverkas av de ställningstaganden som görs.

Jag filmade elever i arbete med Lotta. Jag gjorde också för säkerhets skull en bandupptagning med främst vad Lotta sa under lektionen. Innan jag filmade (och spelade in) hade jag skickat en lapp till Lotta så att eleverna och vårdnadshavarna till hennes ickemyndiga elever kunde ge (eller avböja) sitt samtycke till filmning av deras lektion. Lotta ombesörjde detta – en sådan lapp gick också ut till vårdnadshavare och elever i Saras klass, men det besöket blev dessvärre inställt.

I de fall jag refererar från lektionsfilmen så använder jag inte elevernas riktiga namn.

Jag närvarade och antecknade under en föreställning som Karin, Lisa och två andra skådespelare spelade inför en publikgrupp i vilken också Pernilla satt. Jag kontaktade innan dess, i flera omgångar, de uppdragsgivare som beställt föreställningen eftersom jag gärna vill filma den (för att arbeta på ett liknande sätt som i samtalet med Lotta och Sara). Uppdragsgivarna ville inte att föreställningen skulle filmas, men hade inget emot att jag antecknade. Jag valde då att ändra till detta tillvägagångssätt. Jag presenterade mig för publiken och berättade att jag skulle sitta och anteckna under föreställningen och att det skulle utgöra underlag för det samtal teatergruppen och jag senare skulle ha.

Karin, Lisa, Pernilla och jag samtalar i ett skede om det som en av de andra skådespelarna, Joakim, gjorde under föreställningen. Vi använde när vi samtalande hans namn. Jag kontaktade i efter-

hand honom och frågade hur han ville att jag skulle skriva i den här texten. Också han ville att jag skulle använda hans eget namn.

Det att jag filmade under lektionen och att jag satt med och antecknade har sannolikt påverkat elever och publik i hur de handlade. Sannolikt påverkades eleverna mer än publiken som bestod av chefer inom kommunen. Dels filmade jag under lektionen så eleverna såg hela tiden mig där jag stod med kameran riktad mot Lotta, dels utgjorde eleverna tillsammans med Lotta en fast grupp som brukade träffas och arbeta med liknande arbetssätt; jag blev tydligt en okänd vuxen person som iakttog genom kameran. I vuxenpublikgruppen var jag inte lika påtaglig. De utgjorde inte en fast grupp. De var vuxna som jag. Jag satt längst bak med ett anteckningsblock. De befann sig i en, som jag uppfattar det, ovan situation (forumteaterprocessen) som i hög grad fångade deras uppmärksamhet.

Påverkades informanterna av min närvaro under lektionen och föreställningen? Ja utan tvivel. Både Lisa och Lotta formulerade detta explicit. Lisa sa: ”Jag kände att jag var lite nervös i början just för att du var där, jag kände hur ’nu ska jag säga en massa saker om forumspel’; det tog en stund innan det landade, och det var ju problematiskt för att jag inte riktigt kände den kontakten med publiken från början”. Lotta uttryckte när jag hade stängt av kameran att hon tyckte att hon särskilt i början av lektionen, mer än hon brukar, hade iakttagit sig själv med sin utifrånblick på sig själv, och att hon tyckte att hon därför inte var så närvarande som hon brukar vara. Som jag uppfattar det de båda säger, så påverkades deras förmåga till närvaro av min iakttagande närvaro. Mitt iakttagande smittade så att säga in. Både Lotta och Lisa satte detta i relation till tid. Jag tror, som jag ovan skrivit, att varje person påverkar det sammanhang hen finns med i. Så som utforskare tror jag bestämt att man har inverkan på skeendena (det pekar också litteraturen i ämnet på), men jag skulle kunna tänka mig att den sänkning av närvaro som jag uppfattar att både Lotta och Lisa uttrycker, inte kvarstår i samma utsträckning i längden. Att jag sänker deras upplevda förmåga att möta sina deltagare har en etisk sida – jag tycks ju försämra kvaliteten på arbetet för en stund. Det visar också fram att det jag får vara med om inte är en av mig opåverkad situation.

Både i samtalssituationerna och i observationssituationerna finns anledning att tro att informanterna påverkas av att vi har möts förut. Vi har mötts på kurser, festivaler, spelat för varandra, undervisat tillsammans, läst varandras texter och artiklar, studerat ihop, en av informanterna har varit min student i dramapedagogik med inriktning mot forumspel på universitetet, jag har varit på workshops hos några av dem, några av dem har varit på workshops hos mig.

Under samtalen med informanterna inledde jag med att säga att de när som helst fick avbryta och beskrev hur jag hade för avsikt att använda den filmupptagning som jag gjorde av samtalet. De fick också skriva under varsin samtyckesdeklaration där detta framgick. Jag framhöll att det kanske var

extra viktigt för mig att påpeka att de har rätt att avbryta eftersom vi känner varandra och att jag inte vill att det ska utgöra ett hinder ifall de vill avbryta samarbetet med mig.

När jag gjorde urvalet för vilka jag har sökt upp för att samtala med så har jag frågat personer som har jag vet har erfarenheter av forumteater och forumspel. Förhållandevis många i Sverige använder dessa arbetsätt inom sin yrkesutövning, till exempel lärare. Men jag ville helst samtala med andra som, liksom jag, har avgörande del av sin yrkesidentitet i arbete med forumteater och forumspel. Då utgörs det möjliga urvalet av ett ganska begränsat antal personer.

Jag förberedde mig inför samtalen. Innan samtalet med Lotta och Sara sände jag mail med förslag till frågor att samtala om (se bilaga 1). Till samtalet med Karin, Lisa och Pernilla hade jag förberett ett antal frågor (se bilaga 2). Jag la dem på bordet i början av vårt samtal och sa att de gärna fick dels komma med egna frågor, dels gärna hämta frågor som de fann extra intressanta, från mitt blad. Jag inledde samtalet med att de under tystnad var och en för sig själva fick tänka efter vad de menar sig vilja med sin föreställning. De fick därefter var och en berätta.³⁷ Det de svarade utgjorde utgångspunkt för det fortsatta samtalet. När vi avslutade samtalet frågade de om de fick lappen med frågor för att fundera vidare för egen del. Informanterna uttryckte då och då under samtalet att de värdesatte att delta i samtalet, också detta rymmer etiska sidor: Å ena sidan finner jag det viktigt att inte informanter uteslutande blir nyttjade till en undersökning, å andra sidan fann jag det viktigt att balansera så att jag använde samtalet till undersökningen; att jag lyssnade till mina samtalspartners behov, men att jag till exempel strävade efter att vara mer i mina undrande prövande sidor än att, just i detta samtal, bjuda dem mina erfarenheter.

Hur har jag gått tillväga för att välja vad från samtalen som ska komma med i min essä och vad som inte kom med denna gång? Mycket av det jag, och jag tror även andra, skulle finna intressant har inte kommit med. Jag har strävat efter att intuitivt välja. Jag har litat till min egen nyfikenhet; min intuitiva undersökande drift. En del av de aspekter som jag inte har valt att här skriva om, har jag valt bort för att jag så ofta tidigare – tillsammans med deltagare i mitt arbete – har undersökt dem. Min intuition ledde mig till att hellre använda dilemman där jag sökte kunskap, än uppehålla mig i aspekter där jag riskerade att hamna i det jag redan tidigare hade tänkt, till exempel i de sammanhang där jag hållit utbildningar för personer som i sitt yrke vill använda arbetsätt som jag använder. Hur namn används i forumspels- och forumteatersammanhangen har jag till exempel tillsammans med andra tänkt en del om, varför det nu blev lämnat till förmån för andra punkter.

---

³⁷ Om jag en annan gång använder mig av en metod lik denna, där jag låter informanterna med sina kunniga blickar vara med och ställa frågor, så skulle jag också inledningsvis vilja be dem fundera på vilka frågor de skulle vilja ställa. Nu kom deras frågor med efterhand, men jag tror att det finns ett värde i att de inledningsvis kan fundera över vad de undrar.

Forskningsetiska aspekter förhåller sig förstås också till lagstiftning. I förhållande till lagstiftningen har jag till exempel sökt och fått mitt utforskande godkänt av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste NSD och jag har ansökt om rätten att publicera Magrittes bild (se s. 107) hos Bildkonst Upphovsrätt i Sverige (BUS) som har varit i kontakt med motsvarande myndighet i Norge BONO, så att beslutet ska gälla i båda länderna.

Jag skriver ovan att varje ögonblick i mötet med deltagare och publik rymmer etiska överväganden. Det gäller förstås även varje ögonblick i mötet med informanter. Jag skulle här kunna närma mig många fler aspekter av hur undersökningsmetodiska tillvägagångssätt kan speglas etiskt. Jag skulle kunna fundera på hur jag gör pauser under samtalen och hur det får effekt, jag skulle kunna fundera över hur jag betonar frågor, hur jag upprepar vad informanterna säger. Jag skulle kunna fundera på hur jag har valt litteraturen, att jag valde mycket litteratur från filosofin för att jag tyckte att den utvidgade min förmåga att se, och att jag låtit bli att välja annan litteratur såsom till exempel teaterhistoriska texter, och att det förstås får effekter. Jag skulle kunna fundera över rummen som vi vistades i när jag undersökte, jag skulle kunna fundera över kamerans inverkan. Jag skulle kunna fundera över orden jag använder i texten, till exempel ordet *informant* eftersom jag inte uteslutande tyckte att de jag samtalade med gav mig information, de gav mig så mycket mer.

Jag har i essän skrivit om mig själv; jag skulle kunna fundera etiskt över det att jag berättar om egna tillkortakommanden, är det klokt att skriva om dessa? Vad gör det med min blick mot mig och vad gör det med andras blick mot mig. Kan andra skilja på mig och mitt handlande i den stunden. Ska det åtskiljas? Hur skrivs misslyckandena fram? Ibland läser jag författare som snarast använder sina tillkortakommanden som retoriska grepp för att undervisa andra i hur författarna nu vet att man borde göra. Det ville jag inte göra; jag ville på riktigt skriva om situationer där jag inte tycker att jag handlat klokt. Jag ville på riktigt undersöka med hjälp av dem. Jag har levt med essän, drömt om den på natten; vaknat och måst skriva ner något. Någon gång har det känts som att allt iakttagande har gjort mig till en sämre praktiker. Då har jag tvivlat och undrat om det är klokt att jag gör det här mot mig. Någon annan gång har jag istället tyckt mig ta bättre vara på ögonblicken, jag har tillsammans med publiken kunnat reflektera om förmåga att möta ögonblick. Då har jag känt att undersökandet har utvecklat kunskap som jag kan använda som praktiker. Som jag uppfattar det kan de dilemmasituationer jag har varit i generera kunskap till mig såväl som till andra.

Mina funderingarna om val som har med etik att göra skulle kunna fortsätta i en outtömlig ström. Men jag stoppar upp rörelsen här och övergår till tankar om text.

Att välja text

Texterna jag har använt för att spegla mitt arbete med har inte främst varit texter om forumteater och forumspel även om jag nämnt något om det. De texter jag har gått i dialog med i essän har istället framförallt varit filosofiska texter.

Min erfarenhet är att forumteater och forumspel i Norden tidigare har belysts med hjälp av *psykologisk teoribildning* (se till exempel Byréus 2010; Engelstad 2004; Grünbaum & Lepp 2005; Lepp 1998; Österlind 2008). Med hjälp av *grupputvecklingsteorier* (Byréus 2010; Grünbaum & Lepp 2005; Lepp 1998). Lepp, Grünbaum och Byréus skriver om forumspelsarbete också med fokus i *konflikt-hanteringsteorier* (Byréus 2010; Grünbaum & Lepp 2005). Engelstad har i sin undersökning förutom psykologiska teorier också använt *teatervetenskapliga, politiska* men framför allt *litteraturvetenskapliga* teorier (Engelstad 2004). Österlind har belyst TO-tekniker genom *sociologen* Bourdieus teorier (Österlind 2008). Eriksen har med sitt kapitel i boken *Emosjoner i forskning og læring* som ambition att skriva ”om forskning med forumteater”, som hon menar har en potential inom aktionsforskning (Eriksen 2009 s. 180). Hon belyser forumteater som *forskningsmetod*. Sternudd har skrivit ur ett (drama-) pedagogiskt perspektiv med blick mot demokratifostran. Hon har, som jag ser det, i stora delar *didaktiska* och *pedagogiska* perspektiv i sin forskning (Sternudd 2000). Byréus, Lepp och Grünbaum bjuder också på didaktisk pedagogisk kunskap, ofta handfast didaktisk pedagogisk kunskap (Byréus 2010; Grünbaum & Lepp 2005). Alla de skriftframställare jag här räknar upp har förstås också filosoferat, och avhandlingarna (Lepp 1999; Sternudd 2000; Engelstad 2004) innehåller filosofisk teoribildning.

Jag hoppas att mitt utforskande har tillfört ytterligare rum för belysning av arbete med forumteater och forumspel. Rum för belysning ur filosofiska perspektiv – i synnerhet fenomenologiska.

”Författarnas specifika material är orden och syntaxen, den skapade syntax som på ett oemotståndligt sätt träder fram i deras verk och övergår till förnimmelse”³⁸, skriver Gilles Deleuze, som är en fransk filosof, tillsammans med Félix Guattari som också var fransk filosof och utöver det också psykoterapeut (Deleuze & Guattari 2008, s.200). Jag hoppas att Lottas, Saras, Karins, Lisas, Pernillas och mina ord ger förnimmelse, att det framträder *hur* vi uttrycker oss och att detta ger prov på det vi har varit i utan att fixera det. ”For language is not only an object in our hands, it is the reservoir of tradition and the medium in and through which we exist and perceive our world” (Gadamer 1977,

---

³⁸ Jag skulle kunna ta det här längre. Olika språks ord för samma företeelser tycks göra att vi får olika inre bilder (Strömquist 2009), och min handledare berättar med hänvisning till Margaret Magnus om en undersökning som pekar på att vissa företeelser tycks vara benämnda med ord som rymmer specifika ljud (r i rörelseord, gl i ord som har med ljus att göra: *glittra, glänta, glipa*) – oavsett språk. Författare väljer naturligtvis ofta ord som innehåller specifika ljud, liksom de väljer ord som rymmer olika inre bilder. Inte bara syntaxen visar oss.

s.29). En central aspekt under en forumteaterföreställning är att personer ur publiken själva framställer egna uppfattningar; många olika åsikter prövas och uttryckssätten i sig blir synliga. På ett liknande sätt ville jag att du under vecka två skulle få möta Lottas, Saras, Karins, Lisas, Pernillas uttryckssätt, liksom jag i stycket ovan låter dig möta Deleuzes, Guattaris och Gadamers uttryckssätt, inte uteslutande mina. Nielsen skriver med hänvisning till Clifford om ett postmodernistiskt inspirerat polyfont sätt att skriva där flera – om än inte alla – röster görs hörbara genom texten (Nielsen & Brottveit 1996 s. 214).

Jag tycker att vi människor ibland ska se upp med vårt funderande över vilka orsaker som finns bakom att andra människor gör som de gör och varför det blir som det blir. Jag funderar gärna i dessa banor *tillsammans* med den som är i fokus, men vill helst undvika att göra så *om* andra människor. ”Skilnaden er om ein reknar *med* andre, eller om ein *reknar* med andre, [...]” skriver Skjervheim (2005, s.37). Socialantropologen Fin Sivert Nielsen skriver om den samiska student som beskrev sig som varandes empiri och undrar om inte informanter bör få ställa krav på den forskning som görs om dem (1996, s.45). På sina ställen har jag ändå skrivit mina tolkningar av vad jag tror orsakar att Lotta, Sara, Karin, Lisa eller Pernilla gör som de gör eller att de säger som de säger. Dock lyfter jag främst det som jag har tänkt (och känt) i anslutning till det som jag har dryftat tillsammans med de fem kollegor som jag varit i samtal med. Jag har reflekterat om det de gjorde under föreställningen och lektionen om jag också har pratat med dem om det efteråt i samtalssituationerna.

Ett viktigt inslag i forumteater är att inte bara ta över tidigare berättelser, att också bidra med de egna berättelserna. Min ambition har inte varit att kartlägga vad andra har uttryckt. Det jag ger är min berättelse med inslag av andras berättelser. Jag söker genom texten närma mig mina ögonblick, våra samtal, använda informanternas och mina metaforer (och liknelser). Jag har försökt närma mig mitt arbete så som det visar sig för mig. Och jag har i samtal med andra praktiker sökt just deras berättelser om hur arbetet visar sig för dem.

Jag tror att textframställningens form i sig talar och jag tror inspirerad bland annat av Wackerhausen att mycken kunskap finns att hämta i hur informanterna uttrycker sig med egna metaforer (liksom av liknelser). Wackerhausen skriver att vi använder metaforer för att genom dem försöka begripliggöra något genom en likhet med något som är känt, men framhåller också att metaforen alltid beskär det egentligt beskrivna aspekter av dess mening. Han understryker att vi genom användande av flera olika metaforer kan undvika att skapa blinda fläckar, öppna större horisonter och kunskap om mer djupt liggande förståelse (Wackerhausen 1997, s.11-16). Deleuze och Guattari skriver ”Man är inte världen, man blir till med världen, man blir till genom att kontempera den. Allt är vision, blivande” (Deleuze & Guattari 2008, s.202).

Jag har närmat mig mitt eget uppfattande bland annat med hjälp av liknelser och metaforer. Jag vill associerar vidare. Jag finner det troligt att även flera *former* för formulerande såsom tal, skrift, lyrik, kroppsspråk, bild, film, rörelse ger större horisonter. Att olika sätt att ge form ger fokus till olika aspekter. Att det eller den som gestaltas blir till på ett rikare sätt.

Liv blev till film som blev till tal, till sist svärta på mitt papper.

Livet berövades lukt.. dess blom, dess.. fissa och höga C.

Avskalandets metamorfos – tillblivandet i förändring

Kan nu fås att leva, att blomma

i dialog med dig.

Tillvägagångssättet jag använde i mötet med Lotta, Sara, Karin, Lisa och Pernilla där de fick vara med och ställa frågor och delta i att välja vad från lektionsfilmen respektive föreställningen som vi skulle samtala om, gjorde att de i någon mån blev mina medforskare. Att vi utgick från filmning av Lottas arbete hjälpte oss att få syn på handling, och, som jag ser det, närmade vi oss i samtalet vad handlingarna rymde. Att vi gick direkt från föreställningen till samtalet hjälpte i samtalet med Karin, Lisa och Pernilla.

Att översätta liv till bokstäver på ett papper låter sig inte göras utan förlust. Att filma ett verkligt genomfört samtal, ett verkligt genomfört arbete gör att det plattas ut – skalas från tredimensionalitet, lukt, fukt, vind, sin runtomkringlighet.

Men förluster utesluter inte att annat vinnas. Att överföra till text tillför också egenskaper, till exempel kan något tidigare dunkelt genom text tillåtas att klarna – framställningen kan sorteras, och det som sades kan bevaras över tid.

Sara, Lotta, Karin, Lisa och Pernilla och jag valde episoder att tala om, vi översatte dem, vi reflekterade skeendena, vi byggde i ord och gester. Vi associerade och la till tankekänslor som föddes i efterhand.

Jag vill skriva så att det kan vara möjligt att förnimma med känsel, smak, lukt trots att det nu bara finns små svarta linjer på en vit yta – skrivna ord. Skrivna ord sprungna ur handlingar och liv. Trots att jag tycker att det jag gjort är en reduktion av det som är liv till ”svärta på mitt papper” så är väl, sett ur en annan synvinkel, det en av forskningens uppgifter (liksom konstens) att välja ut, att sortera, att kreativt organisera? Vissa delar – många delar – av informationen väljs bort, medan annat ges stor synlighet.

Filmerna, ljudupptagningarna och transkriberingarna är som frusna droppar av liv möjliga att iaktta ur flera synvinklar. Jag återvänder till dessa ögonblick och betraktar dem från de nu'n jag är i när jag skriver. Den frusna vattendroppen (se essäns framsida) har för mig blivit en bild för informanternas och mina samtal.

Som en iskristall

Idag har jag besökt forsen som för med sig vattendroppar från den månbelysta sjö där min systerdotter och jag färdades i det nu som var i augustinattens. Kanske återser jag i en av forsens iskristaller någon av de droppar som då droppade från årbladen. Jag beser forsens isformationer ur olika vinklar, vattnet forsar runt dem. Jag går ut på den lite större bron, solen letar sig fram mellan trädstammarna. Isen gnistrar, vattnet strömmar. Jag går vidare till den andra stranden. Här är ljuset ett annat, jag balanserar i snön. Så ställer jag mig på den lilla bron. Vänder mig mot ljuset, solen flödar över sjöns istäcke. Under mig forsar vatten. När jag vänder mig om ser jag isformationen jag nyss iakttog. Jag saktar, betraktar – beaktar. Kanske har en ny iskristall tillkommit – sjutton minusgrader, det biter i kinderna – kanske har det forsende vattnet fört med sig den kristall jag nyss såg ut till nästa sjö. En skriven text är en iskristall – inte en vattendroppe i rörelse. Men, inser jag nu mer än tidigare, texter kan åter bli till droppar. Vi som är i livets strömmande kan sätta texters drömmande mening i rörelse. De frusna ögonblicken i transkriberingen kan i mötet med min blick, mina minnen och det jag uppmärksammar åter sättas i rörelse. En vattendroppe kan ses och betraktas under en kort sekund, därefter är den åter del av sjöns vatten, del i vattnets stora kretslopp. En iskristall är mer stilla än en vattendroppe. Jag kan röra mig runt den och iakttä den ur olika synvinklar, belyst på olika sätt. Den, liksom en text, en transkribering av ett samtal eller en essä om en yrkestillvaro, kan förmedla det som finns där men som kanske är svårt att se när den är i rörelse i sin flytande form. Iskristallen blir en stillastående punkt att förhålla rörelsen till. Jag kan stanna och lyssna på olika sätt till det mina samtalspartners sa.

Sjön består av vatten, av oräkneliga vattendroppar, de utgörs av vattenmolekyler. I just den sjö jag och min systerdotter rodde har vissa specifika ämnen lösts i vattnet. Iskristallen jag betraktade rymmer som alla iskristaller vattenmolekyler, men den rymmer också några av de ämnen som är specifika för just den sjö som vattendroppen – nu kristallen – kommer ifrån. Det jag och mina samtalspartners pratar om rymmer det universella, men även aspekter som är specifika för just de sammanhang (den sjö), som vi kommer ifrån. Varje kristall rymmer inte alla sjöns lösta ämnen, men varje kristall rymmer några av just den sjöns lösta ämnen. Min undersökning kan inte beskriva helheten av det forumteater är, men delar som är giltiga just i vårt sammanhang kan ge sig tillkänna. Molekylerna i vattnet som kristall, är sammanfogade på andra sätt än de är när vattnet är droppe. Den iskristall jag såg var en droppe och kommer åter att bli det. Ett nu är tillfälligt. Kanske kommer just min iskristalls vattendroppe leta sig fram till jord, in i ett rotsystem, upp genom stammen, hos ett äppelträd och in i ett doftande, färgrikt livgivande äpple. Försöker man stanna nuets rörelse tar det annan gestalt. Min text, transkriberingarna och filmerna av samtalen är nuens händelsers skepnader. Genom att betrakta,

omvandla och återge kan vi lyssna till det som först inte kunde ses. Men det är inte vattenmolekyler jag ser när jag iakttar kristallen i forsen.

Jag ser gnistret. Jag ser skönheten.

Jag uppfylls i tillfällig ändlöshet.

Iskristallens uttryck är inte dess fysik.³⁹ Iskristallens uttryck är inte heller törstsläckande, det ger på andra sätt värde. En text om en iskristall (eller en bild som på essäns framsida) ger värden, inte samma värden som anblicken av iskristallen, men värden. Ett äpple kan mätta. Bilden av ett äpple och texten intill kan öppna för andra värden än mättnad.

Iskristaller och vattendroppar är inte som H₂O. De är mer. De gör liv, de är skönhet, de gör död, de är svalkande, de släcker törst, de är sinnliga. I mötet med en människa är hen inte njurar, lever, hår och en näsa. Människor talar, de ger, de ser, de tar, de skapar. Tillsammans med vattnet, musiken, bilderna, texterna är de levandets mening. Jag har inte i min undersökning sökt min yrkestillvaro på det sätt man söker när man söker vattnets kemiska sammansättning. Jag har sökt iskristallen såsom jag i dess sammanhang, genom mitt sammanhang, uppfattar den. Min transkribering rymmer en iskristall, nej, flera. Jag kan inte ge dem alla rörelse. Några då fortsätter sin slummer. Men de jag har visat fram har gjorts synligare än de annars skulle vara. Min text kan möta dina ögon och tillbli som droppar i rörelse och förhoppningsvis kan något av det som framkallades genom betraktandet av kristallen ge möjlighet för fortsatt betraktande och framkallande av bilder. Bilder av äpplen och av mellanrum.

Är ett äpple ett äpple ett äpple?

Jag skriver. Jag ändras. Det gör gott. Det gör ont. Jag möter någon som ser mig som den jag var. Drar mig tillbaka. Världen är en annan nu, och nu. Glipan mellan oss är en annan nu än den var förr. Jag rör mig. Vid varje möte med någon som känt mig speglas i glipan det jag nyss var. Men jag är en annan nu, och nu.

Också den andra har ändrats, ser jag det? I det att jag ock ser den andras rörelse kan vår glipa skapas som den är nu, och nu – inte bara som då.

Den för mig viktigaste kunskapen i den här undersökningen ligger i den kunskapande rörelse som sker i glipor.

Genom att nu vara i glipan mellan mig själv som verksam med forumteater och forumspel och informanterna som verksamma med dessa arbetsätt, och i glipan mellan det av mig som är jokern (och

---

³⁹ Eller är det inte också det? Gnistret består ju av just de våglängder som H₂O kan bjuda när solens ljus bryts däri. Ett annat ämne, eller en annan ljuskälla hade givit andra våglängder. Så gnistret kan säga mig något om något i isen inneboende egenskaper (i kombination med i ljuset inneboende egenskaper). Men gnistret sa mig så mycket mer...

forumspelspedagogen) och den som undersöker och skriver om de aspekterna av mig, när jag nu mer kunskap. Men hur åskådliggör jag glipor?

Forumteatern är en bild av verklighet – ett äpple. Forumteater är som verklighet och den är verklighet; såsom en bild av ett äpple är som ett äpple, men bilden är också i sig till. Min text skildrar forumteater som är en bild av verklighet. Min text är varken bilden eller den verklighet som bilden skildrar – men texten är också verklighet och den är som en verklighet.

Ett verkligt äpple representerar inte i sig. Vi kan låta det göra det genom att till exempel tala om det som mat, men äpplet i sig representerar inte. Bilder och texter representerar, till exempel representerar de någon tradition. Ett äpple kan målas kubistiskt, surrealistiskt. Äpplet kan målas som något en kvinna tar en tugga av. Gestaltningen kan framkalla.

Om det under bilden med äpplet som har avsaknad av en tugga står: *Räds övermakten vår förmåga att iakttä*? så tillfogas bilden ytterligare betydelser. Bilderna och texten om dem, gör att jag ser aspekter hos äpplen, och bilder av äpplen, som jag inte tidigare kunde se. Forumteaterbilder har specifika egenskaper, man kan gå in i forumteaterbilden som då ändras – bilden svarar. Text och handling tillförs. Att forumteaterbilden också har en nuverklighet framträder.

Estetiken skapar glipor för förändrat blickande. Äppelbilderna och texten om dem gör ibland att jag ser aspekter hos livet, och bilder av livet, som jag inte tidigare kunde se.

Skriven text om jokern, och forumspelspedagogen i forumteater och forumspel, skapar glipor för att avtäckas dessa gestalter.

Mycket av den kunskap jag genom åren fått som joker (och som forumspelspedagog) beror, som jag ser det, på att jag rör mig i glipan mellan publik och scen liksom i glipan mellan gestaltning och verklighet. Stor del av den kunskap personer i publiken når, tror jag beror på den glipa som åskådespelaren som går fram på scenen visar fram; dels genom att först vara den som åser och sedan den som handlar, dels genom att i handlandet samtidigt vara både sig själv och den som spelar en roll.

Kanske ser jag inte alltid varje äppelbild för vad den är, eftersom jag är van vid bilder av äpplen, och snarare ser dem så som jag förväntar mig att de ska vara. Kanske ser jag inte varje äpple som det är för att jag är van vid att se äpplen. Bilden av ett äpple är mimetisk (en efterhärming), men kanske inte av verklighet, kanske snarare av hur jag förstår och tolkar verklighet (eller av det som kan uppfattas som överklighet såsom fantasi, drömmar).

Det här är inte ett äpple. Texten kan också frammana vad i bilderna som inte är äpplen. Jag kan också i ljuset ta fram det som är bilder av annat än äpplen. Texterna om det som är som verklighet, kan, menar jag, göra att jag görs uppmärksam på av mig förbisedda sidor av vad som skiljer bilder av verklighet från verklighet. Det kan få mig att se att bilder ibland framställer en verklighetsbeskrivning som jag inte är enig i och ibland en som jag är enig i.

Äpplen i sig är inte politiska eller etiska. Men vilka som får odla äpplen och på vilka villkor, har med politik och etik att göra. Och att skildra det gör också politik liksom etik.

Äpplen kan ätas, bilderna kan inte ätas. Jag tror att livets situationer (oftast) påverkar oss mer än de gestaltade situationerna gör. Om man är hungrig är det avgörande att veta skillnaden mellan ett äpple och en bild (eller en text om ett äpple). Om världen ska förändras är det avgörande att förändringen sker i livets verkliga situationer. Men jag hoppas och tror att förändring kan initieras med hjälp av att gestalta.

Skildringar är just skildringar och de lyfter fram saker, ibland görs själva framlyftandet tydligt. Bara äpplen är äpplen. Varje äpple är det andra olikt. Om inte äpplen någonsin funnits så skulle väl inte bilder av just äpplen finnas? Fast det finns bilder av det som inte finns, så en bild av ett äpple skulle kanske kunna finnas trots att äpplet aldrig funnits. Om man kan framställa bilder av det som inte (ännu) finns, så ges dessa från början inte existerande aspekter en ”som om”-verklighet. När åskådespelare i forumteater bjuder förslag till lösningar av problem visas ibland sätt som de redan, i den ickegestaltande verkligheten, tidigare har provat; och som vi andra kan lära av. Men, någon gång då och då, framställs handlingssätt som dittills inte har funnits – en bild av det som dittills inte funnits, har skapats. Handlingssättet blir verkligt i ”som om”-verkligheten. Ytterligare en sida av forumteatersituationen framträder, den som skapar. De nya och de av andra beprövade sätten, blir till för oss som handlingsmöjligheter att ta in i situationer utanför forumteatern.

Ett äpple, är ett äpple är ett äpple. Jag är verklig. Min text om mig är verklig som en bild av den verkliga jag. En bild av ett äpple visar äpplet i ett ögonblick, från ett håll i ett visst ljus. En film eller en text skildrar en längre sekvens. Bilderna av den som är jag, deltar i att skapa den jag är, var, och blir. Mina bilder av mig, dina bilder av mig och andras bilder av mig, skapar mig. Jag tror att det att vara just livsformen människa rymmer att vara, och att på samma gång vara bilder av detta varande.

En hel värld dör med en människa som dör. Också aspekter av det jag är, dör när en människa jag känner dör. Den jag var, med just denna person, kommer aldrig på samma sätt kallas fram.

Jag skrev tidigare om de Beauvoir att hon menar att vi i det att vi accepterar att också vara på avstånd från oss själva är autentiska (se s.44 i denna text). Att vara autentisk är väl att vara verklig? Att skriva om sig själv skulle kunna ses som ett sätt att vara på avstånd från sig själv och i så fall skulle jag i och med skrivandet kunna vara autentisk. Men, jag tänker mig att hon menar att vi *samtidigt* är det varande som betraktar och det varande som blir betraktat (1992 s. 34, min kursivering). Så, kanske är jag autentisk just i det nu när jag trycker ner bokstavstangenterna, eftersom jag både är och betraktar det jag är; men bara texten ser jag inte som den autentiska Agneta – den ser jag som en av de bilder som är med och skapar vem jag var, är och tillblir som.

När något görs till bild så framträder det också som objekt. Jag gör mig (och de jag skildrar) till objekt, men jag är inte detta objekt. Du kan läsa bilden av mig och forumteater inifrån den textvärld jag har framställt och du kan läsa den utifrån din värld. Äpplet i bilden av äpplet görs närvarande när du ser det. Det som inte är ett äpple görs också av dig närvarande.

Det här är min text med bilder och i den finns bilder med text – nu görs de till dina. Mest vill jag peka mot att gliporna, mellanrummen skapar rum i vilka vi kan se det som annars inte är synligt. Här glipor mellan det som är äpplen, bilder av äpplen eller texter om det som i sig är äpplen och inte är äpplen; liksom av den glipa som det estetiska uttrycket skapar.

”[The] taste of the apple is neither in the apple itself – the apple cannot taste itself – nor in the mouth of the eater. It requires a contact between them. [---][A text] is a set of dead symbols. And then the right reader comes along, and the words – or rather the poetry behind the words [...] spring to life” (Borges 2000, s 3-4 med hänvisning till Berkeley).

Tilldag, till en dag 2051

Innan jag skulle avsluta texten gick jag igenom lappar, dokument och sidor med anteckningar, och jag såg igenom filmerna igen.⁴⁰ Jag ville få en blick på vad jag valt bort, sådant som jag skulle kunna återkomma till en annan gång för att undersöka och skriva om. Trots att jag skrivit mycket de senaste åren så ligger i samspel med de filmade material jag nu använt delar av, flera aspekter i mig (i mitt bakhuvud, i mitt hjärta, i min kropp) och lurar på att få form – att formuleras. Men formuleras hur; och vad sker i formulerandet?

En dag i framtiden ska jag blicka tillbaka. Blicka tillbaka på ett yrkesliv, på ett liv, på en värld. Vad vill jag då se? Hur vill jag ha bidragit? Med vad? För vem? Hur vill jag ha levt mitt yrkesliv?

Är att vara skrivande att samla händelser, varelser
att ge dem form som är min?

Är att vara undervisande att föra händelser, varelser
att föra dem i riktning som är min?

Är att vara joker, forumspelspedagog att möta händelser, varelser
i min formgivning?

Är att vara forskare att möta, samla, formge
att göra händelser, varelser till iakttagbara objekt?

---

⁴⁰ Jag ser nu med en annan blick på materialet, jag vill ta med något som jag nu kan se, som tidigare var mer dolt för mig. Men jag hindrar mig. Det får bli en annan gång. Jag säger till mig själv att jag ska vara glad över den öppnade blicken snarare än vara irriterad på att jag inte hade fångat upp synvinkeln.

För mig, för dig – i rörelse, vart?

Jag tror mig om att kunna bidra – det tror jag alla om. Vad kan just jag bidra med? Och hur kan jag göra det de trettionio åren till 2051? Ibland har jag en förmåga att se, att göra synligt att skapa rum med ljus för möjlighet att se i. Jag tycker om att vara i dialog, att reflektera och undra i dimensioner av tankar, känslor, kroppslighet. Ett sätt att göra synligt att skapa rum med ljus för möjlighet att se i, är att forska. Men är det, det jag ska? Det tycks ligga risker i forskning. Till exempel risken att följa förväntad form och att den reducerar vad som kan ses och utvecklas.

God forskning vill inte reducera, god forskning vill extrahera, filtrera eller koncentrera. God forskning vill nog i slutändan ofta också katalysera, det vill säga, forskaren vill att forskningen ska kunna användas till att skapa förändring hos dem som tar del av den.

Inget ljus kan reflekteras utan avstånd. Solens ljus kastas mot något, månen, en vattendroppe, en mångskiftande matrjosjka, bilden och texten om ett äpple och de återkastas i mig. Det jag ser kan jag sedan i min tur reflektera vidare. En spegel kan reflektera en bild. Jag, en människa, inte en blank yta, jag återkastar det jag haft i mig, i den mångbottnade dockas sagor som är jag. Min spegling blir till törst, lukt, frukt, ljud, bild och mening som också jag givit. Solen belyser min hand, en bit av mitt långa hår, en bit av min näsa och jag kan se, men för att se mitt ansikte och min rygg behöver jag att solens belysning av mig återkastas; i en spegel, en text, en vän. Jag återkastar till den mångbottnade dockas sagor som är du, till den mångskiftande dockas sagor som är tillvaron, varat, vattnet, världen.

Att utforskande gå från liv via scenisk gestaltning till samtal till text från då till nu fram och åter gjorde att jag fick del av mer i min reflektions ryska dockor. Vartåt ska jag, matrjosjkan för att se och skapa rum för vad?

Har tillvaron en stor berättelse? Fortsatt konstruktion och dekonstruktion

Någon frågade mig vad som drivit mig till att arbeta med det jag gör.

Hur besvarar man en sådan fråga?

Och varje abstrakt bild av världen är lika omöjlig som
ritningen till en storm.

Hemma stod allvetande Encyklopedin, en meter i
bokhyllan, jag lärde mig läsa den.

Men varje människa får sin egen encyklopedi skriven,
den växer fram i varje själ,

den skrivs från födelsen och framåt, de hundratusen-
tals sidorna står pressade mot varann
och ändå med luft emellan! Som de dallrande löven i
en skog. Motsägelseernas bok.

Det som står där ändras varje stund, bilderna retu-
scherar sig själva, orden flimrar.

En svallvåg rullar genom hela texten, den följs av
nästa svallvåg, och nästa...(Tranströmer 1983, s. 9)⁴¹

Så hur svarar jag på vad som har drivit mig? Livet skrivs hela tiden om och det finns ingen tillvarons ritning. Känslan hos en storm kanske kan tonsättas eller målas men en ritning, nej. Jag tror på luften mellan sidorna. Skogens dallrande löv. Medsägelseerna, motsägelseerna; de som bor i gliporna. Glipor likt i Magrittes bild av ett äpple med texten *Det här är inte ett äpple*, musikens innehållsrika och ändå också tomma pauser. ”Konstverket [som] öppnar och ställer en värld” (Wallenstein 2009, s. 19).
Konsten som ställer in min blick så att jag ser det jag inte såg: Vad är? Är gestaltning? Vad är återgivning? Är avbildning? Vad är mening? Är ord? Hur? Musiken som ställer mitt öra så att jag hör det jag inte hörde: Klang efter – tystnad – väntan före – anslag. Tillvaron som skapar och skapas.

Jag kan utgå från vad som hände vid många olika tidpunkter och ursprunget till min drivkraft kan förklaras på tusen och en olika sätt. Alla lite sanna, men trots det inte sanningen.

Tre år: Jag frågar och frågar. Mamma bestämmer sig för att försöka att alltid lyssna till mina och min systers frågor.

Sex år: Pappa läste Tripp, Trapp, Trull och jätten Dum-Dum för mig och min syster: Tripp, en av tre systrar, vägrar en dag lyda moster Märtas påbud om att laga strumpor. Systrarnas pappa, riddare Ulf, har gått ut för att rädda världen men har fortfarande efter ett år inte återvänt hem. Tripp kastar strumpan som hon förväntas stoppa och går istället tillsammans med sina systrar för att söka fadern. På sin väg får de höra om Dum-Dum som förstenat ett folk och däribland deras far. Systrarna tar längs stigen emot människors gåvor, råd och kunskap. I mötet med Dum-Dum använder systrarna

---

⁴¹ Min undersökning om jokern och forumspelspedagogens tillvaro har pågått i några år. Genom undersökningen och essäskrivandet ändras jag. Varje gång jag läser igenom essän har jag rört mig, blivit (också) någon jag nyss inte var. Skrivandet har satt mig i rörelse, att jag har läst något har satt mig i rörelse eller att jag har varit i dialog med någon; något jag är med om ändrar och ändrar min blick. Texten kommer att ligga mer fastlagd. Likt i dikten har jag vid varje genomläsning velat tillföra flera aspekter. Jag har ibland använt fotnoter till associationer. Men jag har också måst stoppa mig. Varje association tycks föda en ny glipa som i en outtömlig ström föder ytterligare associationer. Denna textliga rörelse lämnar jag strax över till dig och framtiden.

dessa gåvor och sitt mod till att spegla jätten som detroniseras. Rörelse hos alla återföds och hemfärden blir ett festtåg (Olenius 1959, s.79-90). Vad gjorde den sagan till min?

Nio år: Fröken Sahlgren med pärlhalsbandet, förstod sig inte på mig. Jag pratade och frågade. Det tyckte hon inte var som det skulle. Jag fick gå till psykologen. Psykologen förstod sig på mig, hon tyckte inte som fröken. Jag hade rätt till min kraft, den kunde användas klokt och hon föreslog att jag skulle prova att gå på Vår Teater.⁴²

Ja det har förstås påverkat mig. Tack, fröken Sahlgren, för att du inte förstod dig på mig. Om du hade gjort det så hade jag kanske inte hittat hit, här, där jag är nu.

Svaren blir anpassade till utgångspunkten för frågan. De är delsanningar som bygger på idén om orsak och verkan. Det finns också svar som jag skulle kunna ge som pekar i andra riktningar.

I min essä finns några paralleller till sagan ovan: viljan att vara en syster i den tänkta samhällsmiljön, viljan att hämta kunskap från tänkare, kollegor, liksom från de olika sammanhang jag befinner mig i, och sist men inte minst, viljan att förändra eller kanske att rädda världen.

Men vad är att rädda världen? Är det att kasta strumporna som vi var satta att laga? Vi behöver också strumpor. Utan strumpor fryser vi. Vi behöver laga dem när de är trasiga. Utan strumpor skulle Tripp, Trapp och Trull inte klarat att ta sig den långa vägen. Stoppande av strumpor är också en förutsättning för förändring. Men om faster Märta och andra tvingar oss att laga strumpor för att vi är flickor och av tradition borde stanna för att laga dem eller om vi tvingas att laga strumpor fast en massa hela strumpor redan finns, då är det väl viktigt att stanna upp och lägga ner strumporna och agera.

Ibland kanske man bara vill sitta i sitt torn med sina systrar och laga strumpor och man behöver inte alltid vara den som ska kasta strumporna och tro att man ska rädda världen.

Ett år förflyter innan strumpkastningen, året är tid och rum som systrarna har tillsammans, tid när de stoppandes strumpor reflekterar. Kanske motsvarar det vad jag gjort med Lotta, Sara, Karin, Lisa och Pernilla liksom i samtal med kurskamrater i magisterkursen och masterkursen i praktisk kunskap när vi har reflekterat och knåpat på texter?

Tripp, Trapp och Trull reser sig och går när skälig tid förflutit och de gör det av egen drivkraft, inte för att de uppmanas att så göra. Men faster Märta då? Bygger världsreddandet på att hon är hemma? Vad vet jag om det andra är med om? Vem är jag att komma och tycka att andra ska arbeta med skavande situationer, diskriminering och förtryck? Vad är egentligen kränkningar? Och vad är

---

⁴² Vår Teater är Stockholms kommunala barn- och ungdomsteaterverksamhet.

det jag ställer upp på när uppdragsgivare kontaktar mig och ibland tycks tro att jag har, ett från sagornas värld hämtat, trollspö som kan göra att allt blir bra. Det kan jag inte.

Är tillvaron en stor berättelse? Nej, jag tror på glipor. Likt i Magrittes bild av äpplet och ändå inte ett äpple önskar jag frammana det vi kan finna i mellanrum.

43

---

⁴³ René Magritte, Målare, *Ceci n'est pas une pomme* © BUS 2012

Före efter

Jag har gått nära, jag har gått i dialog, jag har sett på avstånd och jag tycker mig skönja delar av det jag inte tidigare kunnat se.

Jag frågar under min första måndag om jag framkallar texten för att *förundras*, *förstå*, *förändras*, *förbli*, *förtöja*, *förhöja*.

Jag *undrar* där jag *står*, om jag och vi *ändras* och *blir* till genom att *töjas* och *höjas*.

Kan vi och vad skulle det kunna vara att efterundra, efterstå, efterändras, efterbli, eftertöja och efterhöja? Kanske är en väg att efterforska och efterleva det vi tror på, är och tillblir som, genom att eftersöka genuin dialog? Dialog där vi skapar varandra, dialog som ger eftersken och efterklang.

Med dig min medvandrare och läsare stannar jag ett ögonblick i detta vägskäl.

Nuet.

Och så påbörjas framtiden. Lördag, söndag...

Min skapande rörelse genom texten drar sig mot sitt slut. Ny vecka väcks med sina ord och veck. Rörelser upphör, innan dess har de satt fart på det som förs vidare.

Ny rörelse, varje sekund – nya möten, sekunder som aldrig tidigare låtit sig röras...

Källor

- Adorno, T.W., 2000. "Essän som form". *Glänta*, 2000:1.
- Alexandersson, M., 1994. *Metod och medvetande*. Göteborg: Diss, Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Alexandersson, M., 2007. "Tankens krökning tillbaka mot sig själv". *Pedagogiska magasinet*, 2007(1). Available at: <http://www.lararnasnyheter.se/pedagogiska-magasinet/2007/02/13/tankens-krokning-tillbaka-mot-sjalv>.
- Alsterdal, L., 2002. *Hertig av ovisshet : aspekter på yrkeskunnande*. Stockholm: Diss, Tekniska högsk. :
- Anderson, P., 2000. *Postmodernitetens ursprung*, Göteborg: Daidalos.
- Anderson, P. & Torhell, S.-E., 2000. *Postmodernitetens ursprung*, Göteborg: Daidalos.
- Arendt, H., 1988. *Människans villkor : vita activa*, Göteborg: Röda bokförl.
- Arendt, H., 1997. "Tänkande och moraliska överväganden : en föreläsning". I *Tanke, känsla, identitet*. [Lilli Alanen ...]; redaktörer: Ulla M. Holm, Eva Mark, Annika Persson Göteborg : Anamma.
- Aristoteles, 1993. *Den nikomachiska etiken*, Göteborg: Daidalos.
- Aristoteles, 1994. *Om diktkonsten*, Göteborg: Anamma.
- Aspán, M., 2009. *Delade meningar : om värdepedagogiska invitationer för barns inflytande och inkännande*. Stockholm: Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet.
- Bauman, Z., 2007. *Flytande rädsla*, Göteborg: Daidalos.
- de Beauvoir, S., 1992. *För en tvetydighetens moral*, Göteborg: Daidalos.
- Björkman, L., 2010. "En skola i frihet – med 'misstagens' hjälp". I J. Bromseth & F. Darj, reds. *Normkritisk pedagogik : makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Boal, A., 1978. *För en frigörande teater : 200 övningar och lekar för skådespelare och icke-skådespelare som vill uttrycka sig med teater*, Stockholm: Gidlund.
- Boal, A., 2007. Föreläsning Legislative Theatre, Pedagogy & Theatre of the oppressed – konferens, City Council Chambers Omaha, USA (2007-05-22).
- Boal, A., 1992. *Games for actors and non-actors*, London: Routledge.
- Boal, A., 2006. *The aesthetics of the oppressed*, London: Routledge.
- Boal, A., 1995. *The rainbow of desire : the Boal method of theatre and therapy*, London: Routledge.
- Boal, A., 2004. Theatre of the Oppressed. *International Theatre of the Oppressed organisation*. Available at: <http://www.theatreoftheoppressed.org/en/index.php?nodeID=78> [Åtkomstdatum Februari 2, 2012].
- Borges, J.L., 2000. *This craft of verse* C.-A. Mihailescu, red., Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Bornemark, J., 2009a. Föreläsning, praktisk kunskap, Södertörns högskola (2009-01-21).
- Bornemark, J., 2009b. *Kunskapens gräns, gränsens vetande : en fenomenologisk undersökning av transcendens och kroppslighet*. Huddinge: Diss, Södertörns högskola.
- Bromseth, J. & Darj, F., 2010. *Normkritisk pedagogik : makt, lärande och strategier för förändring*, Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Byréus, K., Kropp & Sjal K.B. Available at: http://www.byreus.com/metod_forum.php [Åtkomstdatum Februari 2, 2012].
- Byréus, K., 2010. *Du har huvudrollen i ditt liv : om forumspel som pedagogisk metod för frigörelse och förändring*, Stockholm: Liber.
- Cavalcante Schuback, M.S., 2008. "Mellan Kafka och Heidegger". *Glänta*, 2008:4(4).
- Deleuze, G. & Guattari, F., 2008. Percept, affect, begrepp. I H. Mattsson & S.-O. Wallenstein, reds. *Deleuze och mångfaldens veck*. Stockholm: Axl Books.

- Edemo, G., 2010. "Att bota en fördom eller undersöka en föreställning - om systembevarande och systemförändrande". I J. Bromseth & F. Darj, reds. *Normkritisk pedagogik : makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Ekström von Essen, U., 2009. Idehistorisk föreläsning i kursen praktisk kunskap. Södertörns högskola (2009-10-07).
- Ekström von Essen, U., 1998. "Tankestil och tankekollektiv". *Diaoger: Narcissus*, (1998:47).
- Engelstad, A., 2004. *Poetik og politikk: Augusto Boal og de undertrykte teater*. Åbo: Diss, Åbo Akademis förlag.
- Eriksen, A., 2009. "Emosjoner i dressur - Forumteater i problemløsning og aksjonsforskning". I R. Jakhelln, T. Tiller, & T. Leming, reds. *Emosjoner i forskning og læring*. Eureka forskningsserie. Tromsø: Eureka forl.
- Eriksson, K., 2010. "Cyklicitet uppträder i både natur och kultur". *Vetenskapsrådet: Tvärsnitt*. Available at: <http://tvärsnitt.vr.se/huvudmeny/tvärsnittnr12010/essacyklicitetupptraderibadenaturochkultur.4.2f804daa12a6a5a9c8d80001386.html> [Åtkomstdatum Februari 23, 2012].
- Fleck, L., 1997. *Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum : inledning till läran om tankestil och tankekollektiv*, Eslöv: B. Östlings bokförl. Symposion.
- Foucault, M., 2008. *Diskursernas kamp* T. Götselius & U. Olsson, reds., Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Foucault, M., 2002. *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*, Göteborg: Daidalos.
- Foucault, M., 2003. *Övervakning och straff : fängelsets födelse*, Lund: Arkiv.
- Freire, P., 1976. *Pedagogik för förtryckta*, Stockholm: Gummesson.
- Gadamer, H.-G., 1977. *Philosophical hermeneutics*, Berkeley: Univ. of California P.
- Gadamer, H.-G., 1997. *Sanning och metod : i urval*, Göteborg: Daidalos.
- Ganguly, S., 2010. *Jana Sanskriti - Forum Theatre and Democracy in India*, London/New York: Routledge.
- Grünbaum, A. & Lepp, M., 2005. *DRACON i skolan : drama, konflikthantering och medling*, Lund: Studentlitteratur.
- Gustavsson, B., 2000. *Kunskapsfilosofi : tre kunskapsformer i historisk belysning*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Göranzon, B., 2001. *Spelregler : om gränsöverskridande*, Stockholm: Dialoger.
- Hammarén, M., 2009. *Bildning och skrivande [Elektronisk resurs]*, Stockholm: Högskoleverket. Available at: <http://www.hsv.se/download/18.b1acc8911efa2045e47ffe689/0902R.pdf> [Åtkomstdatum Oktober 29, 2011].
- Hammarén, M., 2006. *Skriva hop sig : om att uppfinna sig själv*, Stockholm: Santérus.
- Heidegger, M., 1993. *Varat och tiden. D. 2*, Göteborg: Daidalos.
- Heidegren, C.-G., 2009. *Erkännande*, Malmö: Liber.
- Hermerén, G., Gustafsson, B. & Pettersson, B., 2011. *God forskningssted*, Stockholm: Vetenskapsrådet. Available at: http://www.cm.se/webbshop_vr/pdf/2011_01.pdf [Åtkomstdatum Mars 18, 2012].
- Hirdman, Y., 2004. "Genussystemet - reflexioner kring kvinnors sociala underordning". I *Genushistoria : en historiografisk exposé*. Genushistoria : en historiografisk exposé 2004.
- Josephson, A., 2010a. "På väg mot ett normkritiskt arbete med forumteater, forumspel och värderingsövningar". I J. Bromseth & F. Darj, reds. *Normkritisk pedagogik : makt, lärande och strategier för förändring*. Uppsala: Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Josephson, A., 2010b. "A moment with Jana Sanskriti and the world changes from one day to the next". I D. Da Costa, red. *Scripting Power, Jana Sanskriti On and Offstage*. Kolkata: CAMP.
- Josephson, A., 2006. *Jokern - dialogkonstnär i spelet*. Dramaportalen. Available at: <http://www.dramaportalen.se/skrifter/agnetajosephsonc.php> [Åtkomstdatum Februari 2, 2012].

- Josephson, A., 2011. *Praktisk kunskap i att förhindra kränkningar : rapport om dramapedagogiskt arbete med vårdpersonal*, Linköping: Hälsouniversitetet, Linköpings universitet.
- Lepp, M., 1998. *Pedagogiskt drama med fokus på personlig utveckling och yrkesmässig växt : en studie inom sjuksköterske- och vårdlärarutbildningen*. Stockholm: Diss. Almqvist & Wiksell International.
- Lindseth, A., 2010. Föreläsning om språk og kunnskapsutvikling, masterkurs i praktisk kunskap Bodö högskola Bodö (2010-09-28).
- Meløe, J., 1972. "Om å forstå det andre gjør". I *Vitenskapsteori – tre artikler av Jacob Meløe*. Bodö: Bodö trykkeri.
- Merleau-Ponty, M., 1999. *Kroppens fenomenologi*, Göteborg: Daidalos.
- Methi, J.S., 2007. *Psychagogi: fremmedgjøring eller frigjøring : en studie av lærernes yrkesidentitet og selvforståelse i perspektiv av virksomhetsteorien*. Århus: Diss, Universitetet i Århus.
- Molander, B., 1996. *Kunskap i handling*, Göteborg: Daidalos.
- Montaigne, M. de, 1992. *Essayer. Bok 3*, Stockholm: Atlantis.
- Nationalencyklopedin, Nationalencyklopedin – Uppslagsverk | Svensk ordbok | Engelskt lexikon. Available at: <http://www.ne.se/?login=yes> [Åtkomstdatum Februari 20, 2012].
- Nielsen, F.S. & Brottveit, Å., 1996. *Nærmere kommer du ikke - håndbok i antropologisk feltarbeid*, Bergen: Fagbokforl.
- Nietzsche, F., 2005. *Samlade skrifter. Bd 2, Otidsenliga betraktelser I-IV ; Efterlämnade skrifter 1872-1875*, Eslöv: B. Östlings bokförlag Symposion.
- Nilsson, C., 2009a. "Fronesis och den mänskliga tillvaron - En läsning av Bok VI i Aristoteles Nicomachiska etik". I F. Svenaeus & J. Bornemark, reds. *Vad är praktisk kunskap?* Huddinge: Södertörns högskola.
- Nilsson, C., 2009b. *Psykoanalytikerens och psykoanalytikerens praktiska kunskap*, Huddinge: Södertörns högskola.
- Nussbaum, M.C., 1997. "Emotioner som värdeomdömen". I *Tanke, känsla, identitet / [Lilli Alanen ...] ; redaktörer: Ulla M. Holm, Eva Mark, Annika Persson*. Tanke, känsla, identitet / [Lilli Alanen ...] ; redaktörer: Ulla M. Holm, Eva Mark, Annika Persson Göteborg : Anamma, 1997.
- Olenius, E., 1959. "Tripp, Trapp, Trull och Jätten Dum-Dum". I *Sagans fågel*, Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Platon, 2006. *Skrifter. Bok 4, Parmenides ; Theaitetos ; Sofisten ; Statsmannen ; Timaios ; Kritias ; Filebos*, Stockholm: Atlantis.
- Ra, E. & Polanyi, M., 2000. *Den tause dimensjonen: en innføring i taus kunnskap*, Oslo: Spartacus.
- Skjervheim, H., 2002. *Mennesket*, Oslo: Universitetsforl.
- Skolverket, 2009. *Allmänna råd och kommentarer för att främja likabehandling och förebygga diskriminering, trakasserier och kränkande behandling*, Stockholm: Skolverket : Available at: <http://www.skolverket.se/publikationer?id=2268> [Åtkomstdatum Mars 14, 2012].
- Sokolowski, R., 1985. *Moral action : a phenomenological study*, Bloomington: Indiana University Press.
- Sternudd, M.M.F., 2000. *Dramapedagogik som demokratisk fostran? : fyra dramapedagogiska perspektiv : dramapedagogik i fyra läroplaner*, Uppsala: Diss, Acta Universitatis Upsaliensis :
- Stocker, S. S., 2011. *Staging the moral imagination in the health care setting*, Linköping: Department of Clinical and Experimental Medicine, Division of Gender and Medicine, Faculty of Health Sciences, Linköping University.
- Strömquist, S., 2009. *Språkets öga : om vägarna mellan tankar och ord*, Lund: Studentlitteratur.
- Svenaeus, F., 2003. *Sjukdomens mening : det medicinska mötets fenomenologi och hermeneutik*, Stockholm: Natur och kultur.
- Tranströmer, T., 1983. "Kort paus i orgelorkestern". I *Det vilda torget : dikter*, Stockholm: Bonnier.

- Wackerhausen, S., 1997. Kommunikation, förståelse og handling. *Institut for filosofi. Skriftserie*, (1997:4).
- Wallenstein, S.-O., 2009. "Heidegger, tekniken och naturen". *Glänta*, 2009(2009:4).
- Wittgenstein, L., 1993. *Särskilda anmärkningar*, Stockholm: Thales.
- Åkerlund, C., 2011. *Bryt! : ett metodmaterial om normer i allmänhet och heteronormen i synnerhet*, Stockholm: Forum för levande historia.
- Österlind, E., 2008. "Acting out of habits - can Theatre of the Oppressed promote change? Boal's theatre methods in relation to Bourdieu's concept of habitus". *Research in Drama Education London Routledge*, 13(1).

Bredvidläsningslitteratur och källor

- Antonovsky, A., 2005. *Hälsans mysterium*, Natur och kulturs psykologiklassiker. Natur och kultur, Stockholm.
- Asplund, J., 1983. *Om undran inför samhället*. Argos, Lund.
- Asplund, J., 2003. *Hur låter åskan? : förstudium till en vetenskapsteori*. Korpen, Göteborg.
- Atkinson, T., Claxton, G., 2000. *The intuitive practitioner : on the value of not always knowing what one is doing*. Open University Press, Buckingham.
- Bell, J., 2000. *Introduktion till forskningsmetodik*. Studentlitteratur, Lund.
- Boal, A., 1979. *De förtrycktas teater*. Gidlund, Stockholm.
- Bourdieu, P., 2000. *Konstens regler : det litterära fältets uppkomst och struktur* B. Östlings bokförl. Symposion, Stehag .
- Bstan-'dzin-rgya-mtsho, 2002. *Etik för ett nytt millennium*. Richter, Malmö.
- Buber, M., 1994. *Jag och du*. Dualis, Ludvika.
- Burman, A., 2011. (Ed.), *Våga veta! : om bildningens möjligheter i massutbildningens tidevarv*. Södertörns högskola, Huddinge.
- Burman, A., Sundgren, P. (Ed.), 2010. *Bildning : texter från Esaias Tegnér till Sven-Eric Liedman*. Daidalos, Göteborg.
- Butler, J., 2005. *Könet brinner! : texter*. Natur och kultur, Stockholm.
- Csikszentmihályi, M., 1990. *Flow : the psychology of optimal experience*. Harper & Row, New York.
- Dewey, J., Sjöden, N., 1999. *Demokrati och utbildning*. Daidalos, Göteborg.
- Ekelöf, G., 1941. *Färjesång*. Bonnier, Stockholm.
- Engelstad, A., *De undertrycktes teater: når tilskueren blir deltaker : Augusto Boals metoder og praksis*. Cappelen akademisk forl., Oslo.
- Frankl, V.E., 2003. *Viljan till mening : logoterapins grunder och tillämpning*, Natur och kulturs psykologiklassiker. Natur och kultur, Stockholm.
- Grysell, T., Winka, K., 2010. (Ed.), *Gestaltandets utmaningar : forumaktiviteter och lärande*. Studentlitteratur, Lund.
- Gustavsson, B., 2002. *Vad är kunskap? : en diskussion om praktisk och teoretisk kunskap*. Statens skolverk, Stockholm.
- Hitler, A., 1934. *Min kamp*. Schildt, Stockholm.
- Josefson, I., 1998. *Läkarens yrkeskunnande*. Studentlitteratur, Lund.
- Kierkegaard, S., 1996. *Sjukdomen till döds : en kristlig psykologisk utveckling till uppbyggelse och uppväckelse*. Nimrod, Guldsmedshyttan.
- Kumashiro, K.K., 2002. *Troubling education : queer activism and anti-oppressive education*. RoutledgeFalmer, New York.
- Lagercrantz, O., 1985. *Om konsten att läsa och skriva*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Larsson, H., 1922. *Poesiens logik, Hans*. Bonnier, Stockholm.

- Larsson, H., 1997. *Intuition : några ord om diktning och vetenskap*. Dialoger, Stockholm.
- Lennér-Axelsson, B., Thylefors, I., 1996. *Om konflikter : hemma och på jobbet*. Natur och kultur, Stockholm.
- Liedman, S.-E., 2000. *Att se sig själv i andra : om solidaritet*. Bonnier, Stockholm.
- Machiavelli, N., 1987. *Fursten*. Natur och kultur, Stockholm.
- Magnér, B., Magnér, H., 1976. *Medveten människa : en metod att utforska förhållandet mellan individ och samhälle*. Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- May, R., Edgardh, M., 1983. *Friheten och ödet*. Bonnier fakta, Stockholm.
- May, R., Wentz Edgardh, M., 2005. *Modet att skapa*. Natur och Kultur, Stockholm.
- Meløe, J., 1985. *Notater i vitenskapsteori: til gruppene i humaniora og samfunnsvitenskap med fiskerifag*. Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Nergård, J.-I., *Den levende erfaring: en studie i samisk kunnskapstradisjon*. Cappelen akademisk, Oslo.
- Nilsson, B., Waldemarson, A.-K., 1988. *Rollspel i teori och praktik*. Studentlitteratur, Lund.
- Nordenmark, L., Rosén, M., 2008. *Lika värde, lika villkor? : arbete mot diskriminering i förskola och skola*. Liber, Stockholm.
- Nussbaum, M.C., 2010. *Not for profit : why democracy needs the humanities*. Princeton University Press, Princeton, N.J. ;
- Oe K., 2008. *Conversations with History*: http://www.youtube.com/watch?v=o9_gamHX6mA
- Ong, W.J., 1991. *Muntlig och skriftlig kultur : teknologiseringen av ordet*. Anthropos, Göteborg.
- Ricœur, P., 1993. *Från text till handling : en antologi om hermeneutik*. B. Östlings bokförl. Symposion, Stockholm ;
- Ricœur, P., 2011. *Homo capax : texter av Paul Ricoeur om etik och filosofisk antropologi*. Daidalos, Göteborg.
- Rosenberg, M.B., 2006. *Lära för livet : nonviolent communication i skolan : för bättre resultat, färre konflikter och fördjupade relationer*. Friare liv, Svensbyn.
- Rossvær, V., 1998. *Ruinlandskap og modernitet: hverdagsbilder og randsoneerfaringer fra et nord-norsk fiskevær*. Spartacus, Oslo.
- Schön, D.A., 1987. *Educating the reflective practitioner*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Starrin, B., Svensson, P.-G., 1994. *Kvalitativ metod och vetenskapsteori*. Studentlitteratur, Lund.
- Trost, J., 2005. *Kvalitativa intervjuer*. Studentlitteratur, Lund.
- Wadel, C., 1991. *Feltarbeid i egen kultur: en innføring i kvalitativt orientert samfunnsforskning*. SEEK, Flekkefjord.
- Winther Jørgensen, M., Phillips, L., Torhell, S.-E., 2000. *Diskursanalys som teori och metod*. Studentlitteratur, Lund.
- Vygotskij, L.S., Leont'ev, A.N., 1982. *Om barnets psykiske utvikling : en artikkelssamling*. Nyt Nordisk forl. Arnold Busck, København.
- Vygotskij, L.S., 2001. *Tänkande och språk*. Daidalos, Göteborg.
- Østerberg, D., *Forståelsesformer: et filosofisk bidrag*. Pax, Oslo.
- Österlind, E. (Ed.), 2011. *Drama : ledarskap som spelar roll*. Studentlitteratur, Lund.

Jag läser gärna dina inlägg och frågor på facebooksidan *Forumteater Forumspel Joker Forumspels-pedagog* eller på agneta.josephson@gmail.com

Bilaga 1 Instruktion till Lotta och Sara

Vad jag vill jag undersöka: Vilka viljor, känslor, tankar och idéer uttrycker en dramapedagog ryms i de handlingar hon använder i sitt arbete med forumspel kombinerat med normkritisk pedagogik? (Detta om jag får möjlighet att vara med en pedagog som är kunnig i såväl forumspel som normkritisk pedagogik, i annat fall begränsar jag frågeställningen till att handla om forumspel)

Hur vill jag undersöka det: Jag avser att filma en dramapedagog som tillsammans med en grupp arbetar med forumspel (gärna med inriktning mot normkritik). Därefter planerar jag att se filmen tillsammans med henne. När vi ser filmen vill jag att såväl hon som jag ska stoppa filmen och i stoppen vill jag be henne sätta ord på de underliggande viljor, känslor, tankar och idéer som finns till det handlande vi kan se henne använda på filmen.

Punkter till Lotta och Sara

Skulle du vilja stoppa i filmerna och tänka/se ut några stopp där vi kan prata om

Något som är karakteristiskt för vårt yrke

En situation som du tycker är +

En situation som du tycker är –

På vilka sätt?

En situation som förundrar dig

En situation som du kan använda för att förklara för någon som inte vet något om vårt jobb, vad det är

Någon kroppsspråklig situation

Något du finner väsentligt att tänka/reflektera kring

Ser fram emot att samtala med er.

Bilaga 2: Anteckningar inför Malmösamtal.

Tack för att ni vill delta i samtalet. Ni har rätt att avbryta om ni vill det. Är det ok att jag filmar och spelar in samtalet?

- Vad vill du med den här föreställningen?
- Hur gör ni för att ta det i den riktningen?
- Vilka problem finns?
- Är det något som du skulle vilja prata om nu?
- Vilka påverkas av er föreställning? Hur?
- Någon wowpunkt i dagens föreställning
- Hur förhåller sig det ni gör till människor som i sin tur riskerar att bli förtryckta, kränkta, diskriminerade.
- Vad gör ni/du som får det att gå i den riktningen?
- Som jag ser det behövs kunskap i hur man som person, arbetskollektiv och organisation kan medverka till att förhindra, stoppa och i efterhand ta ansvar för kränkningar, diskriminering och förtryck får man det? Har du något konkret exempel när du fick det?
- Jag vill medverka till att vi blir bättre på att avläsa situationer så att vi motverkar kränkningar, diskriminering, förtryck – men är det det jag gör? Hur?
- Ingår vi i en samhällsapparat som disciplinerade till laglydnad eller medverkade vi till att utveckla kunskap i att förhindra att personer behandlas illa? Är det givet att vi gör det ena eller det andra kan jag ha gjort både och? Har ni konkreta exempel?
- Vilken sorts kunskap vill ni att människor ska ta med från er föreställning?
- Hur tar de med sig kunskapen
- Ögonblick från föreställningen som förundrar dig
- Är problematiskt
- Är karaktäristiskt
- Som du gillar
- Förklara med metafor
- rummet, tiden, kroppen, språket
- Vill du berätta mer?
- Kan du jämföra med något?
- Finns exempel där du är mer i det du gör och exempel där du snarast parallellt funderar över vad du gör?